művelődés
közművelődési havilap
melléklet • 2020 • 1

Nyárádmente

művelődés
közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:
Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:
Dáné Tibor Kálmán (főszerkesztő)
Benkő Levente (vezető szerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János

Postacím:
400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
Of. op. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57 TREZ 2162 1G33 5000 XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 2457–5305

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida
Consiliului Județean Cluj

Tartalom

Barabás László:
Húsvéti határkerülés, fenyőágazás és öntözés Nyárádmentén 3
Suba Gyöngyi: Itthon és/vagy otthon – Nyárádszereda művelődési élete 13
Jakab Sámuel: Kertészeti kultúra Nyárádmente életében 17
Kovrig Zoltán: A Nyárád mente természeti értékei 23
Benkő Samu: A táj és az emberek. 27
Benkő Samu: Tanú a nyelv 29
Lokodi Imre: A semmiből született csoda 33
Tamásné Szabó Csilla: A jobbágytelki népviselet 36

A melléklet támogatói:
Bethlen Gábor Alap
Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület

Mellékletünk szerzői:
Barabás László – főiskolai tanár, folklórkutató, Marosvásárhely
Benkő Samu – művelődéstörténész, Kolozsvár
Jakab Sámuel – ny. egyetemi tanár, geológus, földrajzi szakíró, Marosvásárhely
Kovrig Zoltán – ökológus, Erdőszentgyörgy
Lokodi Imre – újságíró, Marosvásárhely
Suba Gyöngyi – művelődésszervező, a nyárádszeredai Művelődési Ház vezetője
Tamásné Szabó Csilla – nyelvész, az EME tudományos kutatója, Kolozsvár

A címlapon legények öntöző csapata Szentháromságon. A felvételt Barabás László készítette 2012-ben. A hátsó borítón uráli bagoly. Barabás Attila Csaba fényképe.

A Művelődés folyóirat ingyenes melléklete.
Supliment gratuit al revistei culturale „Művelődés”.

Nyomdai előkészítés:
IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Fazakas Botond

Nyomdai munkálatok:
IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Médiapartnerek:

Barabás László

Húsvéti határkerülés, fenyőágazás és öntözés Nyárádmentén

A húsvéti határkerülés középkori, egyházi-liturgikus eredetű szokása Közép-Európának és egyben a magyarságnak, amely korunkra csak a peremterületeken maradt fenn. Erdélyben katolikusok és protestánsok egyaránt gyakorolták (Bálint 1989, Tamási 1997, Pozsony 2000). Az európai népek körében ismert rítus, hogy egy bizonyos területet vagy vetést körüljárással, mágikus körrel védenek meg a pusztításoktól, csapásoktól, zárnak el a gonosztól. Ennek a képzetnek a kereszténység előtti korba nyúlnak a gyökerei.

A nyárádmenti határkerülés is tehát régmúlt idők egymásra tevődött emlékeit őrizheti, különböző korú és funkciójú szokáselemek láncolata. Amikor 1969-ben, mint riportúton járó, érdeklődő egyetemi hallgatónak Bedében Magyari Ferencék és Vadasdon Máthé Józsefék először sorolták falujuk húsvéti szokásrendjét, erre az összetettségre nem gondoltam, csak érdekesnek, különösnek találtam. Elhatároztam, hogy további búvárkodásba kezdek a szomszédos falvakban is. A régebbi leírások csupán két falura, Szentgericére és Vadasdra szorítkoztak, de hamarosan kiderült, hogy az emlékezetben elérhető adatok szerint szinte az egész Nyárádmentén és a szomszédos Kis-Küküllő vidékének több falujában is élt ez a szokás (Barabás 1980). Akkor a következő nyárádmenti falvakban kérdeztem: Andrásfalva, Bede, Jobbágyfalva, Nagyadorján, Nyárádgálfalva, Nyárádszentlászló, Nyomát, Szentgerice, Szentháromság, Nyárádszereda, valamint a szomszédos Kis-Küküllő vidéki Vadasd, Havadtő és Rigmány. Ezekben a falvakban Szentháromság és Jobbágyfalva kivételével többségében protestáns felekezetűek, reformátusok és unitáriusok laktak, laknak, ekkor tehát a szokáseseménynek a protestánsok által gyakorolt változatával találkoztam.

A határkerülés protestáns modellje

Ezekben a falvakban a szokásegyüttes a következő fő mozzanatokból állt: előkészületek; gyülekezés és tisztségválasztás; határkerülés és megcsapás; fenyőágazás (virágozás) és öntözés (hajnalozás, kántálás). A határkerülő menetben csak férfiak és legények vettek részt. A legények feladata volt, hogy a határon levő csorgókat, kutakat kitakarítsák, ők újították meg a falvak határait jelző dombocskákat, az ún. határhompokat is. Erre általában nagypénteken történt egy-egy idősebb ember vezetésével.

Az esemény levezetésére tisztségviselőket választottak: királyt, ítélőbírót, csapómestert, oldalvédőket és sereghajtókat. Királynak általában idős, tekintélyes embert választottak, maguk fölé emelték és háromszor kiáltották: „Határt kerülünk, / Búzát szentelünk, / Királyt emelünk." A király a többi tisztségviselővel együtt szabályokat, törvényeket állapított meg a megszólításra, a viselkedésre és ezeket senkinek sem volt szabad áthágnia. Aki hibázott, annak megcsapás járt. A király parancsolt, az ítélőbíró ítélt, a csapómester csapott a hibázó hátulsó felére. A legtöbb megcsapást a fiatal legényeknek kellett elszenvedniük, akik először vettek részt a határkerülésben. Őket előre küldték, hogy keressék meg a falu határait jelző halmokat, és ott tüzet gyújtsanak. A menet ellenőrizte, jó helyre rakták-e a tüzet, és mindenféle kifogást emeltek: megcsonkították a saját

határukat vagy foglaltak a szomszéd faluéból. Az oldalvédők megragadták a suhancokat, és kezüknél-lábuknál fogva odaverték farukat a határhomphoz, miközben többször kiáltották: „emlékezzél, hogy itt van a határ".

Ezekben a falvakban egy középkori európai jogszokás, a megcsapás épült a határkerülésbe. E régi jogszokás helyi alakulását, népszokássá válását bizonyítja az egykori székely széki közigazgatási vezetők színjátékszerű évenkénti megválasztása, a határkerülés ceremóniájának levezetése. A faluközösség nemcsak a határok pontos ismeretét nyújtotta át a felnövő nemzedékeknek, hanem a termőföld megbecsülését, a munka- és rendszeretetet, az összetartozás érzését is. A határkerülésben a fiataloknak kötelezően részt kellett venni, próbákat kellett kiállni. A megcsapásos felavatásnak nemcsak birtokjogi, hanem sokkal szélesebb társadalmi jelentősége is volt: a felavatott fiatalok megkezdhették a legényéletet. Ugyanilyen funkciója volt a Kis-Küküllő menti Gyulakután és környékén a tavaszi csorgóújítás szokásának is.

A megcsapás, botolás tréfás büntető játéka napjainkban Rigmányban. Barabás László felvétele, 2013

Mi nem tetszhetett az éber cenzoroknak?

A határkerülésnek ez a formája a legtöbb faluban a múlt század 1950–1960-as éveiben megszűnt. A tulajdonképpeni határkerülés nem jelentette az egész szokás együttes elhagyását. Közösségi funkcióját a húsvéti fenyőágazás (virágozás), az öntözés és hajnalozás vitte, viszi tovább változatos formákban. 1983 húsvétján, Szentháromságon tapasztalhattam, hogy a falu népe mennyire ragaszkodik a három napig zajló eseményhez, milyen méltósággal és jókedvvel éli meg a feltámadás ünnepét. Néhány év múlva, 1988-ban három szomszédos nyárádmenti faluban – Szentlászlón, Gálfalván és Szentháromságon – vettünk részt Bálint Zsigmond fotós barátommal a szokáskör eseményein. Húsvét közeledtével, 1989 tavaszán az előző évi gyűjtésből riportot írtam, és szerettem volna megjelentetni az *Új Élet* című képes lapban, amelynek akkor belső munkatársa voltam. A szerkesztőm – miután elolvasta –, megígérte, hogy „leadja", de a húsvét szót, mivel többször előfordult, egy kivételével kihúzta: határozzam meg másképpen a szokás idejét. Hasonló sorsra jutott a nagypéntek és a nagyszombat megnevezése is. „Összetörte" a piros tojásokat is, kihúzta a szövegből. Az öntözés szónak és cselekvésnek inkább megkegyelmezett. Az így megnyirbált riportot a többi anyaggal elküldte Bukarestbe, ahol a lapot nyomták, de 1989 tavaszán mégsem jelent meg. Csak a fordulat után, a lap 1990 húsvéti számában mondhattuk el, hogy mi lett a sorsa: „Az alábbi írást 1989 húsvétjára szántuk. A cenzúra »éberen közbelépett«. Sejteni vélem, hogy mi nem tetszhetett az éber cenzoroknak: a nyárádmenti falvakban öregek és fiatalok, legények és leányok vallásos, közösségi és magyarságélményként élik meg a húsvéti szokást, és hogy ez napjainkban is vonzó. Pedig a riport csak a szokás fiatalos vonulatát hangsúlyozta, s kénytelen-kelletlen hallgatnia kellett más mozzanatokról." (Barabás 1990)

Nem szólt, nem szólhatott arról, hogy a szentlászlói idős férfiak, 20–25-en, unitárius papjukkal, Kiss Mihállyal nagyszombaton este kimentek a határra, az első búzavetéshez. A tiszteletes úr imájában áldást kért a vetésre, a határra, az emberek munkájára. Hívei levett sapkával, magukba roskadva hallgatták. Utána elénekelték a közismert zsoltárt: „Tebenned bíztunk eleitől fogva, / Uram, téged tartottunk hajlékunknak". Ennyi maradt az egykori határkerülésből. No, és megvolt a botolásos büntetés, a *zsoldosztás* is. A határról bejövet *királyt*, *ítélőbírót*, *csapómestert* választottak. Sorra mindenkinek kiosztották a zsoldját: 5, 10, 15, 20 vagy 25 botütést. Egyiknek azért, mert elkésett, a másiknak azért, mert először kap, a harmadiknak, mert „beleszólt a kártyába". Aki nem köszönte meg, annak a dupláját adták. Kapott a király is, a csapómester is, mert nem „megszentelt bottal adta". Kapott a tiszteletes úr is öt pálcányi zsoldot, mi is vagy tízet. Végigbotoltak mindenkit. Folyt az öregek játéka a templomkapu előtt, mégis hiányérzetem támadt. Középkorú férfi és fiatal, legény alig volt közöttük. Ketten voltak 14 évesek, akiket *botolással* fel lehetett avatni. Szentlászló kicsi település, 19 éves katonalegény 1988-ban egy sem volt a faluban. Azért kellett a 17 éves Kálmán Csaba és Gyárfás István, valamint a 23 éves Papp István legyen az öntözést szervező vőfély. Ők zenekart alakítottak, együtt járnak zenélni, mondták.

A húsvét hétfői öntözésben is ezt a kettősséget figyelhettem meg. Az öntöző menetben ott vonultak a szombat esti határkerülők, a falu teljes legénysége, még az 50 éves vénlegény is, valamint a vőfélyek. A *hamubotosnak* itt női párja is volt, a *bubás*. Női mivoltához illően férfiruhájára pongyolát öltött, fejére fejkendőt kötött, arcát sötét napszemüveg takarta. Karján játékbabát vitt, de nemcsak dédelgette, hanem hadonászott és ütött is vele. Farsangi figura ő is, akárcsak a hamubotos, és 1988-ban Szentlászlón sokkal mozgékonyabb, farsangibb volt, mint az igen szelíd hamubotos. A *kosaras* a tojásokat gyűjtötte, a *korsós* a bort, a *zsákos* a kalácsot. Szentlászlón csak természetbeni adományokat gyűjtöttek, pénzt nem. A csapatnak nem volt egy vagy több választott vagy önjelölt vezetője, aki a rendre és fegyelemre vigyázott volna. Az öntözők délutánra jócskán „felöntöttek a garatra", le-lemaradoztak a menetből. A zsákos végképp kidőlt a sorból, és senki sem akarta továbbvinni a zsákját, ott is hagyták az egyik

felköszöntött háznál. Az adománygyűjtő tisztségekre, illetve feladatokra itt rendszerint a falu szegényebb rendű idős emberei vállalkoztak, fizetség ellenében. Végig érződött, hogy az idősebbek kiöregedtek az öntözésből, mégis ragaszkodnak hozzá. Éltetni szeretnék a megőrzött, de kiüresedett szokásformákat. Öntözésük farsangira sikeredett. Ezzel ellentétben a fiatalok, Kálmán Csabáék, Gyárfás Istvánék beleélték magukat a vőfélyi szerepkörbe, és szemmel láthatóan szégyenkeztek az öregek „rendetlenkedése" miatt. Csaba hegedült, István mondta a beköszöntő verset:

Ki szenvedett, Jézus, íme, föltámadott,
Föltámadásának örömnapja vagyon.
Mi is örvendezünk ez örömünnepen,
Házról-házra járunk Jézusnak képében.
Köszöntjük e háznak minden élő tagját,
Kik várva várták Jézusunk feltámadását.
Nem kell nekünk arany, sem ezüst, sem mirha,
Csak Jézusunknak velünk együttes lakása,
Ez a mi szívünk igaz óhajtása.

A felköszöntött házakban ők, a tisztségviselő legények próbálták biztosítani az öntözés ünnepélyességét, szertartásosságát. De mintha magukra maradtak volna.

Gálfalván, a községközpontban ennek éppen az ellenkezőjét tapasztaltam. Itt nem volt határkerülés, botolás sem. Mintha az egész húsvéti fenyőágazást, öntözést a futballistákért, a sportért szervezték volna. A sporttanács és a téesz hozatta a fenyőágakat. A leányok színes papírszalagokkal feldíszítették, és nagyszombat éjszakáján a legények széthordták a faluban. Minden házhoz *öntözőágat*, fenyő oldalágat tettek, a leánygyermekes házhoz *tetőt*, fenyőhegyet.

A húsvét másodnapi öntözőmenetben elöl a két *vőfély* haladt, mögöttük Varga György tanító, a községi „sportkollektíva" elnöke, utána a zenészek, az öntözők, végül a *korsós*, a *kosaras* és az *írnok*. Ez utóbbi pontos nyilvántartást vezetett arról, hogy ki mennyi pénzt adott a fenyőágakért. Itt inkább pénzt gyűjtöttek, nem természetbeni adományokat. 1988-ban az oldalágért 10–15 lejt, a tetőért 25–50 lejt fizettek. A begyűlt pénzből sportfelszereléseket, labdákat vásárolnak, mondták, kell a pénz a meccsek utáni „ellátásra" is. A *hamubucskás* is kap 300 lejt és vagy 50 tojást, hogy szerepét jól ellássa. Ehhez képest Bodor János gyenge hamubucskás volt. Fehér gatyában és fehér blúzban, fehér álarccal, pergőkkel, lantokkal felszerelve díszelgett. Botra kötött zacskójában a hamut fűrészkorpa helyettesítette, de nem ütött senkit vele, csak hadonászott és szaladgált.

Az öntöző menetben az idősebb férfiak „sportbarátok", a 9–10 legény többsége *reguta* (regruta) *legény*. Az egyik *vőfély*, Bustya Ferenc is regruta, Csíki Csaba fiatalabb és futballista. A futballcsapat többi tagja nem volt az öntöző menetben: arra hivatkoztak, hogy húsvét hétfő munkanap, dolgozniuk kell.

Az egyik vőfély minden felkeresett házban beköszönő, a másik elköszönő verset mondott. Megöntözték a házbelieket, esetleg rövid tánc következett. Íme, az 1988-as gálfalvi köszöntőversek:

Beköszönő:

Ősi szokás szerint húsvét ünnepére
Fenyőfákat teszünk a kapuk tetejére.
Így a szerető szívek megmutatkoznak,
S ettől a fák is mind kivirágoznak.
Harmat hull az égből a sok szép virágra,
Hogy bővebb legyen a kertek gyümölcsfája.
Ebből a harmatból én is merítettem,
Hogy akit szeretek, ma megöntözzem.
Itt is virágozzék a szeretet fája,
Szálljon áldás minden székely házra.
Kívánunk kellemes húsvéti ünnepeket!

Elköszönő:

Bekecs alatt Nyárád tere,
Ott terem a szép csemete.
Annak ága én is vagyok,
Húsvétban öntözni járok.
Szeretem a szép virágot,
Ahol az van, odajárok.
Megöntözöm őket sorba,
Így kötöm őket csokorba.
Szép leányok, szép asszonyok,
Én most még valamit mondok,
Mulassatok, viruljatok,
Soha el ne hervadjatok.
Éljen, éljen!

Meglepett, hogy e versezetek egyikében sincs szó a feltámadás ünnepéről. Megkérdeztem az egyik idősebb öntözőtől, hogy vőfély korában milyen beköszönőt tudott. Emlékezett reá, azonnal mondta:

Szent és nagy nap nekünk húsvét másodnapja,

Föltámadott Jézus, él a magasságban.
Ó édes Jézusunk, ki ma támadtál fel,
Szívünket betöltöd forró szeretettel.
Ennek emlékére ünnepelni jöttünk,
Minden szép asszonyt, szép leányt most megöntözünk.

Meg kell adni, a gálfalvi öntöző csapat sokkal kitartóbb volt, mint a szentlászlói. Még a falu felső végén a cigánytelepet is bejárták. Az adományok iránti érdeklődésünket, fotódokumentációs szándékunkat viszont nem vették jónéven. Szinte sértődötten védekeztek a sportvezetők. „Közcélra megy az adakozás, kérem. Minden lejjel elszámolunk." A *maradványból*, az összegyűlt fehér tojásokból, szalonnából a következő meccs végén nagy rántottát készítenek. Hogy kinek? „Megtiszteljük a futballistákat."

A szentháromsági változatot kellene talán legkevésbé kiegészítenem, mert arról írtam bővebben az idézett riportban. A szokásmozzanatok megegyeznek: nincs már határkerülés, de van *fenyőágazás*, *virágozás*, az öntöző legények felköszöntik a falu népét, *hamubotos*, *kókós* a menet élén, adományokat gyűjtenek, közös zárómulatságot, *rántottázást* tartanak. Mégis igen nagy különbségeket észlelhettem az egy időben zajló szokáseseményben, mind az első pillanatban észrevehető, mind a mögöttes összetevőiben.

Szentháromság nagyobb falu, több a fiatal, mint Szentlászlón vagy akár Gálfalván. Itt nem akárki vehet részt a fenyőágazásban, az öntözésben, hanem csak a besorozott katonalegények, a 19 éves *reguták*. Katonalegények 1988-ban összesen heten voltak. Ennyi nem elég a szokásegyütteshez. Bevettek hát az utánuk következő évjáratból is hét legényt, ők a *pótreguták*. Azóta szoktak bevenni a 18 évesekből vagy a teljes évjáratot, mióta a regruta legényekből nem telik ki legalább 12–16. Egy emberöltővel ezelőtt még kitelt. A regruta legényeknek viszont kötelezően részt kell venniük a fenyőágazásban-öntözésben, nem maradhat ki senki. Ez szégyen lenne. Emlékszem, öt évvel ezelőtt egy bicegő, begipszelt lábú katonalegény is végigjárta a falut, társai két oldalról vezették. Az 1988-as évjáratból az egyik fiú egy kicsit „gyenge" volt (így mondják az enyhe szellemi fogyatékosságot), de őt is vitték, mert megszólta volna a falu a többieket.

A regruta legények közül 1988-ban hárman munkások vagy tanoncok Marosvásárhelyen, négyen itthon dolgoztak. Az egyik szervező katonalegény, Török Laci édesapja, Török Mihály, akkor a téesz karbantartója, a hagyományoknak megfelelően a katonalegényeket nagypénteken elküldte, hogy a mezei csorgó kutakat megkeressék. Megkeresték, de nem kellett kitisztítani, kitakarítani, mint egykor. Figyelmeztették is a fiúkat, hogy ne nyúljanak hozzájuk egyáltalán, mert a gazdaság cementgyűrűbe fogta és befedte a forrásokat.

Csak tudják hollétüket, és állítsanak melléjük egy-egy *csóvát* (kizöldült ágat) emlékbe.

Hagyományosan történt a fenyőágak beszerzése is. A regruta legények szülei *összepótoltak*, legényenként 1300 lejt fizettek a közös kasszába. Ebből fedezték a költségeket. Török Mihályék vásárolták és hozták a fenyőágakat Bekecs oldalából, 200 tetőt és 300 oldalágat. Az édesanyák megvásárolták a papírszalagokat, ezeket a leányok aggatták az ágakra. Az édesapák, a rokonok szerepe nem ért véget a fenyőágak beszerzésével, ők kísérték az öntözőmenetben a legényeket. Ők a *kéregetők*. Az egyik a *pénzszedő írnok*, a másik a jól ismert korsós, kosaras stb. Az öntözés során begyűlt pénzből – Szentháromságon 1988-ban házanként 25–100 lejt adtak – fizették a zenészeket, a hamubotost, visszakapták a fenyőfák árát. A természetbeni adományokból (fehér tojás, kalács, bor, szalonna) közös mulatságot tartottak. Az évenként sorra kerülő szülők a kiadásokkal és a pontosan nyilvántartott, ajándékba kapott pénzzel vagy *buknak*, vagy *nyernek*. Évenkénti szimbolikus ajándékcsere megy végbe.

A regruta legények és szüleik ajándéka, a fenyőág a tavasz, az újjászületés jelképe. A közösség szakrális épületeihez, a római katolikus, a református és az unitárius templom kapujára több fenyőágat összefonva bolthajtást készítettek. Bolthajtást tettek az idei fenyőágazás megszervezésében elöljáró Török Mihályék kapujára is. Fenyő oldalággal díszítettek minden közösségi építményt, épületet: utcai feszületeket, kútgémeket, iskolát, malmot, kocsmát, és minden ház kapuját. A teljes világ zöldbe öltözött. Arra a házra is tettek oldalágat, amelyben nem lakik senki, és arra is, amelyben öregek vagy gyermektelenek laknak. Az idősebbekhez az öntözés során nem mentek be, ők a kapuban adták át adományaikat.

A fiatal, kisgyermekes vagy leánygyermekes családoknak Szentháromságon fenyőhegy, tető jár. A faluba hozott fenyőágak aránya szerint – 300 oldalág, 200 tető – kevesebb a fiatal, kisgyermekes vagy leánygyermekes család, mint az idős. A legszebb fenyőhegyek a legényekkel egyidős leányokat, *a korosztálybélieket* illetik. A faluban 15 ilyen leány van. Ők segédkeztek a fenyők feldíszítésében, és a menet indulásakor élővirág-bokrétát tűztek a legények mellére, aztán hazasiettek, hogy várják az öntözőket. Az öntözés végén a regruta legényekkel együtt vettek részt a nagy rántottázáson.

A feszület húsvéti zöld ágakkal, virágokkal Szentháromság központjában. Barabás László felvétele, 2013

A negyedik típusú fenyő Szentháromságon a *tojásos ág*. Ez a legény egyéni szerelmi ajándéka a kiválasztott leánynak. Nem a kapura, a kerítésre teszik, hanem földbe állítják bent az udvaron. Sokkal magasabb és színes papírszalagokkal gazdagabban díszített, mint az egyszerű tető. Sőt, két oldalukon kifúrt, pirosra festett tojáshéjakat is aggatnak reájuk, ezért tojásos ág a nevük. Az 1988-as öntözők közül hárman tettek egyéni tojásos ágat, az aljára ráírták a nevüket, hogy a leányok tudják meg, kitől kapták.

A húsvéti fenyőág ajándékot nem kötelező elfogadni. Vissza is lehet utasítani, le is lehet dobni a kapu tetejéről. Ahol ledobták, oda nem mentek az öntözők. A *szektások*, a jehovisták (néhány ilyen család él a faluban) ledobták. De ledobta, mondják, az 1980-as évek közepén a faluban lakó milicista is. Pedig ismerte a szokást, leánygyermeke is volt, és magyar volt. Szintén a nyolcvanas évek közepén a községközpont, Nyárádgálfalva milicistája húsvét első napján maga mellé vette Sipos Imrét, a néptanács akkori helybéli alelnökét, és ellenőriztette a virágozást. Amelyik fenyőágon piros vagy fehér papírszalagot (is) látott a rendszer és a színek „őre", azt le kellett dobni a kapuról.

Szentháromságon az öntözők 1988-ban már húsvét első napján, vasárnap délben, a mise és az istentisztelet után elindultak. Ünnep első napján azok engedték be, fogadták, sőt kérték, hogy keressék fel őket, akiknek másodnapján, hétfőn dolgozniuk kellett. Csak vasárnapra jöhettek haza szülőfalujukba, ünnepelni. Ez a réteg a falu népének kisebbik hányada. Legtöbben a hagyományos időben, húsvét hétfőjén várták az öntöző menetet. Aznap már reggel megkezdték. Nem sokat aludtak a legények, mert a vasárnapi öntözés után a kultúrotthonban este tánc és rántottázás is volt, de csak éjfélig.

Másodnapján délelőtt úgy intézték, hogy a mise kezdetére éppen a katolikus templomhoz érjenek. Az öntöző menet (az álarcos hamubotos kivételével) a templomba vonult, a karzatra. Mise után felköszöntötték a katolikus lelkészt és az unitárius papot. A beszolgáló református lelkipásztorral nem találkoztak.

A szentháromsági öntözőmenet beosztása kötöttebb, mint a másik két faluban, és ettől nemigen tértek el. A menet előtt a hamubotos – itt a neve *kókós* – szaladt. Fejdíszét, álarcát Kászoni László helybéli amatőr festő készítette, a derekára kötött csengőket, kolompokat a kölcsön kérte. Megkilincselte a kapukat, fakardjával mutatta az utat, jelezte, hogy melyik háznál fogadják az öntözőket. A gyermekek csúfolhatták, de ő csak szelíden kergette őket, nehogy bántódásuk essék. A kókós után a zenészek következtek: hegedűs, szaxofonos, tangóharmonikás, dobos. Végig közismert népdalokat, táncnótákat húztak. Utánuk kettős sorban, összeölelkezve a regruta legények és a pótregruták haladtak. A menetet kissé hátrább a már említett kéregetők zárták. A hét regruta legény közül hatot képviselt a család valamelyik férfitagja, édesapja vagy házasember bátyja. Így ők nemcsak

A nyárádgálfalvi húsvéti bolond (hamubucskás) igen szelíd figura. Barabás László felvétele, 2012

„kéregetők", hanem a szokás hagyományos rendjének őrei is voltak. Török Mihály a sorakozáskor figyelmeztette a fiúkat, hogyan viselkedjenek, ne igyanak sokat stb. A legényeket és szüleiket jó szívvel fogadta a falu népe, és adományával viszonozta a szimbolikus fenyőág ajándékot. Itt mind pénzbeli, mind természetbeni adományokat gyűjtöttek.

Szentháromságon a regruták mind vőfélyek abban az értelemben, hogy mind tudják, és felváltva mondják a beköszönő verset, bár senkit nem neveznek közülük vőfélynek. Azt a beköszönő verset mondják most felváltva hatan, amelynek változatát az 1970-es gyűjtéskor is lejegyeztem Bedében, az akkor 50 éves Magyari Ferenctől. A kéziratban is benne volt, de a *Népismereti Dolgozatok*ban csak rövid részlete jelenhetett meg (Barabás 1980). És íme, 1988-ban a Bedével szomszédos Szentháromságon Török Laci és Simon Gyula ugyanazt mondta:

Békesség e háznak, s ennek gazdájának,
Gazdasszonyának s egész családjának.
Békesség minekünk, e kis társaságnak,
Míg e versem elmondom, jó kívánságokkal.
Mint bősz vihar után a napfény sugara,
Kedvesen jött fel a mosolygó tájra,
Mi is hát örömmel, muzsikazenével,
Istenhez felemelt lelki jó kéréssel,
Indultunk tisztelni minden jó barátot,
De legjobban a vendégszerető családot.
Legyen ennek béke bejül a kapuján,
Áldás koszorúja viruljon udvarán.
Éljen minden tagja szép egyetértésben,
Balsors, csapásoktól őrizze az Isten.

Igen tisztelt uram, szokás minálunk,
Falunk határára ilyenkor kimenni.
Ki is mentünk Isten kegyelmével,
Onnan jöttünk ilyen ellankadt kedéllyel.
Határhompjainkat helyreállítottuk,
Csorgó kútjainkat megjavítottuk,
Hogy a bágyadt munkás majd a nyár hevében,
Szomját olthassa tiszta jó kedvében.
De nemcsak a természet színes sátorában,
Hanem a dicsőség dicső templomában,
Imákat zengtünk a menny kárpitjára,
Bő áldást szórjon Isten falunk határára.
Áldott legyen annak búzatermő földje,
Szőlőskertje, rétje, őszi és tavaszi minden veteménye.

De elhagyom én már a szép természetet,
Köszönteni jöttem a húsvét ünnepet.
Krisztus urunk is keresztfán szenvedett,
Kereszthalálából dicsőn felébredett.
Mi is föltámadunk egy szép dicső napon,
Ezért hát mindenki hozsánnát kiáltson.

Igen tisztelt uram, ha nem csalatkozom,
Nékem úgy tetszik, hogy itt egy pár virágszál vagyon,
Kit ha megöntözünk, még annál is szebb lesz,
Mert a viruláshoz egyre több táperőt vesz.
Mert mi éppen az aranytenger mellől jöttünk,
S annak folyamából vizet merítettünk,
Kit e vízzel megöntözünk,
Nem hervad el soha, arról kezeskedünk.
No, még az lenne, édes muzsikásom,
Zendíts egy jó nótát, jöszte gyöngyvirágom,
Hadd forgassalak meg amúgy magyarosan,
Míg aranycseppek gyöngyöznek arcodon.
No, megállj , cigány, még nem fejeztem be,
Ne cincogj olyan hamar bele,
Hiszen hátravan még szívem azon vágya,
Hogy e házat az Isten minden jóval áldja.

A vers szerzője valószínűleg kántor vagy tanító lehetett, hiszen érződik rajta „az okos kántor" (Visky Károly találó kifejezése) hangvétele. A köszöntők műfajában viszont kerek egész: beköszöntő a családi házhoz, a húsvéti szokások epikus felidézése, Krisztus feltámadásának köszöntése, az öntözés bejelentése, biztatás a táncra, áldáskérés. A vershez hasonlóan jól strukturált az öntözés szertartása is: zeneszóval érkeztek a kapuhoz, onnan csendben az ajtóhoz vonultak, kopogtattak, a beköszönő elmondta a verset, utána mindenkit – leányt, asszonyt, férfit, gyermeket – megöntöztek, megtáncoltatták a leányokat, az asszonyokat, majd az elköszönő verssel búcsúztak a családtól.

Ebben a szokáskeretben a regruta legények végig a komoly szertartásosság megtestesítői voltak. A felnőttek őket ünnepelték. Arcukról jókedv sugárzott, és rögtönzött párbeszédükben meg-megszólalt az ünnep másik oldala is, a tréfás évődés. Csak a hivatásos tréfacsináló, a kókós vált színes kellékké.

„A szokás él, vonzó napjainkban is: egyéni és korosztályi-közösségi élményként élik a fiatalok" – ezzel fejeztem be 1989-es riportomat. Valóban ez volt a szokást ismerő, de külső megfigyelő-résztvevő tapasztalata mindhárom faluban: ragaszkodnak a hagyományos szokáshoz, kultúrájuk szerves részének tekintik. De az előzőnél nem jelentéktelenebb tapasztalata volt az is, hogy mindhárom falu kisebb-nagyobb különbségekben megragadható változatot éltet, és ezekből jelzésszerűen kiolvasható volt az 1980-as évek székely falujának társadalmi és lelkiállapota, életstratégiája.

A nyolcvanas évek második felében a három szomszédos falu szokásváltozatain kívül még több nyárádmenti református és unitárius közösségből gyűjtöttem adatokat, de ezek nem módosítottak lényegesen a szokás ún. protestáns modelljén.

A határkerülés katolikus szokásrendje

Az 1980-as évek végén felkerestem a Felső-Nyárádmente katolikus falvait (Nyárádremete, Nyárádköszvényes, Deményháza, Mikháza) is, mert azt hallottam, hogy a környéken még élő szokás a tényleges határkerülés. Az első, felszínes tájékozódásból kiderült, hogy ezekben a falvakban, a kommunizmus évtizedeiben is jártak határkerülni, sőt Nyárádremetén a szokás élete emberemlékezet óta folytonos. De az is hamar kiderült, hogy e falvak határkerülési szokásrendje különbözik a protestáns falvak szokásrendjétől. A gyűjtött adatok nyomán kirajzolódott a nyárádmenti húsvéti határkerülés régiesebbnek tűnő, az udvarhelyszéki, a gyergyói, a csíki és a háromszéki katolikusok határkerülésével rokon típusú, katolikus modellje.

Nyárádremetén minden húsvét hajnalán a búzával bevetett határrészt kerülték meg, a négyes határforgó szerint az egész remetei határ negyedrészét. Idősebb emberek és asszonyok, előimádkozók és előénekesek vezetésével, zászlókkal, feszületekkel, énekelve a határra vonultak. Az utcai és mezei kereszteknél megálltak, énekeltek, jó termésért, bőségért imádkoztak. A zsenge búzaszálakból koszorúkat fontak, és a zászlókra akasztották, úgy vitték a faluba az élet, a feltámadás jelképeit. Zöld ágakat, fűzfaágat, mogyorófa ágat is törtek, s megszenteltetés után az istállókba és a kapukra szúrták fel, szentelményként őrizték. Köszvényesen, Deményházán a határkerüléskor avatták fel az újoncokat, vagyis azokat a fiatalokat, akik először mentek határkerülni, és a fiatal menyecskéket. Nyírfavesszővel a hátuljukra vertek: „egészséggel viseljétek" – mondták. Nyárádremetén a megvesszőzés és felavatás szokáseleme hiányzott.

További gyűjtésre, kutatásra ösztönzött az is, hogy ekkor került kezembe a kiváló néprajztudós, Bálint Sándor nagyszabású összefoglaló munkája (Bálint 1989), amely a 19. századi és a 20. század eleji leírások alapján az egykori székelyföldi, és közelebbről a nyárádmenti határkerülést is bemutatja. Bálint Sándor a szokást középkori liturgikus hagyománynak tartja. „A régi ország több vidékén, főképpen a peremeken elszigetelődött szokásként máig él a húsvéti határkerülés. Hogy katolikusok is, erdélyi protestánsok is egyaránt ismerik, arra mutat, hogy a középkorban a szokás történelmi hazánkban is általános lehetett. Ismeretes, hogy a középkorban tavasszal a jelesebb ünnepeken, a földeken, a vetések között ereklyékkel, zászlóval, énekszóval körmenetet tartottak, hogy a vetést mintegy bővebb termésre hozzák, a kártevőktől, gonosz lélektől megoltalmazzák. E hagyományból sarjadt a búzaszentelő és úrnapja liturgiája is. Az ünnepek ünnepén, húsvét hajnalán hírül vitték a földeknek is az Úr nagy győzelmét, a feltámadást, hogy a gonosz szellemeket, a természeti csapásokat, a föltámadt Krisztus hatalmával a határról elrettentsék." (Bálint 1989, 285) Miután felsorakoztatja az addig ismert változatokat, ismertetőjét ezzel fejezi be: „Céltudatos kutatással még bizonyára számos értékes hagyományt lehetne föltárni". (Bálint 1989, 290).

Nyárádremetei határkerülő menet az ezredforduló utáni években. Barabás László felvétele, 2012

Mi történt 1989 után?

Nyárádremetén talán még soha nem indultak annyian határkerülni, mint 1990 húsvétján. Lehettek vagy 400–500-an, az idős férfiaktól és asszonyoktól a nyolc-tízéves gyermekekig. Aki csak tehette, hazajött Marosvásárhelyről, Székelyudvarhelyről, Csíkszeredából, Szovátáról, hogy az otthon maradottakkal együtt kimenjen a szülőföld határába, és együtt éljék át a feltámadás ünnepét, örömét. Hajnali csengettyűszó ébresztette a falut, s kicsi idő múlva megszólalt a templom harangja is. A határkerülésre készülők a templom előtt gyülekeztek, kihozták a zászlókat, a Jézus-korpuszt és feszületet. Hangtalanul és gyorsan megszerveződött a menet: elöl a zászlóvivők, a korpuszt és a feszületet hordozók, a csengettyűs, utánuk a férfiak, legények négyes-ötös sorban; majd külön menetben a nők, itt is elöl az idősebbek, utánuk a fiatalok. A menet rendjére néhány középkorú szervező és az előimádkozó 70 éves Vass Péter bácsi vigyázott. Az asszonyok menetében sokáig Kajcsa Magdolna volt az előimádkozó, most Turóczi Anna.

Péter bácsi Kakucs János kántorral együtt azt az éneket kezdte elsőnek, amelyet az egykori határkerülőktől tanultak, és amelyről úgy tudják, hogy nincs meg egyetlen katolikus népénekes könyvben sem: „Midőn felébredek, / E szókra gerjedek: / Dicsértessék Jézus Krisztus." Az első utcai keresztig énekelték ezt a hosszú, tizenegy szakaszos éneket. A határkerülés során még a következő feltámadási énekek kerültek sorra: *Szent Magdolna elmene ama reggel sírva*, *Feltámadt Krisztus e napon*, *Örvendetes napunk támadt*, *Apostolok királynéja*, *Mennynek királyné asszonya*; hazafelé, a templomhoz közeledve a *Nagyasszonyunk, hazánk reményé*t énekelték.

A határhoz legközelebbi keresztnél megálltak, és amikor mindenki elcsendesedett, Péter bácsi hangosan olvasni kezdte a határkerülés szokásos imádságát. Íme, egy részlete: „Adjunk hálát a mindenható felséges teremtő Istenünknek, hogy megadta érnünk a mai dicsősége szent napot, a mi megváltó Jézusunk feltámadása napját, hogy irgalmas szemeit rajtunk tartván megőrzött, oltalmazott sokféle szomorú változásokban. Mégis kérjük alázatosan ő szent felségét, hogy továbbra is kegyes atyai szemeivel reánk vigyázzon, őrizzen, oltalmazzon mindennemű szomorú változásoktól, reánk jöhető testi, lelki romlásoktól és károktól. Minthogy sokrendbeli szükség alá vagyunk vettetve, könyörgünk azért, hogy mezeinkben levő és leendő veteményeinket, melyek látogatására a mai szent napon szép isteni dicséretekkel kijöttünk, Isten őfelsége jégesőtől, rogyától, szélvészektől, záportól, mindennemű égi háborútól megőrizze és megtartsa, bő terméssel megáldván kezünkbe adja Isten dicsőségére, romlandó testünk táplálására, szűkölködő atyánkfiai fölsegítésére." Ez az imádság szinte szó szerint egyezik a Domokos Pál Péter által gyűjtött gyergyói változattal, Török Ferenc gyergyócsomafalvi plébános kéziratos lejegyzése nyomán. (Bálint 1989, 288, 396).

Az imádság után a határkerülő menet csengettyűszóval nekivágott a sötétlő Bekecs oldalának. „A Putna nevű határrészbe tartunk – mondja Péter bácsi. – Onnan átmegyünk Várlátóba, a Bekecs aljába, s annak útján le átellenben a falu végéig, s úgy kanyarodunk vissza a templomhoz. Ez a rendje, mert négyes határt járunk."

A remetei határkerülők minden évben a búzával bevetett határrészre mentek, vagyis az új búzaföldet kerülték meg, a négyes vetésforgó szerint az egész remetei határ negyedrészét. A kollektivizálás után hármas vetésforgó lett, és akkor hármas határt kerültek. Újabban visszatértek a négyes határjáráshoz. Szokás szerint a zsenge búzaszálakból koszorúkat fontak, és a zászlókra akasztották, úgy vitték a faluba a feltámadás, az élet jelképeit. De hol itt most a búzavetés? Ameddig az oszladozó sötétségben ellátok, sehol egy búzatábla. Mintha legelő lenne az egész határ.

„Ahogy kihúzták a földet alólunk, összezavarodott minden – summáz kurtán egy egész korszakot Péter bácsi. – A régi rend felbomlott, összevissza vetettek a határban. Elvették a földet, nem nekünk termett a búza. Sokan elmentünk a faluból, itt hagytuk a kollektivizált földeket. Negyvenhárom éves fejjel bányásznak álltam. Tíz évig kínlódtam az előhajtásban. Megrokkanva, betegnyugdíjason jöttem haza."

A kollektivizálás után igen megcsappant a remeteiek határkerülési kedve is. Miért kerüljék a vetést, a határt, ha nem az övék? A környező katolikus falvakban el is hagyták a szokást. Remetén nem, csak évről évre fogyatkoztak a határkerülők. Az 1970-es évek közepén aztán fordult a szokás élete. Felnőtt az a nemzedék, amely már nem ismerte az önálló földművelő gazdálkodást, s nem dobbant meg a szíve a dús zöld vetés láttán, és nem féltette jégveréstől, víztől, tűztől, betegségektől az életgabonát. De a feltámadás közös ünnepe megmaradt, és meg a családi együttlét ritka ünnepe is. Ahogyan minél többen elkerültek a faluból, úgy vált egyre inkább a szülőföld hívó szavává e katolikus közösséghez – s vele a székelységhez, magyarsághoz – való tartozás jelképévé a húsvéti határkerülés. Másfél évtizede évről évre népesebbé vált a határkerülő menet. Azt mondja mellettem egy középkorú férfi: „Nézzen végig az embereken, nézze az arcukat! Éppen most kel a Nap, ömlik a fény... Életemben nem éltem át még ilyen érzést... Most már meghalhatok."

Nem tudja folytatni, hangja elcsuklik, szemét ellepik a könnyek.

A Vasbánya oldalában a remetei határkerülők találkoztak a köszvényesi menettel. A kollektivizálás után a köszvényesiek elhagyták a szokást, de az 1980-as években ők is felújították. A köszvényesi keresztalja népe kevesebb, mint a remetei, 100-an, ha lehettek. Találkozáskor meghajtották egymás előtt a zászlókat, kezet fogtak. Közös pihenőt tartottak, tüzet gyújtottak, szalonnát sütöttek, falatoztak.

Míg a pihenő tartott, a fiatalok fűzfa- és mogyoróágakat vágtak, kivirágzott kökényágakat tördeltek, tavaszi mezei virágokat szedtek. A virágcsokrokat a hosszú ágak végére erősítették: zöld ág és virágerdő indult meg hazafelé a menettel. A köszvényesi menetben az ágakat arra is felhasználták, hogy megvesszőzzék a fiatalokat, főleg a friss menyecskéket, hogy „egészségesek legyenek". Néhányan átszaladtak a remetei menethez, és megvesszőzték ismerőseiket. A remeteiek ezen csodálkoztak, és arcukról leolvashatóan rosszallották. Ők a virágos ágakat a templomba viszik, megszenteltetik, majd otthon a kapura, tornácra vagy a pajtára szegezik.

A határkerülő menetet a templom előtt Vencel Lajos esperes plébános és az otthon maradottak fogadták. A lelkész köszönetet mondott híveinek, hogy megtartják ezt a „szép ősi hagyományt", majd közösen megkerülték a templomot, elénekelték a székely himnuszt, és a mise következett.

A fordulat utáni első szabad húsvéton, az 1990-es nyárádremetei határkerülés az előző évek, évtizedek katolikus modellje szerint zajlott le. Megnőtt viszont a résztvevők száma, az előző évekhez képest megduplázódott, főleg fiatalokkal. Az idősebb korosztály, az előimádkozó Vass Péter nemzedékének igyekezete arra irányult, hogy a határkerülés hagyományos népi-vallásos rendjét biztosítsa, ami szerintük *egy kicsit megzavarodott*, *nem rendjén ment a szertartás.* Megnyilatkozásaikból egyértelműen kiderült, hogy a határkerülést egyházi szertartásnak, processziónak tartják, és akként is élték meg. A határkerülés egyházi szertartása 1990-ben egybefonódott a kollektivizált földek visszaszerzésének örömével, és azzal a reménnyel, hogy visszaáll a falu életrendje. Harmadik jelentésrétege a magyarsághoz való tartozás nyilvános-közösségi megvallása, amely a szimbólumokban is (az egyháziak mellett a piros–fehér–zöld zászlók, a székely himnusz eléneklése) kifejeződött. A szabadság, az összetartozás örömét és az újrakezdés reményét fogalmazták meg a hagyományos szokásnyelvezetben.

1991-től változás állt be a remetei szokásrendben. Az új lelkész, Balázs Imre szakított azzal a hagyománnyal, hogy a templom kapujában fogadja a határkerülőket. Minden évben maga is részt vesz a határkerülésben, és a processzió irányítója, szervezője lett. Ennek nyomán a határkerülés ideje és eseménysorozata lerövidült, a hagyomány diktálta szerepeket (előimádkozó, előénekes) az egyház hivatalos képviselői vették át. A falu, a határkerülők elfogadták ezeket a változtatásokat. Az idősebbek viszont nehezményezik, hogy a határkerülésen túl sok a fiatal és a gyermek, akik a menet végén „rendetlenkednek".

Szokásfelújítási lázban

De mi történt szokásunkkal az 1990-es évek elején azokban középső-nyárádmenti, többségében protestáns felekezetű falvakban, amelyekben az 1970–1980-as években jártam? Első látásra ugyanaz a folyamat zajlott le, mint a felső-nyárádmenti katolikus falvakban: a kiterebélyesedés vagy a felújítás.

Nyárádszeredában 1946 óta nem volt határkerülés. A fenyőágazás és öntözés is kikopott a hagyományból. 1990 tavaszán felújították a szokásegyüttes régebbi formáját. A húsvét előtti héten megújították a falu határait jelző hompokat, összesen 16-ot. A szokás egykori modelljét ismerő idősebbek irányításával – mint például Vadadi Fülöp Imre és Orbán József, akik legényként részt vettek a fél évszázaddal azelőtti határkerülésekben is – *királyt*, *hajdút*, *csendőröket*, *csapómestert* választottak, és ünnep szombatján este megkerülték a határt. Új mozzanatként a faluhoz legközelebbi határhompnál ökumenikus istentiszteletet tartottak a református és a római katolikus lelkipásztor részvételével. A szertartás után a határhompra fektették, és pálcával megcsapták a résztvevőket, először is azokat, akik nem mentek ki a határra: a két lelkipásztort és az eseményre összegyűlt falubelieket. A határhompokat 50–60 tagú, néhány idősebb emberből, leginkább középkorú férfiakból és legényekből, suhancokból álló csapat járta be. A második határhompnál a suhancokat *botolták meg*, utána pedig mindenkit, aki vétett a megszólítási és egyéb szabályok ellen. A határkerülés idejére megteremtődött a játék, a tréfa és a szabadság világa.

Nyárádszereda nagy település: három legénycsapat végezte a fenyőágazást, és húsvét másodnapján három, 20–30 tagból álló öntözőcsapat járta be a falut. A két hamubotos mellett feltűnt egy másik farsangi figura is, a gólyafejű *turkás*, *turkács*, aki a menetet kísérte, facsőrével kelepelt, oda-odakapott a járókelőkhez, a gyermekeket ijesztette vagy játszott velük. A természetbeni adományokat (kalácsot, szalonnát, tojást, bort) szekérre rakták, öntözés után

a művelődési házban gyülekeztek, *rántottáztak*, mulattak.

Az előző évhez viszonyítva 1991-ben Nyárádszeredában sokkal többen vettek részt a határkerülésben. Ekkor volt a kollektivizált földek visszaköveteléséne, visszaadásának ideje. Ez adta a határkerülés aktualitását, erről beszéltek a lelkipásztorok is. A szeredaiak az előző évi határdombokat megerősítették, sőt a mezei kutakat is kitakarították. Ünnep szombatján este 150 ember indult a határra. Velük együtt tartva, kérdezősködésemre hamarosan kiderült, hogy 10–15-en lehetnek olyanok, akik emlékeznek még az egykori határkerülésre, és ismerik a szeredai határt, pláné a határneveket. A határkerülők zöme, a középkorúak nemzedékének többsége nem is tősgyökeres nyárádszeredai, hanem *jövevény*. Ide nősültek, vagy valamilyen ok miatt ide költöztek, de inkább *szeredainak* tartják magukat, mint sok helyben született. A szokásban való részvétellel a hagyományokba is szeretnék beleélni magukat. A határkerülés és öntözés szervezését érdekvédelmi szervezetünk helyi csoportja vette át, és közösségépítő céljaira próbálta felhasználni.

Utólag visszatekintve, a szokás életgörbéjében 1991 volt a csúcs. 1992-ben már nem kerülték meg a teljes határt, hanem csak a két legközelebbi határhomphoz mentek ki. A legények zöldágaztak, de az öntözők két csapatában inkább házasembereket, középkorúakat, községi tisztségviselőket lehetett látni. A szokás hagyományokból ismert formája megkopott, játékvilága elszegényedett. Mintha státusszimbólummá vált volna az öntözésben való részvétel is, a „kik vagyunk mi” fitogtatása. A változást jelezte az is, hogy a két csapat a húsvéti istentisztelet idején is a falut járta, nem tartott szünetet, mint a bedei csapat, nem ment templomba se, mint a szentháromsági. 1993-ban Nyárádszeredában sem határkerülésre, sem csoportos fenyőágazásra, és öntözésre sem vállalkoztak.

Jobbágyfalván, Csíkfalván és Szentmártonban az 1940-es évek végén szűnt meg a tulajdonképpeni határkerülés. Az 1970-es évek elején felújították a fenyőágazást és az öntözést, sőt ünnep szombatján a három egybenőtt falut elválasztó határdombokhoz is kivonultak. Ezt *csonka határkerülésnek* nevezték. Az öntözés vezetésére viszont a régi határkerülés tisztségviselőit (király, ítélőbíró, csapómester) választották, és annak szabályait kellett betartani (megszólítás, belépés-kilépés, viselkedés, hibálódzás, megcsapás-botolás).

A nyárádselyei kapukon örökzöld húsvéti fenyőágsor, minden házban leánygyermek: szokásnyelvezetben az erdélyi magyar jövendő záloga. Barabás László felvétele, 2015

A menet rendjére a hamubotosok is vigyáztak. A király és az öntöző vőfélyek székely ruhába öltöztek. Az öntözők többsége az énekkar tagjai közül került ki, a háttérből az énekkar és a művelődési otthon irányította a felújított szokásjátékot. Szórványosan az 1980-as években is élt ez a szokásforma, de 1986-tól a hatóságok nem engedték megszervezni.

1990 húsvétján az 1970–1980-as évek csonka határkerülését, fenyőágazását, és a csoportos öntözést újították fel. Ünnep szombatján este a csíkfalvi művelődési otthonban gyülekeztek, s a falu egyik tekintélyes emberét, Dénes Ákos nyugalmazott főkönyvelőt választották királynak, Nagy István utászt ítélőbírónak, Török Gyula mezőgépészt csapómesternek. Mintegy 100–150-en vettek részt a szombat esti határkerülésen: 10–15 suhanc, 15–20 legény, a többi fiatal házasember és idősebb férfi. A résztvevők között volt Nagy Ferenc zenetanár, az énekkar vezetője, és Kilyén Domokos polgármester is, aki a szokásesemény egyik főszereplőjeként viselkedett, de egyben a hibálódzások egyik céltáblája is volt. A megválasztott király indulás előtt mindenkit felszólított a jól ismert törvények betartására, de áthágásuk lehetőségére is, sőt az egész ünnepi szokásrend szabályzatát írásban is rögzítették a háromnapos szokásesemény összes tisztségviselőjének névjegyzékével.

A csonka határkerülés abból állott, hogy népdalokat énekelve, négyesével ötösével egy sorban, menetben elgyalogoltunk a Csíkfalva és Szentmárton határát jelző fenyőfáig. Ott az először résztvevő suhancokat az árok szélére fektették, s a hátuljukra 5-5 pálcaütést mért a csapómester *az emlékezésért*. A botolás játékosságára vall, hogy az így felavatottak azonnal hibálódzni kezdhettek, és megbotoltathatták a határkerülő menet felnőtt tagjait is. A szentmártoni határtól a székelykáli határszélig kellett volna a csapatnak elmennie, de csak a Cseréig mentünk, s onnan visszafordulva, a jobbágyfalvi határszélig sem gyalogoltunk, mert az idő előrehaladtára való tekintettel a király a fenyőágak széthordását ítélte fontosabbnak. A csonka határkerülés 1990-ben tehát még csonkábbá vált, szinte teljesen elveszítette jelentőségét. A hibálódzások és panaszok között egyszer sem fordult elő, hogy valaki nem tudja, hol van a falu határa, de annál többször az, hogy ki miként tévesztette el a megszólítást.

Az öntözést már húsvét első napján délben megkezdték, estig jártak, majd másodnapján délben, istentisztelet után folytatták. Az eddigi tisztségviselők mellé felsorakozott a két öntöző vőfély, a két hamubotos és a *szarkák*, akik az adományokat gyűjtötték. A szombat esti király és a vőfélyek felváltva mondták a beköszöntő és az elköszönő verseket. Ugyancsak a vőfélyek kancsóból puszpáng ággal tiszta vizet locsoltak a háziakra (nőkre, gyermekekre, férfiakra egyaránt). Öntözés után a zenészek nótába kezdtek, és rövid tánc következett, majd a szarkák jöttek, és összegyűjtötték az adományokat.

Ezzel a komoly, ünnepélyes szertartással párhuzamosan, de azt nem zavarva, folyt az udvaron és az utcán a játék, a hibakeresés, a panasztevés, az ítélkezés és megcsapás. Az ünneplés két oldala: a felköszöntő szertartás és a vidám tréfa harmonikusan kiegészítette egymást.

Harmadikként a szokásesemény aktualitását lehetne kiemelni: a szabadság és a közösségi szolidaritás megannyi jelét lehetett érzékelni. Hadd említsek egyet-egyet közülük az ellenkező oldalról. Az egyik csíkfalvi házigazda a felköszöntés után sokáig nem tudott megszólalni. Ott állt az udvar közepén, az ünnepi asztal mögött, és csak folytak, folytak a könnyei. Asszonya, népes családja hátrább húzódva figyelte az udvarukat megtöltő ünneplők sokaságát. Azért nem tudott megszólalni, mondta később Mátyás cigány a falvégén, mert ilyen még nem volt, hogy hozzá eljöjjön a király, a polgármester, és vele otthon kezet fogjanak, s nekik még cigánynótát is húzassanak! Vajon isznak-e az ő poharukból, vesznek-e a kalácsukból? De nem feledhetem azokat a jeleneteket sem, amelyekben a népszokás nyújtotta szabadság a valóság és a játék határán lebegve elevenbe is vágott. Nem menekülhetett ez elől a polgármester sem: az utcabeliek bepanaszolták a királynál, elítélték és 20 pálcaütésre büntették a falu két részét összekötő híd felépíttetésének elmulasztása miatt. Elítéltek és büntettek tréfás-komolyan apa-fiú viszályt, szomszédok pereskedését, részegeskedést stb.

A következő években, mint mondják, az 1990-es tisztségviselők nem vállalták a szokásbeli funkciójukat, a fiatalok, a vőfélykorúak pedig egyénileg szerettek volna öntözni járni. Nem állt vissza a szokás évenkénti rendje, és egy-egy legénynemzedéktől függ, hogy megszervezi-e vagy sem.

Backamadarason 1991-ben újították fel a határkerülés régebbi formáját: szombat este kimentek a határba, és megkeresték a határhompokat, a fiatalokat a szokásos módon megcsapták, utána a legények fenyőágaztak, húsvét másodnapján szervezett csapatban öntöztek. 1992-ben a backamadarasiaké volt a legnépesebb öntöző csapat az egész Nyárádmentén. A következő években viszont nézeteltéréseket okozott, hogy mire gyűjtsék az adományokat, a pénzt és a bort: a *sportalapnak*, a *kultúralapnak* vagy *kórustalálkozó* költségeire. Vagy: ki ihat az öntözést befejező bálban az összegyűjtött borból? A fiatalok azt is nehezményezték, hogy a polgármesteri hivatal beleszólt a népszokás életébe. Mindezek megosztották a falu társadalmát, és annyira megrontották a legények mikroközössége és egyes intézmények képviselői közötti kapcsolatot, hogy 1993-ban sem csonka határkerülést, sem csoportos öntözést nem szerveztek. 1995-ben az ismert fenyőágazásos-öntözéses formájában a legények újból megszervezték, s hogy ne legyen az adományból vita, nem gyűjtöttek bort.

Nyárádgálfalván 1990-ben a már ismertetett, 1980-as évekbeli formájában volt az öntözés. A sportszövetség szervezte, és sokak véleménye szerint „pénzszerzéssé vált". 1991-ben az unitárius egyház felújította az évtizedekkel ezelőtti határkerülést. Szombat délután nagy sereg nép ment ki a határba, és idősebb férfiak vezetésével énekeltek, imádkoztak, felelevenítették az emlékezetükben élő szokásmodellt. „Eljátszották" a népszokást, amelyről filmet is készítettek. Időközben itt is zavar támadhatott a szokásgyakorlók és a szervezők között, mert 1992-ben nemhogy határkerülés, hanem csoportos öntözés sem volt. 1993 óta ki-kihagyásokkal újból öntöznek. 1996 húsvét másodnapján néhány református presbiter kísérte a köszöntő vőfélyeket. A csoportos öntözésnek a felköszöntés mellett bevallottan az adománygyűjtés volt a célja, hogy a református templomba a vizet és a gázt bevezethessék.

Nyárádszentlászlón az 1990-es évek elején kimaradt a húsvéti fenyőágazás és öntözés. Amint mondták, az 1980-as évekbeli tisztségviselők kiöregedtek, és olyan kevés a fiatal, hogy nincs kivel megszervezni. A legények inkább egyénileg tesznek fenyőágat a leányoknak, nem csoportosan. Azt is indokul említették, hogy a földek visszaadása körüli vitákban megromlott a rokonok, a szomszédok közötti kapcsolat, sok a haragos.

Szentháromságon és Bedében hozta a legkevesebb változást az 1990-es évek eleje. Ugyanúgy, mint az 1980-as években, a regruta legények és szüleik szervezték a hagyomány alapján, az egyház és a szélesebb közösség ellenőrzésével. Szentháromságon nem újították fel a régi határkerülést, de a virágozásban résztvevő fiatalok feladatául adták, hogy nagyhéten a mezei kutakat kitakarítsák. Bedében ugyanaz a Magyari Ferenc bácsi a *kókós*, mint az 1970–1980-as években. Ő a legények irányítója, az öntözés szokásrendjének őre és egyben komédiázó *húsvéti bolond* is.

Rigmányban e szerepkör emlékezetes betöltője, Nagy Ferenc 1987-ben meghalt, s azóta a csoportos húsvéti öntözés dramatikus szokása sokat szegényedett. A tulajdonképpeni határkerülés a termelőszövetkezet megalakulása után szűnt meg, de formailag a falu népét ünnep szombatján este határkerülni hívják a vőfélyek, majd hajnalban *kantálni*. Igy volt ez 1995-ben is. A legények este széthordták, és a kapukra erősítették a fenyőágakat, minden házhoz egy-egy oldalágat. A rigmányi kantálás húsvét első napján hajnalban kezdődött a *költögetéssel*. A legények minden házhoz elmentek, és a férfinépet a falu központjába hívták. Ott először hálát adtak Istennek, hogy megérték húsvét napját, és elénekelték a feltámadást köszöntő régi éneküket: „Emlékezzünk e napra / Urunknak halálára és feltámadására." Utána *ítélőbírót*, *csapómestert*, *csendőrkapitányt*, *csendőröket* választottak, illetve kinevezte maga mellé az ítélőbírói szerepkört 1990 óta betöltő Veress Gergely középkorú férfi (szül. 1945), a szokásjáték jó ismerője és értelmezője. A kantálók a falu végére vonultak, és a csendőrök minden résztvevőt végigbotoltak, ahogyan mondják, *felszentelnek*. Ezután csak öcsémuramnak és bátyámuramnak szólíthatják egymást, és be kell tartani „a kantáló törvénykönyv" egyéb paragrafusait is.

A kantáló menet bejárta az egész falut, köszöntöttek minden családot. A regruta legények összegyűjtik az adományokat. Míg a ház előtt az udvaron a felköszöntés, adománygyűjtés ismétlődő eseménye folyt, az utcán a botolás spontán színjátéka zajlott. Megbotolják azt, aki elaludt vagy elfogadható ok nélkül otthon maradt, nem ment kantálni, vagy szeretne a kantálók közé állni, az átutazókat, a vendégeket, a csendőröket, magát az ítélőbírót is. Az utolsó háznál összeszedték a botoló pálcákat, és eltették jövőre. A kantálás folytatásaként a feleségek az adományokból hatalmas rántottát készítettek a résztvevőknek, este pedig mindenkit várt a húsvéti bál.

Vadasdon az 1970-es években újították fel a fenyőágazást és a csoportos öntözést, aminek itt a neve: *hajnalozás*. Az 1990-es évek szokásrendje is ezt követte (Székely 1998. 50–53). Húsvét szombatján este a legények felteszik a fenyőágakat minden ház kapujára, és éjfélkor már elkezdődik a hajnalozás. Azokhoz a házakhoz mennek be köszönteni, amelyeknek a kapuján megvan a fenyőág. Köszöntő énekük ugyanaz, mint Rigmányban. A szokás rendjének védői a vőfélyek és a *bolond*. Itt az adományok egy részét a legények eladják, és ebből fedezik a költségeket.

Az ezredfordulón: beleélés és távolodás

Az 1990-es évek közepére elcsendesedett a szokásfelújítási láz és a közös akarat. Csúcspontja 1991–92-re tehető, azóta viszonylagos állandóság jellemzi húsvéti népszokásunk életét. Kikkel találkozhatnánk, mit láthatnánk és hallhatnánk, ha elindulnánk húsvétkor szokásnézőbe?

A Bekecs aljában, a katolikus Szentföldön a remetei határkerülőkkel találkoznánk, akik papjuk, kántoruk vezetésével népes seregben vonulnak, énekelnek és imádkoznak, vallásos szertartás részeként élik meg a közösségi eseményt. Akkor is, ha jobbára az idősebb nemzedék számára elsődleges ez a jelentése. Ahogyan 1996-ban Gál László (63 éves) mondta, aki fiatalságától kezdve minden évben részt vesz a határkerülésen: „Jézus feltámadásának reggelén megkerüljük a határunkat, hogy áldja meg és szaporítsa meg termésünket, s ennek tiszteletére kijöttünk". Akkor is, ha a fiatalok többségének elsősorban kirándulás (erre is több véleményt tudnék idézni az 1996-os határkerülésről). Annak is tanúja voltam, hogy a diszkós nemzedék a menet végén „rendetlenkedik", de annak is, hogy napjainkban is folyik a szokásokba való belenevelődés és belenevelés az egyház „felügyeletével". Az a természetes, hogy mindenik nemzedék és csoport megnyilvánul, mert ezekből áll a falu mai társadalma. A határkerülésre hazajönnek a szülőfaluval kapcsolatot tartó remeteiek, és a feltámadás ünnepe így e katolikus közösség legmozgalmasabb ünnepe napjainkban is. De sorolhatnám a köszvényesi, a deményházi, a mikházi és a jobbágytelki határkerülők példáját is.

A Nyárád középső vidékén a református és az unitárius többségű falvakban fenyőágazó legényekkel és hol népesebb, hol kisebb létszámú, idősebbekből és fiatalabbakból álló öntöző csapatokkal találkoznánk. A határkerülés régebbi és az 1990-es évek elején többfelé felújított protestáns típusa nem bizonyult hosszú életűnek. Ezekben a falvakban (Nyárádszereda, Jobbágyfalva, Csíkfalva, Szentmárton, Gálfalva, Backamadaras) visszatértek a zöldágazás és az öntözés 1970–1980-as évekbeli formáihoz, jelentésbeli eltolódással, vagy kevés változtatással azokat folytatják. Az egykori határkerülés megcsapásos, ítélkező-büntető színjátékvilága rávetítődött ezekre a szokásformákra, és a közösségi felköszöntés mellett ez a domináns meghatározójuk.

E szokásformák egységessége és változatossága mögött látnunk kell a nemzedéki megoszlást (a régi szokásokat ismerő, azokhoz ragaszkodó öregek, vénlegények, a szokások gyakorlásából hiányzó középkorúak, vőfélykorú fiatalok, megbotolandó suhancok), a társadalmi kiscsoportokat (egykori földművesek, jövevények, a polgármester és köre, presbiterek, futballisták, egy bárba járók, diszkósok stb.) és intézményeket, amelyek e szokásban és szokással saját identitásukat keresik és próbálják megélni. Amelyik faluban erőteljesebbé vált valamelyik csoport vagy intézmény, a szokásban is hangadó, szervező lett. Meggyöngülésével a szokásból is kilépett, és átadta helyét másnak. A dramatikus népszokás jelentéssel teli keretté, értékes hagyománnyá válhat, máskor valamely csoport vagy intézmény számára elavulttá, levetkezhetővé, visszautasíthatóvá. Más szóval egyszerre jelentkezik itt is a hagyományápolás, a beleélés és a hagyományos szokásoktól való távolodás sokszor feszültségekkel járó tendenciája.

Ennek a nyárádszentimrei kislánynak a pajtásai, osztálytársai tették a piros tojáshéjakkal díszített fenyőágakat. Barabás László felvétele, 2015

Szentháromságon és Rigmányban végül találkozhatnánk olyan öntöző csapatokkal is, amelyekben jórészt legények énekelnek, nekik húzzák a zenészek, őket védi a húsvéti bolond, a kókós, őket várja a falu népe. Ők vannak a középpontban: ők mondják a köszöntőket, ők járják végig a leányos és nem leányos házakat, ők hozzák a fenyőágakat, nekik kell végig kitartaniuk, ők táncolnak majd legjobban a szokást lezáró húsvéti bálban. Húsvét ünnepén őket avatja nagykorúvá a körülölelő közösség. A feltámadás és újjászületés lelki élményével a közösség is megújítja önmagát. Számba veszi az éppen most felnőtté vált tagjait és mindenkit, aki e közösség tagjának tartja, érzi magát, akár a faluban él, akár másutt. Az ünnepre hazajött: az együttes élményre, a felnőtti játékra.

Az elmúlt évek gyűjtési tapasztalatai arról győztek meg, hogy azokban a falvakban maradt meg és él napjainkban is gazdag tartalommal, állandó és változatos formákban e dramatikus népszokásunk, amelyekben szorosan kapcsolódik húsvét ünnepéhez, a helyi közösség (felekezet, gyülekezet) ünneplési rendjéhez, és az újabb nemzedékek felnőtté válásához, végső soron a felnőtté avatáshoz. Ez a legállandóbb jelentése.

Irodalom

Bálint Sándor
1989 *Karácsony, húsvét, pünkösd. A nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából.* 3. kiadás. Az apostoli szentszék könyvkiadója.

Barabás László
1980 Tavaszi határkerülés a Nyárádmentén és a Kis-Küküllő felső völgyében. In: *Népismereti Dolgozatok.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
1990 Egy tavaszi népszokás. Fenyőágazás, virágozás. In: *Erdélyi Figyelő*, 1990, 5–6.

Pozsony Ferenc
2000 Húsvéti határkerülés Felső-Háromszéken és történeti előzményei Erdélyben. In: uő. *Adok néktek aranyvesszőt. Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda. 38–47.

Székely Ferenc
1999 *Jeles napok, ünnepek, szokások Vadasdon.* Székelyudvarhely.

Tamási Áron
1997 *Szülőföldem.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely. 156–158.

Suba Gyöngyi

Itthon és/vagy otthon – Nyárádszereda művelődési élete

„A szülőföld három szem sárga szilva egy fekete sírkőlapon,
és az a gyerekes meggyőződés, hogy miközben a kövön
átmelegedett gyümölcsöt majszolgatom (...), dédnagyapáink
emlékéből táplálkozom, akikhez lenyúlik a szilvafa gyökere (...)
A szülőföld számomra halk, de folyamatos harangzúgás,
amely a napfényt ringatja és az aranyló galuskákat
a vasárnapi húslevesben…"
(*Bálint Tibor:* Könyörgés kétségbeesés ellen)

Szülőföldem, itthonom a Bekecsalja, a Nyárád tere. Ide kötnek az ősök, az ősök taposta rögök, a rög alatt pihenő ősök, az első lépésem, az ébresztő rigó hangja, a fülemüle altatódala... Orbán Balázstól tudjuk, hogy: „A Bekecs az Marosszéknek, mi a Hargita Udvarhelyszéknek, mi a Nemere Háromszéknek." Továbbá azt is tudjuk, hogy a Nyárád „az egyedüli székelyföldi folyóink között, mely eredetétől fogva a Marosba szakadásáig, mindenütt székely partokat mos és termékenyít, mely a Székelyföldnek ugyan legkisebb, de legragaszkodóbb folyója".

A Bekecsalja földrajzi és néprajzi tájegység, amely magába foglalja a Kis- és Nagy-Nyárád felső és középső szakaszát, valamint a Kis-Küküllő felső folyásának vidékét.

A Nyárádmente a történelmi Marosszék része. E vidék a Kárpát-haza legsűrűbben lakott területe. A szőke Nyárád alig 80 kilométer hosszú szalagja gyöngysorként fűz össze majdnem 70 települést. A Nyárádmente természetes központja, Nyárádszereda, hajdan mezőváros, századokon át egész Marosszék székhelye volt. Ma is a térség legjelentősebb közigazgatási, gazdasági, kereskedelmi, kulturális központja. 2003-ban kapta vissza a városi rangot. Nem felkapott turisztikai célpont e vidék, bár látnivaló, műemlék, emlékmű, emlékhely is bőven van. Íme, a jelentősebbek Nyárádszeredában:

• a *szentannai református templom*, amelyet Hunyadi János építtetett az 1442. évi marosszentimrei csata emlékére, és a mellette levő kilenc lábon nyugvó *faharangláb* 1631-ból.

• az *andrásfalvi* református templom régi cinteremkapuja 1723-ban készült, talán a legrégebbi gyalogkapu Székelyföldön.

• amire igazán büszkék vagyunk, hogy eleink itt választották 1605. február 21-én Erdély fejedelmévé Bocskai Istvánt. Nagy fejedelmünk mondása örökérvényű: „minden birodalomnak legnagyobb erőssége az egyesség, és az Isten áldása is az egymás szeretőkön terjed bővebben". *Bocskai István* (1605–1606) erdélyi fejedelem *mellszobra* – Horváth Géza munkája – a Bocskai István fejedelem és II. Rudolf császár közötti, 1606. június 23-án megkötött ún. bácsi béke 300. évfordulójára készült, és a történelem viharait átvészelve harmadszori leleplezés után (1906, 1940, 1997) áll a református templom előtti talapzaton, a *millenniumi hársfa*

közelében. Nyárádszeredában az 1989. Adött a Bocskai kultusz reneszánsza.

• a református cinteremben látható a *Székely határőr szobra*, a portikus előtt *Csaba királyfi mellszobra* (Blaskó János műve) fogad.

• *Deák Farkas* (1832–1888) 1848-as forradalmár *mellszobra* (Bocskay Vince alkotása) a főtéren, *síremléke* pedig az andrásfalvi temetőben található. Deák Farkas történész, drámaíró, akadémikus, több tudományos társaság és közművelődési egyesület tevékeny tagja, a népek szabadságát sürgető közéleti személyiség volt. Időszerű ma is őt idézni: „...a nemzetiség eszméje azt jelenti, hogy mindenik a maga sajátságait őrzi és megtartja anélkül, hogy távolról is eszökbe jutna azt egymásra erőszakolni". Az általános iskola néhány éve viseli nevét.

Épített örökségünk a Rózsa utcában a Kós Károly tervei alapján készült családi ház és a hajdani járásbíróság és fogda épülete.

A több évszázados múltra visszatekintő *nyárádszeredai nagyvásárok* tették leginkább híressé-nevessé városkánkat. Kós Károly írja: „A nyárádszeredai vásár mégoly futólagos meglátogatása is áttekintést nyújthat a környék többnyire sovány határú falvai népének életrevalóságáról, iparkodásáról, mellyel a helyi szerény adottságok kihasználásával saját erejéből viszonylag magas életszínvonalat biztosított magának." 1606 óta évente négy nagyvásárt tartanak Nyárádszeredában. Leghíresebb a ,,hordási", azaz augusztus 1-i vásár, amikor újabban a *Városnapokat* is ünnepeljük.

,,Kultúránk tesz felismerhetővé bennünket..." – mondja Hegedűs D. Géza. Kultúránkat örököltük. Éltetni, gazdagítani – csupán ez a mi feladatunk. Ebben jelentős szerepe van az iskolának.

Az iskola

Első írásos említése 1332-ből való. Nyárádszentannán (ma Nyárádszereda egyik utcája) Phintea szerzetes volt az első tanító, aki betűvetésre, számolásra tanította a gyermekeket. 1615-ből származó írásos dokumentumok népiskola működését említik. Kisdedóvót az első világháború idején alapítottak városunkban. Az egyházi iskolákat, mint máshol is, 1948-ban, a kommunista diktatúra idején államosították. A középiskola 1956/57-es tanévben kezdte meg működését, akkor Maxim Gorkij Középiskola volt a neve.

Deák Farkas szobrának avató ünnepsége 2012. március 15-én. Nagy Tibor fényképe

1993-ban kertészmérnöki képzés indult, és működött 20 éven keresztül. Akkor büszkén mondtam volt, hogy Nyárádszeredában az óvodától az egyetemig ,,csak" magyar nyelvű oktatás van.

Ma örömmel tölt el, hogy az óvodákban, iskolákban – mint mindig – nemcsak oktatás, hanem nevelés is folyik. A meghirdetett általános műveltségi versenyek: óvodásoknak a Kiskurutty Játéktanoda és a Kurutty kisiskolás vetélkedő már több éve tartja lázban a gyermekeket, pedagógusokat. Megyei és országos első helyezést többször is nyertünk. Országos és Kárpát-medencei matematika- és anyanyelvi vetélkedőkön is szép eredményekkel szerepelnek az általános iskola tanulói. A Bölcs diákok és az Örökségünk őrei országos szintű versenyen második helyezést értek el a Bocskai István Elméleti Líceum csapatai.

A közművelődésről

Hadd idézzem Kodály Zoltánt: ,,Az út a boldogabb élethez a műveltségen keresztül vezet". Nos, amikor nemzeti identitásról beszélünk, a székely embereknek, a nyárádmenti embereknek a magyar identitásáról szólunk, és a nyelv mellett kiemelkedő szerepet kap a néphagyomány, a népdal, a néptánc, a népmese, mindaz, amit örökségül kaptunk. Ezek nélkül nem is lehet elképzelni nemzeti identitást.

Az EMKE

Városunk elöljárói, tehetős gazdái a múltban is fontosnak tartották a közösségi élet megszervezését, a magyar kulturális élet fellendítését. 1868-ban Nyárádszeredában megalakult a Közművelődési Egylet, majd 1994 januárjában alakult újra az EMKE helyi fiókja, amit Bocskai István Közművelődési Egyesületnek neveztük el. Már azon év februárjában meg is szerveztük az első Bocskai-estet. E jeles, fejedelemválasztási évfordulós ünnepünk mára több napos rendezvény sorozattá bővült. A diákoknak történelmi vetélkedő, szalagavató, teremlabdarúgó torna teszi emlékezetessé e napokat. Továbbá tudományos és kulturális előadások, könyvbemutatók, képzőművészeti kiállítások, irodalmi-zenés összeállítások, egyházi megemlékezés, koszorúzás színesítik az ünnepélyt.

Az első Gyöngykoszorú néptánc-, népdal-, népzene- és népviseleti találkozót 1991. április 28-án Nyárádszeredában szerveztük meg. Azóta évente legkevesebb öt-hat ilyen találkozót tartanak Maros megyében. ,,Az elmúlt húsz évben százezrek vettek részt a népzenei és néptánc mozgalomban" – írta a Maros megyei napilap, a *Népújság* hasábjain az évforduló kapcsán dr. Ábrám Zoltán, az EMKE Maros megyei elnöke. Az e téren végzett munkáért az EMKE emlékoklevelét nyújtotta át Nyárádszereda közösségének és Suba Gyöngyi közművelődés szervezőnek,

Sándor Szilárd Végül kisimul minden ránc *című könyvének bemutatója*

továbbá Szabó Évának – aki férjével, néhai Szabó Pállal együtt indította útjára ezt a mozgalmat –, valamint Bölöni Domokos újságírónak. „A termés beérett, és nem csak nevében! – fogalmaztam akkor a cikkíró –, hiszen az 1991 tavaszán Rügyfakasztó Gyöngykoszorú névvel indult találkozót átszerveztük, és pár éve már Szüreti Gyöngykoszorút tartunk, mivel nálunk az őszi betakarítás utáni mulatságoknak van hagyománya."

Több hasonló kulturális rendezvényt szerveztünk, és szép eredménnyel vettünk részt a Csak tiszta forrásból és a Hajnal akar lenni népdalvetélkedőkön, vagy a Gellért Sándor és Bartalis János szavalóversenyeken.

Az EMKE égisze alatt rendszeressé váltak az író-olvasó találkozók, a könyvbemutatók, az idősek napi rendezvények, a március 15-iki ünnepségek, a képzőművészeti kiállítások, a honismereti kirándulások, a gyermek-kézművesfoglalkozások, a rovásírás-oktatás, a gyermeknap ünneplése, a Mikulás-napi ünnepélyek, a mesemondó versenyek…

Alkalmi kiadványunk is volt a *Bekecsalja*. A lelkes szerkesztőcsapata közel egy évtizedig jelentette meg a kis újságot.

A könyvtár

1860-ban megalakult a Kaszinó, amelynek 2000-nél több kötetből álló könyvtára van – olvashatjuk Várady-Berey *Erdély monográfiája* című könyvében. 1865-ben Nyárádszeredai és Vidéki Olvasó egylet működéséről ír a *Helységnévtár*. Az EMKE hajdani jegyzőkönyvében olvassuk: „…az egylet mintegy 200 db. kötet könyvvel rendezte be tékáját, e mellett nyáron jár egy gazdasági lapja, és télen egy politikai napi és egy szépirodalmi részes heti lapja." A Közművelődési Dal és Ifjúsági Kör könyvtárát említi 1903-ban a református esperesi vizitáció jegyzőkönyve.

1954–2003-ig Községi Könyvtár működött, majd 2003 óta Városi Közkönyvtár néven a mai napig is az olvasók rendelkezésére áll közel 20 000 kötettel.

Az első iskolai könyvtár 1949-ben létesült. Ma 17 000 kötetes könyvtára van az általános iskolának és 16 500 kötetes tékája a líceumnak. Könyvtára volt még az árvaháznak és a Nyárád Kisipari Termelő szövetkezetnek is.

A kórusozgalom

A 19. század második felében főleg református egyházi kórusokból indult útjára, és virágzott ki az énekkari ún. dalármozgalom, majd megalakultak az első polgári énekkarok. A Nyárádszeredai Református Egyházközség közgyűlése 1866-ban határozta el a Közművelődési Dal- és Ifjúsági Kör létrehozását. A kommunizmus idején az egyházi kóruséneklésre lassan rátelepedett a népi demokrácia vészjósló csendje… 1968-ban, a centenárium kapcsán felvetődött a kórus újjászervezésének kérdése. Varga Sándort kérték fel karnagynak, aki férfikórust alakított. Lázas készülődés után 1968. december 15-én tartották meg a centenáriumi ünnepséget. A tizenkét fellépő kórusból négy nyárádszeredai volt.

1991 óta Ferencz Csaba ének-zene tanár, karnagy vezényletével a női kar újra hallatja a hangját Bocskai István Dalkör néven. 2014-ben Magyarországon a Magyar Kórusok, Zenekarok és Népzenei Együttesek Szövetsége – a KÓTA – a magyar kórusok országos minősítő rendszerének Ezüst szakmai fokozatával ismerte el felkészültségüket. 2018. augusztus 20-án Ferencz Csaba karvezető magyar állami kitüntetésben részesült.

A Deák Farkas Általános Iskola kórusa 1968-tól megszakítás nélkül működik. Kezdetben Ferencz Csaba tanár, jelenleg fia, Ferencz Őrs karvezetésével.

Az elemi osztályok énekkarát Nagy Eszter tanítónő, énektanár vezeti egy évtizede.

Itt említem meg Csegzi Sándor kántortanító nevét is, aki évek hosszú során az árvaházi gyermekekből mandolinegyüttest toborzott, és egyházi énekkart is szervezett, vezényelt az 1990-es évek elején.

A Bocskai István Dalkar hölgykoszorúja. Kátai Csaba fényképe

Az adventista gyülekezetnek 1949 óta serdülő és felnőtt énekkara, és 1971-től fúvószenekara van. A Credo karnagya Cazan Vasile a Marosvásárhelyi Állami Filharmónia igazgatója.

A színjátszás

Színjátszó kör Nyárádszeredában 1893-ban létesült. Kisebb-nagyobb megszakításokkal működött, még az 1990-es években is. Jelenleg évente egyszer a farsangban tartanak vidám mókás előadásokat. Irodalmi-zenés összeállításokat 1970–80-as évek végéig Kiss Hajnal magyartanár, majd utódja László János szerkesztett, állított szép sikerekkel színpadra. Országos versenyeken román környezetben is dobogós helyezéseket értek el.

Farsangfarki vidám jelenetek. Kátai Csaba fényképe

A néptáncmozgalom

Nyárádszeredának mindig, még a kommunista diktatúrabeli *Megénekllünk, Románia!* fesztivál idején is voltak olyan kultúrateremtő és -támogató emberei, akik szívükön hordozták a magyar népdal- és néptáncoktatást. A több mint 50 éves múltra visszatekintő nyárádszeredai néptáncmozgalomra épül a ma már híres néptáncegyüttes. Az iskola mellett néptánccsoportja és zenekara volt a Nyárád Kisipari Szövetkezetnek is.

Az 1990-es évek végén a szövetkezet felszámolása után a munkások helyét színpadon a Bocskai István Iskolaközpont diákjai vették át. 1994-ben az EMKE és a Bocskai Alapítvány szervezésében már 140 tagú néptánccsoportunk volt, apró gyermekektől házas felnőttekig. Az oktató kezdetben Balla Antal, majd a Maros Művészegyüttestől Domokos István, Fazakas János, Veress Kálmán és helyi pedagógusok voltak.

A csoportnak 1998 óta Bekecs Néptáncegyüttes a neve. 2007-től együttesünk újraszerveződött, azóta vezetője Benő Barna Zsolt. A Bekecs Néptáncegyüttes az önkormányzatokkal közösen 2012-ben néptáncoktatási programot idított, amelynek eredményeként jelenleg Nyárádszeredában öt és a környéken további 21 tánccsoport létezik.

2014-ben mi voltunk az egyetlen csapat Erdélyből, aki továbbjutott a *Fölszállott a Páva* tehetségkutató versenyen, és döntősként átvehettük a legjobb határon túli előadónak járó különdíjat.

2017-től Néptáncszínházként működik az együttes.

A Bocskai István Alapítvány

1992-ben a középiskola igazgatójának, Adorjáni Árpádnak az az ötlete támadt, hogy hozzanak létre egy alapítványt. A nemes szándékok mindig nemes segítőkre találnak, így 1993-ban be is iktatták az alapítványt. A Bocskai István Alapítvány főbb célkitűzése nemzeti kultúránk ápolása, hagyományaink továbbadása, a hitélet megerősítése, az ifjúság szellemi és jellemi pallérozása. Elmondhatjuk, hogy az eltelt negyedszázad folyamán az alapítványnak sikerült megvalósítania kezdeti céljait.

Jó ügyeket szolgál, rendezvényeket szervez még a Kerecsen és a Titán Egyesület, valamint a Nyárádmente Kistérségi Társulás.

Ha Carl Zimmer amerikai tudományos szakírót idézem – miszerint „a kultúra nem az életünk egy része. Épp fordítva: mi vagyunk a része a kultúrának –, akkor elmondhatom: boldog vagyok, mert amit kezdetben az EMKE égisze alatt szerveztünk, mára már többnyire az önkormányzat támogatásával, a polgármesteri hivatallal közös szervezésben történik, illetve más civil szervezetek viszik tovább, éltetik a közművelődést. Rendkívül fontosnak tartom, hogy nagyon jó a kapcsolat a felsorolt civil szervezetek és a magyar történelmi egyházak között. Nem ritkák a közös ünnepi-közművelődési rendezvények. Ilyenek a szüreti bálok, a gólyabálok, az adventi közös gyertyagyújtás és műsor, a hagyományos termékek vására, a karácsonyi–újévi néptáncgála, a kabaré műsorok, a farsangi előadások, bálok, karneválok, a Bocskai Napok, a március 15-i ünnepségek, a húsvéti ünnepkör megélése, a gyermek- és felnőtt hangversenyek, a városnapok, a kézműves foglalkozások, a rovásírás-oktatás az író-olvasó találkozók és könyvbemutatók, a magyar történelem és irodalom jeles napjainak megünneplése, a különféle kiállítások, a vendégelőadások fogadása, a testvérvárosi kulturális kapcsolatok éltetése.

Városkánk közművelődési életének e rövid bemutatása után, hiszem, hogy nem a kultúraéhség miatt távoznak hosszabb-rövidebb időre a nyárádmenti emberek. Jancsó Benedek szerint: „A népek jellemét alkotó testi és lelki tulajdonságok azon hatások eredménye, melyeket a származás, a környezet és történeti fejlődésük menete gyakorolt egyéniségük kialakulására.” Minket a Nyárád örök hűségre, a Bekecs büszke tartásra tanít.

Szülőföldünk a Bekecsalja, Nyárád tere, egy életre sugárzó, szívet-lelket melengető szeretet, halálig visszahúzó erő, biztonság. Hiszem, hogy mindnyájunk lelkében ott él egy talán elfeledett, netán eltemetett, de álmainkban ezerszer is visszatérő múltunkat dédelgető Szülőföld. Jánosházy György soraival kérek és biztatok mindenkit: „Te csak maradj… Ó, nézd e kék eget: / a csillagok hol ilyen fényesek?… / Miénk e föld, e szent kőrengeteg, / komor bölcsője hangtalan daloknak, / e bús erdők, fehércsuklyás hegyek. / S a csillagok sehol így nem ragyognak… // Ne menj… Ott más a föld s az emberek: / ott árva leszel és gyökértelen…”

Jakab Sámuel

Kertészeti kultúra Nyárádmente életében

Mit nevezünk Nyárádmentének?

Nyárádmente, az egykori Marosszék szívének is emlegetett, székelyek lakta tájegység nevét a Nyárád kis folyótól kapta. Ennek és mellékvizeinek völgyében található, mintegy 500 km^2-nyi kiterjedésben. Ez a hagyományos Nyárádmente (szerintünk így, egybeírva) azonban nem fedi a folyó 600 km^2-t valamivel meghaladó teljes vízgyűjtő területét, vagyis a földrajzi értelmezésű Nyárád mentét (így, külön írva). Annak csak a Görgényi-havasok és a Bekecs lábától – Nyárádremete–Nyárádselye–Sóváradvonaltól – lefelé, a Maros széles síkjáig nyúló részére terjed ki. A Nyárádmentét közrefogó két vízválasztót alkotó dombsor innen, 700 méter magasságtól, fokozatosan alacsonyodik, míg a Nyárád és a Maros közti vízválasztó teljesen „belevész"a Maros síkságába.

Egy régebbi tanulmányunkban a folyó teljes hosszára kiterjedő Nyárád mentén (vízgyűjtőterületén) a mező- és erdőgazdálkodás fejleszthetőségének fő irányvonalait vázoltuk. A természeti adottságok figyelembevételével, három kisebb tájegységet különítettünk el: hegyvidék (Görgényi-havasok és a Bekecs-tető), magashegylábi dombság vagy hegyvidék előtere (Bekecsalja) és alacsony dombság. **(1. ábra)**

A hagyományos Nyárádmente is hármas tagoltságban: Felső-, Középső- és Alsó-Nyárádmente néven él a helyi lakosság tudatában (az ábrán F, K és A betűkkel jelölve). Ám, amint már említettük, nem foglalja magában a hegyvidéket, hanem csak a mi földrajzi beosztásunk szerinti hegyvidék alatti dombságot.

Egy vidék kertészkedési szokásait, kertészeti kultúráját alapvetően természeti adottságai: tengerszint feletti magassága, éghajlata, helyi időjárási viszonyai, domborzati jellegzetessége, talajai, felszíni és altalajvíz viszonyai határozzák meg. Ez a kiindulás. Ennek ismeretében a vidék székely őslakossága, saját lakóterületének adottságaihoz igazodva alakította ki századokkal ezelőtt a maga sajátos kertészkedési szokásait, kertészeti kultúráját. Az idők folyamán befolyásolta ezt a technika, az úthálózat és a közlekedési eszközök fejlettségi szintje, a város, piac közelsége/elérhetősége, s nem utolsósorban a társadalmi-politikai helyzet.

Minthogy kertészeti kultúra szempontjából a hegyvidéknek amúgy sincs jelentősége, a továbbiakban nem is foglalkozunk vele.

Magas hegylábi dombság vagy a hegyvidék előtere (Bekecsalja)

Nagyobb részt egybeesik a hagyományos Felső-Nyárádmentével, annyiban tér el attól, hogy nem foglalja magában a hegyvidéki Vármezőt és Csíkfalvát a hozzátartozó falvaival. Tengerszint feletti magassága 415 métertől 750 méterig terjed, domborzata szabdaltsági mélysége tehát 335 m, ami nagyon változatos felszíni formákban jelentkező kistájjá varázsolja. Éghajlata enyhén hűvös. A sokévi átlagos hőmérséklet és csapadékmennyiség, magasságtól függően 7,5–8,3°C, ill. 650–775 mm között változik. Az erdősültség aránya 23–30 százalék: gyertyános tölgy- és bükkerdő. Talajai többsége enyhén savanyú agyagbemosódásos barna erdőtalaj és különböző fokú lepusztult (erodált) változatai, podzolos pangó vizes talaj, valamint enyhén bázikus (meszes) vagy semleges kémhatású földes kopár, lejtőhordalék talaj, rétitalaj és kevés öntéstalaj. **(2. ábra)**

Mintha a Teremtő is gyümölcstermesztésre teremtette volna e kistájat.

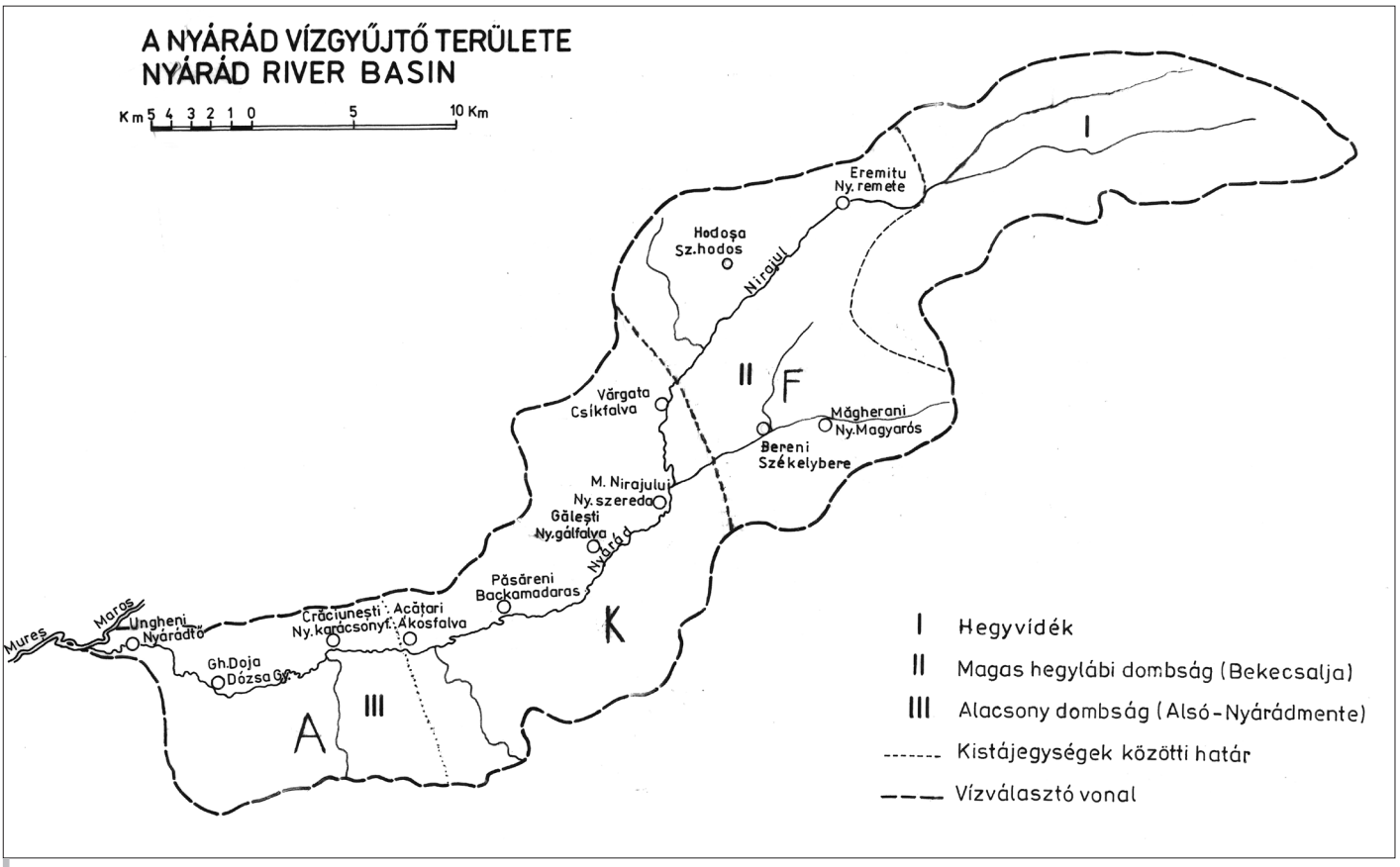

1. ábra. A Nyárád vízgyűjtőterülete

Megtalálhatja, és többnyire meg is találta itt a hozzáértő ember a mérsékelt égöv csaknem valamennyi gyümölcsfajának helyét. A gyümölcsfák: alma-, körte-, szilva-, dió- és cseresznyefák sok falut erdőként borítanak, virágzáskor olyanok, mintha fehér ruhába öltöztek volna a falvak. A Nyárád tere ezen a szakaszon még keskeny, zöldségtermesztésre alkalmatlan, legalább is tömegáru céljából. Nem is alakult ki a családi szükségletet meghaladó mennyiségű termesztés.

A lakosság megélhetését elsősorban az állattenyésztés, mező- és erdőgazdálkodás biztosította, de emellett a települések többségében évszázadok óta a gyümölcstermesztés is fontos jövedelemforrást jelentett. Nyárádselye, Bekecsalja legmagasabban fekvő településének (517 m) az állattenyésztés, szénégetés és a gyümölcstermesztés jelentette a legjelentősebb jövedelmet. Gyümölcstermesztésükről híresek Bere, Berekeresztúr, Nyárádmagyaros, Kendő, Márkod, főként körtéjükről, almájukról, amelyek egész télen át romlatlanul és ízesen megmaradnak. A legtöbb őshonos fajta a kis régió magasabb részén fekvő Márkodon és Kendőn fordult elő, pl. Márkodi Torzsa körte, Őszi mocskos körte, Bölkényi körte, Téli háj körte, Dezső körte (Nagy-T. 2006); az almák közül Batul, Bőralma, Cigányalma, Márkodi nőzsér, Pónyik, Sikulai, a Szentiványi Mihály nevét halhatatlanná tevő híres Piros Páris (szokták „piros páris”-nak is írni). Nyárádremetéről volt ismert a Csíkos páris és a Rövidszárú király alma. Az említett őshonos almafajták fontos tulajdonsága a kemény, ellenálló, szállítást bíró héj és a jó tárolhatóság; pincében, veremben tárolva akár tavasz közepéig is fogyaszthatók. Elengedhetetlen tulajdonság, ha arra gondolunk, hogy régebb átalvetőben vagy zsákban szállították piacra.

Nem kevésbé jelentős a cseresznye és szilva termesztése sem, utóbbiból a Besztercei, Húsos, Muskotály berenczei és Olasz kék fajták. Kiváló cseresznyéjéről híres Ehed, alma, körte, cseresznye, meggy és szilva termesztéséről Deményháza, Mikháza, Iszló és Mája. Egész Bekecsalján kedvelt a nagyon magas cukortartalmú Húsos és Besztercei szilva; előbbi sok helyen csaknem vadon termett, terem ma is.

A magas dombság alsóbb részének néhány verőfényes lejtőin, itt-ott, megjelenik az oltott szőlő is. Erre utal néhány dűlőnév: Ropón egykor szőlő termett (Bere), Verőfény, Nagy-Szőlőhegy (Berekeresztúr), Kis-Szőlő pataka (Deményháza).

Az árugyümölcs nagyobb részének értékesítése sokáig a Nyárádmente központjának számító Nyárádszereda (1861-ig Marosszék központja) piacán és Szovátán történt.

Eleinte átalvetőben gyalog, a módosabbak szekéren vagy szánon zsákban, illetve sarjúba helyezve juttatták piacra az eladásra szánt gyümölcsöt.

Alacsony dombság

Némi eltéréssel, a Középső- és Alsó-Nyárádmentének felel meg. Az eltérés abból adódik, hogy a Kis-Küküllő vízgyűjtőjéhez tartozó négy falu – Rigmány, Nyárádszentsimon, Geges és Havad – valószínű Nyárádszereda vonzásköréhez tartozásuk okán, érdekes módon, nyárádmentieknek tartják magukat. Egy másik eltérés Csíkfalva község öt falujának Felső-Nyárádmentétől Középső-Nyárádmentéhez való csatolása. Természeti adottságuk alapján, kétségtelenül, az alacsony dombságnál van a helyük.

Az alacsony dombság vidéke tengerszint feletti magassága 300-550 m, az előbbinél kevésbé szabdalt. Éghajlata enyhébb, a hőmérséklet sokévi átlaga 8,5–8,7°C, a csapadéké pedig 625–630 mm. Az erdőborítottság 20 százalék,

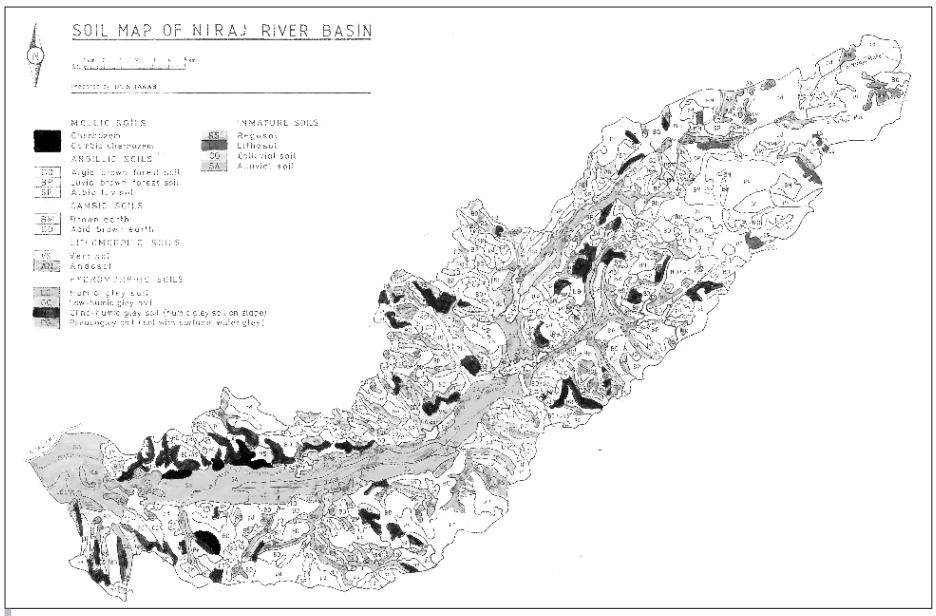

2. ábra. A Nyárád vízgyűjtőterületének talajai

gyertyános tölgyerdő. Laza üledékes, mésztartalmú agyagos márgán és homok beékelődésű agyagokon képződött, többnyire agyagbemosódásos barna erdőtalajok, ritkábban fekete lejtő rétitalajok alkotják a dombok talajtakaróját. A nagyjában kelet–dél-kelet–nyugat–dél-nyugat irányzottságú kistáj tengelyében a Nyárád helyenként két kilométerre kiszélesedő árterületén homokos-vályogos öntéstalaj és a rétitalaj különböző változatait találjuk. **(2. ábra)**. Ezek az öntés- és rétitalajok tették lehetővé „Murokország" létrejöttét, hogy a zöldségtermesztés a lakosság legjellemzőbb életformája legyen immár legalább 400 éve, és hogy kialakulhasson egy jellegzetes kertészeti kultúra.

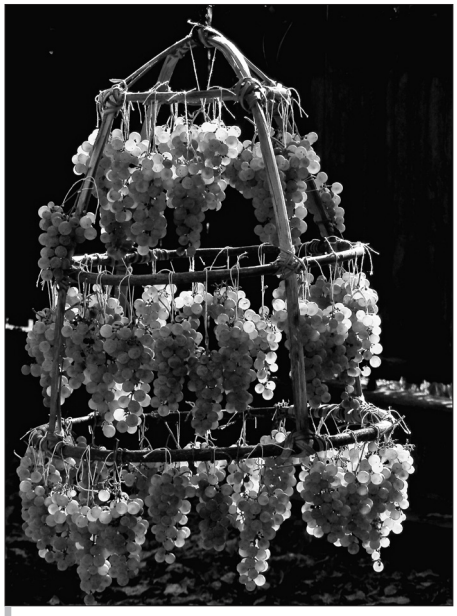

Szüret Nyárádremetén. Kép: Nyárádmente hivatalos turisztikai honlapja

Az alacsony dombvidéknek azonban van még egy sajátossága, amely az itteni szőlő és gyümölcstermesztésnek kedvez: a dombok aszimmetrikus volta, ami abban nyilvánul meg, hogy a Nyárád völgye jobb oldali lejtője délre-délnyugatra néz, és meredekebb a baloldali észak-északkeletre nézőnél. Előbbi több fényt és hőt kap, utóbbi kevesebbet. A mellék patakok többségükben északdél, illetve dél-észak irányba folynak, völgyük lejtői tehát nyugat és kelet felé tekintenek. Előbbiek – a talajtérképen narancsszínnel és RS-el jelölve – több, utóbbiak kevesebb hőben és fényben részesülnek, előbbiek szőlő-, utóbbiak pedig inkább gyümölcstermesztésre alkalmasak. Tudták ezt a helybeliek, írásos feljegyzések tanúsága szerint, már legalább a 16. század óta (Nemes, 1897).

Benkő Samu, Alsó-Nyárádmente szülöttje egyik művelődéstörténeti tanulmányában írja: „Szülőföldem táját és emberét háromszáz év óta a zöldségtermesztés tette olyanná, amilyennek ma is ismerjük. A veteményt termesztve alakult e vidék népének bámulatos szorgalma, hatalmas munka kedve, terményei értékesítése közben ismerkedett meg a piac törvényeivel, a kereslet és kínálat szabályozó erejével, az árúpénz körforgalmával. Öreg és ifjú régesrég tudja, hogy mit köszönhet a zöldségnek, és ezért senki sem neheztel, hogy a környék tréfakedvelői Murokországnak nevezték el az Alsó-Nyárád mente néhány faluját" (Halászné Zelnik Katalin, 2016). Benkő Samu megállapításai nem csak a Murokország emberére érvényesek. Jól illenek Nyárádmente felsőbb részének népére is, ahol a hangsúly inkább a gyümölcs- és szőlőtermesztésen volt. Piacra szánt jövedelmező kertészeti árut többnyire ezekből tudtak összehozni.

Nyárádszentmártonnál kitágul a Nyárád tere, megnő a zöldségtermesztésre alkalmas öntés- és rétitalajok területe, ennek ellenére le egészen Cserefalváig mégsem alakult ki számottevő, a Murokországéhoz mérhető veteménytermesztés, ahhoz hasonló életforma. Inkább a gabona, az ipari növények termesztése, a gyümölcs- és szőlőtermesztés honosodott meg.

Tanulságosak a Csíkfalva községhez tartozó falvak gyümölcs- és szőlőtermesztéssel kapcsolatos régi évszámokkal ellátott határ és dűlő nevei, amelyek e két növény termesztésének több évszázadra visszanyúló „múltját" bizonyítják a Középső-Nyárádmentén. Más kertészeti növény termesztésére alig egy-két utalást találtunk.

Búzaháza: Dézsi szőlő és Puszta szőlő (1798), Cseresznyés (1833), Körtvély fánál és Körtvélyes (1798), Zöldalmánál (1731).

Csíkfalva: Körtvefája (1671), Körtvélyes szőlő, Nagy szőlő, Szőlő alatt, Szőlő kapuja, Szőlő rétje, Szőlő utca (1816).

Jobbágyfalva: (32 hold szőlő). Jobbágyfalvi szőlőtető, Puszta szőlő (1577), Szílvás berek (1692), Szőlőhegy.

Nyárádszentmárton: Dohányföld (1816), Diófánál (1678), Körtvélyes (1744), Puszta szőlő (1690).

Vadad: Borsós patak (1758), Diófánál (1678), Diósalj, Diós ágy (1701), Hanga szőlő, Ispándi szőlő, Körtvélyes (1703), Puszta cseresznyés (1763), Puszta szőlő (1638) Az 1785 és 1820-ból származó összeírásokból értesülünk, hogy a jelenlegi Csíkfalva községhez tartozó falvak közül „…szőlőtermesztéssel inkább a vadadiak foglalkoztak. Mindenhol van kis gyümölcsösük és veteményesük, főleg szilva és alma, sok káposzta". (Nemes, 2016)

1820-ból származó adatok szerint tudjuk, hogy a határban levő vadgyümölcsből ecetet szoktak csinálni e vidék népei.

1. táblázat* Kert és szőlő (k. holdban) a mai Csíkfalva község falvaiban
Magyar Statisztikai Közlemények (1897)

Helység	kert	szőlő
Búzaháza	33	
Csíkfalva	48	16
Jobbágyfalva	58	32
Nyárádszentmárton	32	20
Vadad	53	53

2. táblázat* Gyümölcsfák száma (darabra)
Magyar Statisztikai Közlemények (1897)

Helység	alma	körte	cse-resznye	meggy	őszi-barack	kajszi	szilva	dió	eper, szeder	mandula	gesztenye	Összesen
Búzaháza	482	270	4	19	1		1806	2	61		9	**2654**
Csíkfalva	459	194	23	181	194	10	1391	39	36	2		**2529**
Jobbágyf.	1168	556	179	571	322	38	2367	78	3			**5282**
Szt.márton	399	180	17	94	218		1408	21	65			**2402**
Vadad	761	269	228	117	418		2840	186	34			**4871**

* Nemes Gyula után

Őshonos almafajták termesztéséről híres a Nyárád vízgyűjtőjén kívüli, magát mégis nyárádmentinek tartó négy falu, különösen Geges. Innen származtatják az egykori marosszéki címerben szereplő Piros Párizs almát. A helyi Cserkebala Egyesület a Defender produkciós irodával közösen nem ok nélkül indították el itt néhány esztendővel ezelőtt a Gegesi Almafesztivál évenkéntire tervezett szervezését. Fő céljuk, felhívni a világ figyelmét azokra az értékekre, amelyekkel a falu rendelkezik. Az almatermesztés és nemesítés hagyományának őrzését vállalták a szervezők. Itt, Gegesen volt a marosszéki Piros Párizs alma fő lelőhelye. Az almatermesztés gyökere századokra nyúlik vissza, de igazán Gegesi Kis József nevéhez kötődik, aki a keszthelyi Georgikonban szerzett mezőgazdasági oklevelet, és „a gyümölcstermő Székelyföldről" álmodott. Álmait a tettek mezején is kamatoztatta, és a falujában minta gyümölcsészetet alapított. Nemes fáiról egész életében ingyen osztogatta az oltógallyakat, saját kezével nemesítette a székely gazdák fáit. A napjainkra már kiöregedett, kiveszőfélben vagy már kiveszett őshonosok kihalásával azonban nem szakad meg errefelé e kedvelt gyümölcsfaj termesztése. Gondoskodik erről – igaz, más formában, korszerűbb körülmények között – az intenzív almatermesztési gyümölcsészetük.

A Nyárádmente központjának számító – ma már városnak nyilvánított Nyárádszeredának már a 16. században volt szőlője. Még Bocskai István adományozta Nagyadorján területén Marosszék akkori központjának.

Ha már Nagyadorján került szóba, említsük meg azt is, hogy a szőlőtermesztésén kívül, egyben jó gyümölcstermesztő település is, különösen a cseresznye tekintetében. Hasonló a helyzet Szentháromságon, Bedén is. Backamadarasnak már a 18. században vannak szőlősei és gyümölcsös kertjei. Messzi földön ismert a Backa-hegy bora, de minőségben nem marad el tőle a Szőlőfő hegy leve sem. Gyümölcstermesztési múltról árulkodik az Almásberek dűlő név, lehet, hogy ott terem ma is a Tányér alma és a Pónyik.

A Backamadaras községhez tartozó Szentgerice és Harasztkerék is jeleskedett/jeleskedik szőlő- és gyümölcstermesztésével. Több délre, délnyugatra néző domboldalaik: Szilafarka, Csunyásza és Kis Gorzát teteje, Beke szőlő éle, Kisver, Nagyhegy, Lázárhegy, Czakó, Somhegy mindannyi szőlős. Az almafajták közül legtöbb a Pónyik, Batul, Cigányalma, Tányér alma, körtéből meg a Vajas körte különböző változatai. Harasztkerék nemcsak gyékényfonatairól vált messzi földön híressé, hanem dinnyetermesztéséről, és az augusztus 15-én tartott dinnyevására is ismerté tette.

A gyümölcs- és szőlőtermesztés folytatódott a hagyomány szerinti Alsó Nyárádmentén is, végig Lőrincfalváig, ott, ahol a lakosság fő foglalkozása mégiscsak a veteménytermesztés maradt a mai napig. Itteni szőlőtermesztési hagyományra utal a Szőlőtető dűlőnév Somosd, Nyárádkarácsony, Lukafalva és Lőrincfalva határában, de szép, verőfényes, jó borokat adó szőlőhegyeket lehetett látni az utóbbi időkig Ákosfalván, Cserefalván, Székelyvajában, Göcsön és Kisgörgényben is.

A múlt század hatvanas évek elejéig, a mezőgazdaság kollektivizálásáig minden nyárádmenti magán szőlőben volt legalább egy, gyakran több őszibarackfa, ritkábban kajszi is. Diófák sem hiányozhattak a szőlők alatti, mélyebb talajú terület sávokon, míg a szintvonalak mentén futó szőlő utak felső, hegy felőli, rézsűjét bogyós gyümölcs- bokrokkal (egres, ribizli) és birsfákkal ültették be elsősorban talajvédő szerepük miatt.

A gyümölcstermesztés tekintetében kiemelkedett a múltban Somosd és Székelycsóka. Valóságos gyümölcsfa erdők vették körül e két falut, ami meghatározta a lakosság fő foglalkozását is. Belterületükön legtöbb volt a cseresznyefa. Ha már a cseresznyét említjük, jegyezzünk meg, hogy valamikor a nyárádmenti falvakban (az egész Nyárádmentére vonatkozóan) termett „folyó cseresnye" a szászföldi fajtáknál is előkelőbbnek tartott gyümölcs volt (Nagy-Tóth, 2006).

Az indás gyümölcsök közül kedvelt volt a sárgadinnye termesztése Lőrincfalvától fel egészen Nyárádszeredáig, amelyet eljuttattak távolabbi piacokra is, pl. Segesvárra és Szovátára. Napjainkban már nem termesztik, helyette a görögdinnye jött divatba.

Nyárádmente alsó végén található Murokország négy faluja: Lőrincfalva, Lukafalva, Ilencfalva és Káposztásszentmiklós. Meg is illeti a név e falvakat, ugyanis torkolatához közeledve a Nyárád tere (árterülete) szélessége meghaladja a két kilométert, s ennek homokos, vályogos, könnyen művelhető, laza öntéstalaja kiválóan kedvez a gyökérzöldség termesztésnek, tehát a muroknak (sárgarépának) is. Murok, petrezselyem, paszternák szép hosszúra, göcsörtök nélkülire nő, a zeller csaknem szabályos, sima gömb alakura fejlődik. A Nyárád árterületének e termékeny talajai tették lehetővé Murokország létrejöttét, hogy a veteménytermesztés a lakosság legjellemzőbb életformája legyen, immár legalább 400 éve, hogy kialakulhasson egy jellegzetes alsó-nyárádmenti kertészeti kultúra. Hozzájárult ehhez Marosvásárhely közelsége, felvevő piaca is. Az említetteken kívül termesztettek itt mindenféle, a második világháborúig ismert zöldséget, konyhakerti- és egyéb haszonnövényt, nemcsak Murokországban, hanem az egész Nyárádmentén is. Népességeltartó szerepe volt a kertészetnek.

Amíg a Nyárádmentén eredeti, helyi vetett vagy ültetett szaporítóanyagot használtak, jó ízű, zamatos termést hozó növényfajtákat termesztettek. Így

„Murokországban”, azaz az Alsó-Nyárádmente településein a zöldségtermesztés a lakosság legjellemzőbb életformája. Kép: Nyárádmente hivatalos turisztikai honlapja

volt ez a második világháború utáni évekig.

A nyárádmenti gazdálkodók, köztük a kertészkedéssel foglalkozók életében is, a 19. század második felétől gyökeres változások indultak el. Az 1770 körüli első osztrák felmérések alapján készült térképeket, és a száz évvel később készítetteket vizsgálva megfigyelhető, hogy a Nyárád árterületén a mocsaras és vizes élőhelyek területének aránya jelentősen csökkent. A későbbi lecsapolási és feltöltési munkálatok nyomán mára már alig maradt valami belőlük. Ugyancsak a 19. század második felében kezdték építeni a makadám utakat. Addig a közlekedési körülmények siralmasak voltak; Szent Mihály-naptól Szent György-napig a falusi ember szekérrel a városba csak hóhullás után mehetett, ha hideg volt a tél.

Előnyös alapvető változást hozott a kistermelők életében az 1915-ben forgalomba helyezett nyárádmenti keskenyvágányú vasút is, amely nagymértékben megkönnyítette a marosvásárhelyi, a nyárádszeredai, a szovátai és a parajdi piacra jutást.

A leggyökeresebb változást azonban a második világháborút követő politikai-társadalmi átalakulások hozták. Az állami gazdaságok és szocialista típusú termelőszövetkezetek nagyüzemi termesztése a hagyományos zöldség- és gyümölcstermesztést szinte teljesen visszaszorította a házi kertekbe. 1979-ben a Nyárádmentén 919 ha intenzív gyümölcsöst és 784 ha szőlőt tartottak nyilván. (Mára ezekből szinte semmi sem maradt meg). Falun kezdetét vette a fokozatos népességfogyatkozás, városokba vándorlás, az ipar felé orientálódás, az otthon maradottak kiöregedése, elhalálozása.

Az 1990-es években megváltozó tulajdonformák és viszonyok magukkal hozták a termesztési formák újbóli változását is, ami lehetőséget adott/adhat a vidék adottságai, hagyományai és új ismeretek összehangolására. Mentalitásváltásra van szükség. Problémát jelentett/jelent azonban a munkaerőhiány, a falusi lakosság elöregedése, megfogyatkozása, az esetleg hazatérők hiányos szakmai tudása, a középfokú kertészképzés teljes hiánya, a háztáji gazdálkodók félelme az új technológiák bevezetésétől, szakmai szervezkedéstől. Nem bíznak egymásban.

Jövőkép

Ma alapvetően a munkaerőhiány határozza meg a nyárádmenti kertészeti kultúrát, amit csak megfelelő technológiával lehet helyettesíteni: korszerű palántanevelés, öntözés, a gazdaságok méretezése önkéntes összefogás alapján (elfelejteni a szövetkezés kifejezést!), az értékesítés megszervezése.

Az utóbbi időben már körvonalazódik egy nemzedékváltás, és vele együtt a mentális változás elindulása. Hozzájárul(t) ehhez – kétségtelenül – az 1993-ban indult, 23 évig tartó nyárádszeredai kertészmérnök-képzés, annak nyárádmenti végzettei és a Sapientia EMTE kertészmérnök és növényorvos diplomásai. Előbbiek közül több polgármester, községi tanácstag és önkormányzati szakreferens is került ki. Időközben jelentek meg új, régebb ismeretlen vagy a Nyárádmentén nem termesztett kertészeti kultúrák: padlizsán, szamóca, homoktövis, rózsató, görögdinnye, csemegekukorica, gyógynövények, teafüvek, levendula. Robbanásszerűen megnőtt a fóliasátras zöldség- és virágtermesztés, feljövőben van a dísznövénytermesztés, virágkötészet, gyümölcsfaiskola-létesítés, gombatenyésztés. Létjogosultságot harcolt ki magának olyan egyesület és Kft., amely kolozsvári, marosvásárhelyi és nagyszebeni nagyáruházakat lát el zöldséggel követendő példaként. Van, amelyik 20 ha területen (ebből 5 ha fólia alatt), a másik 10 ha (ebből 1 ha fólia) területen termeszti a zöldséget.

Egyre több termelő rátért a gyümölcsök és zöldségek feldolgozására, értékesítésére. Lekvárokat, zakuszkát, savanyúságokat, préselt gyümölcsleveket, szörpöket, levendulatermékeket szállítanak éttermeknek, vásárokon, kiállításokon értékesítik portékáikat. Nemcsak saját termésüket, hanem kistermelőktől vásároltat és erdei gyümölcsöket is.

Egyre többen élnek pályázati lehetőséggel is. A nemrég beindult Paradicsom- és Fokhagymaprogram üvegházi és fóliasátras termesztésre nagyon sokan adtak be termelési lapot, csak Nyárádkarácsonyból 180-nál többet.

Egyre népszerűbbek a termékvásárok, börzék, kiállítások. Már csaknem két évtizede minden év március első vagy második szombatján a Budapesti Corvinus Egyetem Kertészet Tudományi Kar Nyárádszeredai Konzultációs Központja kezdeményezésére megrendezik a kertészeti szaporítóanyag börzével egybekötött Nyárádszredai Kertésznapot, amelyen a kiállítók, árusítók többsége a helyben végzett kertészmérnökök közül – Erdély különböző részeiről – kerül ki. Közel tíz éve szervezik évente a Gegesi Almafesztivált – utóbbin 15 őshonos almafajtát sikerült bemutatni –, a Székelyföldi Napok keretében pedig immár tizenhét éve megrendezik az Ákosfalvi Községi Napokat, s ez alkalommal mezőgazdasági kiállítást is rendeznek. Továbbá Dózsa György községben zöldségkiállítást tartanak minden év szeptemberében a község más-más falujában. Valamenynyi rendezvény célja a termelőhöz közel hozni a vásárlókat, partnerségek létrejötte, kereskedelmi szerződéskötések. Mindezek a jó irányba való elmozdulás tagadhatatlan jelei.

A Nyárádmente kedvező természeti adottságai még mindig sok lehetőséget kínálnak a kertészeti kultúra továbbfejlesztéséhez a korszerű technológiák megismerésével, alkalmazásával. Nem kell más, mint a nemzedékeken át hozott hagyományt, tudást kiegészíteni és az új kihívásokhoz alkalmazni, tovább fejleszteni a technológiát. Négy nagy kérdésre kell megtalálni a megfelelő választ. Az egyik a klímaváltozás okozta vízhiány, a másik a munkaerő-elvándorlás, a harmadik az egyre növekvő vadkárveszély, a negyedik pedig a szaktudás gyarapítása.

Irodalomjegyzék

Benkő Samu: *Murokország*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972

Fodor Sándor: *Marosvásárhely és a Nyárád mente*. In: Barangolás a Székelyföldön 2., Maros megye (Balás Árpád szerk.). Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2009, 23–113. old.

Halászné Zelnik Katalin: *Nyárádszereda, az erdélyi magyar nyelvű kertészmérnök-képzés Konzultációs Központja*. In: A szükség parancsa (Jakab Sámuel szerk.) Kreatív Kiadó, Marosvásárhely, 2016, 50–52. old.

Jakab Sámuel: *Székelyföld termőtalajkincse, tájegységeinek talajtársulásai*. Múzeumi füzetek. Új sorozat 12. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár, 2004, 65–70. old.

Jakab Sámuel, Incze Árpád, Sipos Zoltán: *Folosirea informațiilor ecopedologice în fundamentarea studiilor de dezvoltare complexă a bazinului hidrografic al Nirajului*. Publ. SNRSS, București, 1981, pag. 75–81.

Jakab Sámuel, Kupán Edit, Imre Attila: *Nyárádmente mezőgazdasága természeti adottságokhoz alkalmazkodó fejleszthetőségének fő irányvonalai*. Acta Scientiarum Transylvanica. Múzeumi Füzetek Agronomia. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár, 2007, 15/2., 5–18. old.

Nagy-Tóth Ferenc: *Régi erdélyi almák*. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár, 1998.

Nagy-Tóth Ferenc: *Régi erdélyi körtefajták és más gyümölcsök*. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár, 2006.

Nemes Gyula: *Bekecs alatt Nyárád tere. Csíkfalva község története*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2016, 512. old.

Újvári, Iosif: *Hidrografia R. P. R.* Editura Științifică, București, 1959, pag. 288.

Vofkori László: *Székelyföld útikönyve I*. Cartographia Kft., Budapest, 1998, 640. old.

Zöldségkiállítás Lukafalván. Kép: Nyárádmente hivatalos turisztikai honlapja

Függelék

A Nyárád teljes vízgyűjtőterülete három kis tájegysége mező- és erdőgazdálkodása fejleszthetőségének fő irányvonalai:

I. Hegyvidék
- mindenre kiterjedő, átgondolt erdő- és vadgazdálkodás; üzemtervek tiszteletben tartása. A vadgazdálkodás ne a külföldi nagypénzű vadászok és hazai potentátok érdekeit szolgálja elsődlegesen, hanem a természet egyensúlyának megőrzését, a mezőgazdaságnak okozott károk megfékezését;
- szakaszos legelőgazdálkodásra épített juh- és szarvasmarha-tenyésztés;
- pisztrángtenyésztés;
- méhészet;
- hegyi turizmus, sízés (a meglévő 80 km-nyi jelzett út továbbfejlesztése, sípályák építése), fajdkakasdürgés- és szarvasbőgés lesek építése;
- erdei vadgyümölcs-, gomba- és gyógynövénygyűjtés, -feldolgozás és -értékesítés;

II. Magas hegylábi dombvidék v. a hegyvidék előtere (Bekecsalja)
- fűmagtermesztés;
- takarmánynövény-termesztés (takarmánykeverékek, baltacím a meszes földeskopárokon);
- szarvasmarha-tenyésztés (tejelőállat és húsmarha);
- tej- és húsfeldolgozó vertikumok kiépítése;
- gyümölcstermesztés: dió, mogyoró, alma, cseresznye, szilva, bogyósok termesztése ott, ahol megvédhetők a medve kártétele ellen;
- méhészet;
- faluturizmus;

III. Alacsony dombvidék
- zöldség- és virágtermesztés (fóliasátras és szabadföldi);
- gabonatermesztés;
- cukorrépa-termesztés;
- dohánytermesztés;
- takarmánytermesztés (különösen vetett takarmány);
- tejelőállat-, húsmarha- és sertéstenyésztés;
- hús- és tejfeldolgozás;
- szőlőtermesztés;
- napraforgó- és repcetermesztés.

Kovrig Zoltán

A Nyárád mente természeti értékei

„Oh természet, oh dicső természet!
Mely nyelv merne versenyezni véled?
Mily nagy vagy te! mentül inkább hallgatsz,
Annál többet, annál szebbet mondasz.”
(Petőfi Sándor: *A Tisza*)

Ha egy vidék természeti szépségeiről szólunk, akaratlanul eszünkbe ötlik gyermekkorunk felejthetetlen Petőfi-verse, *A Tisza*. Milyen elragadtatással csodálkozik rá költőnk a tiszai táj szépségére, gazdagságára! És szinte akaratlanul csendül fel versében a természet mérhetetlen szépségének, gazdagságának vallomása! És mi sem tehetünk más, mint osztozunk ebben a csodálatban!

De a táj, amely bennünket hasonló elragadtatásra késztet, természetesen nem a Tisza, hanem vidékünkön szelíd nyugalommal kanyargó, máskor meg áradással fenyegető, zavaros Nyárád. E vidék emberének élete szorosan kapcsolódik e folyóhoz. Népdalaiban is őt idézi, ha érzelmeiről, gondjairól vall. Ugyancsak a népdalból ismerjük: „Bekecs alatt Nyárád tere…” Igen, a Nyárád és a Bekecs e táj két jellegzetes természeti eleme. Mindkettő meghatározza a vidék sajátos hangulatát, képét. Ezért szinte adódik, hogy e táj értékeit a Bekecsről alátekintve vegyük számba. Ha innen tekintünk a tájra, csodálatos kilátás nyílik a Nyárád és a Kis-Küküllő völgyére.

Virágos rét a Nyárád mentén. Kovrig Zoltán fényképe

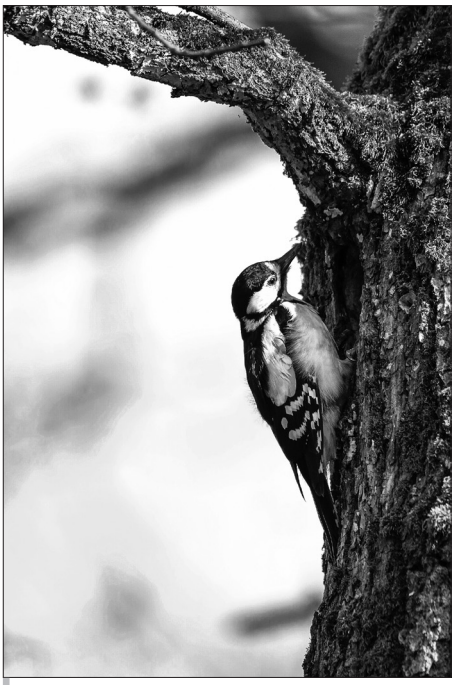

Nagy fakopáncs, más nevén tarka harkály.
Barabási Attila Csaba fényképe

Elsőként a kiterjedt, összefüggő erdőségek, legelők, kaszálók, szántóföldek látványa árulkodik a táj gazdagságáról, az itt élő emberek szorgalmáról, hiszen mindez azt sugallja, hogy itt minden talpalatnyi földet gondosan megműveltek, gondoztak, és jelenleg is használnak, értékeit gondozzák, természeti kincseit, szépségét megbecsülik. A természeti értékek kialakulását és fennmaradását a Nyárád mentén is az ember és a természet évszázados kölcsonhatása, viszonya határozza meg. A gyepkímélő legeltetés, az állandó és megfelelő időben végzett kézi kaszálás, a hagyományos gyümölcsösök létesítése és művelése, a kíméletes erdőgazdálkodás alakította ki a jelenlegi biológiai sokszínűségét. És ebben meghatározó szerepet játszott maga a Nyárád. Az egykor kanyargósabb folyó mentén, az időszakos árvizek során leülepedett, hordalékban gazdag termőtalaj évszázadokon át biztosította a helyi közösségek létét, és lehetővé tette, hogy a természeti értékek megmaradjanak.

Hogyan is kezdhetnénk a Nyárád menti természeti értékek bemutatását, mint a Bekecs tetejéről alátekintve, hiszen a gyönyörű bekecsi táj képét az európai viszonylatban egyre ritkábbá váló fás legelők, a hatalmas, matuzsálemkorú tölgy- és bükkfák teszik páratlanul hangulatossá. Nem véletlen, hogy ez a látvány a turisták és természetrajongók körében kedveltté teszi ezt a vidéket. De a szép látvány mögött rengeteg természeti érték rejlik. Az erdő, a mező, a fás legelők mind-mind élőhelyül szolgálnak számos olyan élőlénynek, amelyek világ- és Európa szerte már veszélyeztetettnek számítanak.

Az erdők természeti értékei

Talán egyik legjobb példa erre a környékbeli erdőkben is fészkelő *kis békászó sas*, amelynek egyedszámát világviszonylatban 20 000 párra becsülik, Európában 13 000–15 000, országunkban közel 2 000 pár van, ebből a Nyárád mentén 15–18 pár található. A vidéken élő legnagyobb testű sas maga is vándormadár, minden évben kora tavasszal fészkébe visszajön költeni, de sajnos, nagyon kényes a hosszabban tartó zavaró tényezőkre. A fészke közelében hosszasan időző kutyák, közeli nyári szállások vagy a fakitermeléssel járó zaj miatt gyakran órákra elhagyhatja fészkét, miközben tojásai kihűlnek, és a költés meghiúsul. Többen összetévesztik a Nyárád mentén gyakori ragadozó madárral, az *egerészölyv*vel, amelyet gyakran lehet látni, amint többedmagukkal köröznek mezők, erdők felett. A két madárfaj abban hasonlít, hogy mindkettő az erdőkben építi fészkét, és a környéken található gyepeken szerzi be zsákmányát. A ragadozó madarak közül említsük meg a vidékünkön elég gyakori nagytermetű, világosabb színű *uráli baglyot* is. Ugyancsak erdőhöz kötődik a harkályok közül a védett *közép fakopáncs*, a *fekete harkály* és a *hamvas küllő* is. A harkályokhoz hasonlóan odúban költ az énekesmadarak közé tartozó *örvös légykapó* is, de ő maga nem tudja elkészíteni költőhelyét, ezért a harkályok régi odúit használja.

A bekecsi és a Nyárád menti erdőségek csúcsragadozókban is gazdagok, jelen van erdeinkben a *medve*, a *farkas*, és elvétve a gyergyói hegységből leereszkedik a *hiúz* is, alkalmi vadászatra. A *vadmacska* is fel-felbukkan, zsákmányra lesve.

Alkonyatkor az erdőkből elindulnak vadászatra a denevérek is, amelyek rovarokkal táplálkoznak. A régióra a nyugati *piszedenevér*, a *kis patkósdenevér*, valamint a kevéssé veszélyeztetett *rőt korai denevér* is jellemző.

A térség erdeiben előfordul a *lábatlan gyík*, más néven *törékeny gyík* is. Rejtőzködő életmódot folytat, de így is gyakran nézik kígyónak, és sajnos, elpusztítják.

Tölgyerdeink ugyancsak jellegzetes, de sajnos egyre ritkább rovarfaja a védett *szarvasbogár*. A faj egyedszámának ritkulása az idősebb tölgyerdők arányának csökkenésével is magyarázható.

És ne feledjük el a csodás látványt nyújtó lombhullató erdeinket sem, amelyek minden évszakban más és más látvánnyal gyönyörködtetnek. Tavasszal az erdő aljnövényzetében sok színben pompáznak a korai növények, fehéren virít a *berki szellőrózsa*, sárgul a *bogláros szellőrózsa*, lilás-kékes a *kakasmandikó* és a *nemes májvirág*.

Suvadásos táj Selye környékén

Uráli bagoly. Barabási Attila Csaba fényképe

A tavaszi lombfakadást követően életre kelnek más növényfajok is, mint az *ikrás fogasír*, az *orvosi tüdőfű*, az *ibolya*, az illatos *gyöngyvirág* és sok más. A nyár vége felé pedig a gombászoké a terep, hiszen a lomblevelű erdőkben, főleg csapadékos időszak után bőven találni rókagombát, lila pereszkét, keserűgombát, őzlábgombát, tinórukat, de gyilkos galóca és légyölő galóca is bőven van.

A gyepek élővilága

A gyepeken lévő fák és fasorok nemcsak az embernek vagy a legelő állatoknak adnak árnyékot, hanem ezek tövében vagy a lombkoronában sok madár (fogoly, fácán) is szeret költeni. A fák segítenek megkötni a vizet, ezért a fasorokkal határolt vagy hagyás fákkal rendelkező gyepek kevésbé száradnak ki, szélvédettségük is jobb.

A Bekecs gyepein sok különleges, védett madárfaj él. Ezek a területek – többek között – ennek a nagyon gazdag madárvilágnak köszönhetően váltak védettekké. Sok madár táplálkozik a gyepeken, de bokrosokban, fasorokon vagy erdőszélen szeret költeni. Ezek a madarak különösen igénylik a mozaikos élőhelyeket. Bokrosokban költ például a *tövisszúró gébics*, erdőszéleken a *karvaly poszáta*, míg fákon a kis *őrgébics*. Táplálkozásában és költésében is a gyepekhez kötődik a nagyszerű énekesünk, az *erdei pacsirta* vagy a világszinten veszélyeztetett *haris*. A nedves, mocsaras gyepeken hajnalban gyakran hallani a madár jól ismert jellegzetes, recsegő hangját. A környékünkön még szép számban élnek, de nyugaton, a modern, extenzív mezőgazdaság elterjedése miatt egyedszámuk nagyon lecsökkent. Talán kevesen tudják, de a haris is vándormadár, Afrika déli részén telel, majd tavasszal érkezik hozzánk, hogy lerakja tojásait a magasabbra növő fűben.

A gyepeken élő kisemlősök nagyon fontos táplálékai az itt lévő ragadozó emlősöknek (menyét, nyest, róka) és madaraknak (egerészölyv, vörös vércse, gólya). A kisemlősök közül a mezei pocokból van a legtöbb, de a ragadozók szívesen fogyasztják legkisebb rágcsálónkat, a törpeegeret is. A rovarevő emlősök közül itt él a keleti sün, a mezei cickány és az erdei cickány, amelyek nagymennyiségű rovarfogyasztásukkal is hozzájárulnak az ökológiai egyensúly fenntartásához.

A vizes területek élővilága

Természetes vizeink számára az egyik legnagyobb veszélyt a szerves és szervetlen anyagok és a különböző mérgező anyagok felhalmozódása jelenti. Másik fontos veszély a mezőgazdasági tevékenységekből származik. A műtrágya például a szerves trágyánál könnyebben kimosódik a talajból, és így a felelőtlen műtrágyahasználat miatt rengeteg káros anyag kerül vizeinkbe. A vízpartok környékének termőföldjein történő vegyszerhasználat – a bemosódás nagyobb esélye miatt – különösen veszélyes.

A folyó is tartalmaz meglepetést. Ha jól figyelünk, megpillanthatjuk a Nyárád partján a *vidra* nyomait, vagy akár magát az állatot is, amint a vízbe csobban vadászat, vagy éppen menekülés közben. Az utóbbi években megjelent a *hód* is, rágásnyomai jól láthatók a folyóparti fákon. Valószínűleg a Maros folyóból vándorolt fel a Nyárádba, és telepedett meg egy-egy kisebb, zavartalan fás területen, amelyet nem érintett a közelmúltban elvégezett folyószabályozás.

És a természeti értékeink ezzel még nem fogytak el. Fel lehetne sorolni számtalan kétéltűt vagy hüllőt, amelyek a nedves élőhelyhez kötődnek. Ilyen például a *tarajos gőte* és a *pettyes gőte*, de jelen vannak a kétéltűekhez tartozó *békák* is. A *sárga hasú unka* talán a régió egyik leggyakoribb békafaja, de Európában különösen veszélyeztetett kétéltűfajnak számít. Időszakos vizekben él és szaporodik. Ezekből azonban egyre kevesebb van a földhasználat megváltozása és a globális felmelegedés következtében. A *vízisiklót* is megpillanthatjuk ezen a tájon, de nem kell tőle megijedni, hiszen teljesen ártalmatlan, nem tartozik a mérges kígyók közé.

A halak is nagy számban képviseltetik magukat, a Nyárádban közel húsz fajt tartanak számon. Ezek közül a

A Nyárád

Tőzikék és sáfrányok. Kósa István fényképe

peténYi márna nálunk gyakorinak számít, de hazánkon kívül ritkán fordul elő. Érdekes ökológiával rendelkezik a *szivárványos ökle*, amelynek kifejlődése a kagylókhoz kötött, ugyanis a szaporodási időszakban kagylóba rakja az ikráit, amelyeket a hímek aztán ott megtermékenyítenek. A kikelt ivadékok a kagyló védelmében fejlődnek tovább. A terület vizeiben szintén előfordul a *kőfúró csík*, a *homoki küllő*, a közönségesebb fajok közül említést érdemel a *fenékjáró küllő*, a *balin* és a *sujtásos küsz* is. Sajnos, ahogyan más erdélyi folyókban, is, a Nyárádban is megjelentek az úgynevezett invazív (betolakodó), nem őshonos halfajok, mint például a *naphal*, amelynek őshazája Észak-Amerika keleti fele. Angolul *pumpkinseed sunfish* a neve, amely utal a méretére, az alakjára, hiszen ez magyarra fordítva tökmag naphalat jelent. Inváziós fajként, az akvaristák közvetítésével jutott el folyóinkba. A naphal nevet valószínűleg azért kapta, mert nagyon szereti a napfényes, világos, partközeli részeket és színezete ehhez mérten mesebeli színpompával párosul.

A térség – tavak hiányában – vízimadarakban kevésbé gazdag, *tőkés récé*ből és *bíbic*ből láthatunk többet. A gyönyörű színezetű jégmadárral egész évben találkozhat a figyelmes természetjáró.

A Nyárád folyó partjának árnyékolt, nedvesebb szakaszain kora tavasszal valóságos színes virágokból álló csodaszőnyeg tárul a látogató elé: a gyönyörű, fehér szirmú *tőzike* és a lila *bánáti sáfrány* borítja be az aljnövényzetet.

Egyedi, és talán kevésbé ismert egyedi ékessége a Nyárád mentének a búzaházi kockásliliomos mező, amely közel 25 hektárnyi területet foglal el. Tavaszi virágzását sokan megcsodálják. A nedves területek csökkenésével, lecsapolásával, sajnos e gyönyörű növény élőhelye évről évre visszaszorul, de a terület művelésének felhagyása, a megfelelő kaszálás hiánya is veszélyt jelent számára. Itt, a vizesebb területeken fordul elő a *szibériai nőszirom* is.

Természeti adottságait tekintve a Nyárád mente előkelő helyet foglal el, évről évre egyre többen keresik fel, hogy értékeit felfedezzék, megcsodálják, feltöltődjenek, és élményekben gazdagodva térhessenek haza. Ez a gazdag, sokszínű élővilág mindannyiunk kincse. Megmaradása azonban sok tényezőtől függ. Mindannyiunk felelőssége e természeti kincsekben gazdag vidék hagyományos életstílusának és sokszínűségének megőrzése, hiszen csak így biztosíthatjuk utódaink számára e természeti értékek megmaradását, hogy majd ők is élvezhessék szépségét, csodálhassák gyönyörű tájait!

Könyvészet:

Kelemen Katalin, Papp D. Judith: *Természetes élőhelyek a Nyárád és Küküllő mentén*. Kiadó: Nyárádmente Kistérségi Társulás és a Nyárád- és Küküllőmente Natura2000 gondnokság, 2013. március.

https://hu.wikipedia.org/wiki/Naphal

Benkő Samu

A táj és az emberek

Füvek, virágok, gyökerek éltető és orvosló erejéről régtől fogva sokat tud az ember. Sokat is írt róla. Arról azonban már ritkábban esik szó, hogy a növény nemcsak táplálja, nemcsak gyógyítja az embert, hanem olykor életformája alakulását is meghatározza. Pedig a korszerű történettudomány ma már azt vallja, hogy a különböző növényi kultúrák meghonosodásával egész vidékek arculata változott meg; a termelés területén újat teremtő közösség a hegyoldalak és folyóparti mezők képét alakítva, munkája közben maga is újjáformálódott.

Szülőföldem tájját és embereit háromszáz év óta a zöldségtermesztés tette olyanná, amilyennek ma is ismerjük. A veteményt termesztve alakult ki e vidék népének bámulatos szorgalma, hatalmas munkakedve, terményei értékesítése közben ismerkedett meg a piac törvényeivel, a kereslet és kínálat szabályozó erejével, az áru–pénz körforgással. Öreg és ifjú réges-rég tudja, hogy mit köszönhet a zöldségnek, s ezért senki sem neheztel, hogy a környék tréfakedvelői „Murokország”-nak nevezték el az Alsó-Nyárádmente néhány faluját. Ezzel meg is mondottam, hogy a térképen hol keressük ezt az ott fel nem tüntetett „országot”: Marosvásárhely közelében, Nyárádtőtől keletre a Nyárád vize mellett.

Ha e vidéken két, velünk szembejövő embertől megkérdezzük, hogy voltaképpen mely faluk tartoznak Murokországhoz, biztosak lehetünk benne, hogy parázs vitát robbantunk ki, mert már ők ketten másképpen tudják, hogy meddig terjednek ennek az „országnak” a határai. Abban azonban feltétlenül megegyeznek a vitatkozó felek, hogy az ország fővárosa Lukafalva, vagyis hivatalos nevén Dózsa György (a falu 1952-ben nyerte új nevét). A vitába én most nem kapcsolódom bele, már csak azért sem, mert amúgy sem tudnám mindenki számára megnyugtató módon megvonni a határokat. Hogy harag ne legyen, előre megmondom, három falu múltjáról lesz szó ebben a kis könyvben: Dózsa Györgyön (Lukafalván) kívül Lőrincfalváról és Ilencfalváról.

A terület emilyen körülhatárolása sokkal inkább személyes indítékú, semmint történeti fogantatású. Gyermekkorom emlékei, családom múltja ehhez a három faluhoz kötnek, s művelődéstörténeti kutatásaim közben mindig szívesen jegyezgettem fel a róluk szóló híradásokat. A könyvtárakban, levéltárakban elém bukkanó adatok papírra vetésekor nem vezetett semmilyen távolabbi tudományos cél, pusztán csak megörvendtem, valahányszor szülőföldem múltjáról újabb ismereteket szereztem. Az így tallózott anyagból e lapokon nem kerekedik ki tájmonográfia – ahhoz további hosszas, s főleg módszeres kutatásra lenne szükség –, de talán elégségesnek bizonyul egy sajátos falusi életforma históriai útjának végigjárásához s a szülőföldhöz való hűség megbizonyításához.

A tréfás elnevezés, Murokország, először 1866-ban jelent meg nyomtatott szövegben. A Marosvásárhelyt szerkesztett és kiadott *Székely Néplap* című újságban Gergely Lajos három folytatásban közölt cikkben ismertette szűkebb pátriáját *Murokország* címmel. Szerinte ez az ország „összesen ezer s egynéhány lelket számlál: tehát kisebb, mint valaha a legkisebb német hercegség … A Székelyföld délnyugati szögletében fekszik, Marosszéken. Összesen két falu alkotja: Lukafalva és Ilencfalva; amaz alább, ez attól keletre, mintegy százötven lépésre fekszik.”

A jó megfigyelő Gergely Lajos (írását gyakran idézem ebben a könyvecskében) maga is hangsúlyozza, hogy a veteménytermesztés nem korlátozódik az említett két falura, de a muroktermelés tekintetében ezek állnak az élen. Ezért szerinte a szomszéd falvakat „csak olybá lehet tekinteni, mint Murokország provinciáit”.

A levéltári források a XVIII. századtól kezdve más szomszéd falvakról is feljegyezték, hogy lakóik szívesen termesztik a zöldségféléket, s a szemfüles adóösszeírók még az ebből származó

jövedelmüket is nyilvántartásba vették. Ilyenformán jogosan merülhet fel a kérdés, hogy a zöldségtermesztés kezdeményezéséért a pálmát a negyedik falunak, az Ilencfalvától keletre fekvő Káposztásszentmiklósnak nyújtsuk. E falu nevének előtagja elég régi; tudomásom szerint egy 1574-ben kelt oklevélben írják le először a „káposztás" ragadványnevet, illetőleg ekkor tűnik fel a falunév ebben a formában: Kapoztas Zentt miklos. A helynévadásban ritka a rögtönzés, s ezért bátran feltehetjük, hogy itt már korábban is nagyméretű káposztatermelés folyhatott (ne felejtsük: akkoriban még ismeretlen a paszuly, a krumpli, a paradicsom), ha a környék népe fontosnak érezte a jámbor életű püspök nevéhez odaragasztani a falura jellemző termelvény nevét. Mindjárt itt említjük meg azt is, hogy Káposztásszentmiklós (a középkori latin oklevelek Sancto Nycolao néven emlegetik) évszázadokon keresztül anyaegyházközsége volt Lukafalvának és Ilencfalvának. Ez utóbbiak ugyanis csak jóval a reformáció után alapították meg együtt a maguk református társegyházközségét. Az említett falvak élete tehát sok szállal fűződött össze.

Murokországunk a székelyek lakta vidéknek, a régi Marosszéknek nyugati szélén fekszik. Lakóinak élete része a székelység történetének. Ezt nagyapáink nemzedéke még pontosan így tudta, de ma már – néhány öregebb és a régiségben jártas, olvasott embert leszámítva – az alsó-nyárádmentiek nem tartják magukat székelynek. Szerintük a székelyek fenn laknak a nagy hegyek és fenyők birodalmában, ahol már nem terem meg a kukorica, borvizet isznak és áfonyát (kokojzát) csemegéznek. A termelőszövetkezetek megszervezése előtti időkben találkozásuk akkor esett velük, mikor a székely atyafi kétlovas szekerével deszkát, tűzifát, faszenet, égetett meszet hozott le a folyó mentén, és az árujáért kapott pénzen rendszerint kukoricát vásárolt. Hajításnyi távolságból kiabálták a gyerekek a portékáját hangos szóval kínáló szekeres után: déckát vágyának...

A korábban megindult polgárosodás következtében az öltözetben is elkülönültek a székelyektől. Már a múlt század utolsó harmadától kezdődően a posztóharisnyát lassan-lassan felváltotta a csizmanadrág, majd pedig a pantalló, a posztóujjast, a szokmányt pedig a módosabb állapotot sejtető, segesvári posztóból szabott rövid kabáttal cserélték fel. A gyárilag előállított kelmékből varrt női ruhákon egy darabig még felismerhetők voltak a hagyományos szabásvonalak, de a vásárhelyi varrónők mellett inkább szolgálóként, semmint inasként forgolódó nyárádmenti leányok ellesték és otthon meghonosították a városi „úri" ruhadarabok divatját.

Már a régebbi helytörténeti irodalom is hangsúlyozta, hogy a nagyméretű zöldségtermesztés elképzelhetetlen a Nyárád vize nélkül. A Mezőhavas csúcsától nyugatra eredő és régebben Nyárádtő alatt, ma pedig Vidrátszeg mellett a Marosba ömlő kicsi folyó évszázadokon keresztül energiával látta el a feudalizmus legfontosabb mechanikai berendezését, a vízimalmot, tavaszi kiöntéseivel pedig megsokszorozta a part menti földek termőkészségét. A jó hordalékos talajt Murokország a Nyárádnak köszönheti. A kedves kicsi folyó azonban alapos árat kért az összehordott termőtalajért. Rakoncátlan természete lévén, gyakran tört ki medréből, s a feljegyzések szerint nem volt ritka az olyan esztendő, amikor többször is elöntötte a határt. A tavaszi olvadás nyomán bekövetkező áradás jót tett a földnek, de a nyári árvíz elvitte az egész termést. A nép amennyire szerette folyóját, éppen annyira félt is tőle. Gergely Lajos írja említett cikkében: „E vidék Nílusa a Nyárád, minden évben egyszer-kétszer kora tavasszal kiönt; akkor az egész ország egy tengerré válik. Ez így tart két-három napig, s ezzel kész a jó puha televényföld, mely a bámulni való mennyiségű és minőségű veteményt előállítja.

Azonban nem ritkán az is megtörténik, hogy e kíváncsi folyócska nem elégszik meg azzal, hogy csak a veteményföldekkel ismerkedjék meg, hanem (pár napi esőzés után) néha nyár közepén vagy éppen kora ősszel szerencsélteti a veteményt magát is." A továbbiakban – korabeli vidéki újdondászok (ma riportereknek neveznők őket) stílusában – arról ír Gergely Lajos, hogy az árvíz elől padlásokra menekülő lakosság szidja a folyót, s szabályozását sürgeti. Fogadkoznak, hogy „megrégulázzák" a Nyárádot. „Hanem aztán mihelyt elmúlik a vízözön, azonnal elmosódik a harag is, elfelednek mindent. Ez így megy egyik évről a másikra, s a Nyárád mindig csak a régi, önmaga által alkotott mederben mulat, anélkül, hogy legkevésbé zabolázva, megrégulázva lenne."

A Nyárád és a beléje ömlő patakok medreinek szabályozása régi gondja a vidék lakosságának, s több mint 250 esztendeje a közigazgatás is a maga feladatai közé sorolja az árvizek elleni védekezést. 1716-ban az erdélyi főkormányszék rendeletére Küküllő vármegye és Marosszék vegyes bizottságot küld ki, hogy állapítsa meg a Nagyteremi és Lukafalva, illetőleg Lőrincfalva közt folyó patak szabályozásának és medre rendben tartásának feltételeit. A Nagyteremiben birtokos Bethlen családdal a lőrincfalviak és lukafalviak többször is perelnek a reájuk zúduló árvízkárok miatt. Falvaink gyakran kérik Marosszék vezetőit, hogy nyújtsanak támogatást a Nyárád medrének szabályozásához. A helyzetet nehezítette a malmok miatt épített sok rőzsegát is. Már az 1913-as árvíz után azt írta a Székely Napló című marosvásárhelyi újság, hogy „a nyárádmenti szerencsétlenség oka egyrészt a folyó szabályozatlansága, a meder iszapoltsága, másrészt az, hogy 10 km hosszúságban 9 gátja van a Nyárádnak. Főleg ezért került víz alá tíz község." A szerencsétlenségről beszámoló alispáni jelentés is hangsúlyozza, hogy „a Nyárádvölgyét és azáltal annak sűrű népességű székelységét csak úgy menthetjük meg, ha a Nyárád folyó és a vele egyenközűen vonuló Vécke pataka egyszerre és gyorsan szabályoztatnak". A keskeny vágányú vasút megépítése Marosvásárhely és Parajd között ugyancsak parancsolóan sürgette a szabályozást. Századunk mindegyik évtizedében dolgoztak valahol valamit az árvízkárok megelőzése érdekében, de a meder szabályozására (kimélyítésére, valamint a kanyarok átvágására) csak a népi demokratikus rendszerben került sor. A szabályozással együtt járt, hogy a folyón felszámolták a gátakat is. E munkálatoknak köszönhető, hogy 1970-ben a medréből kilépő folyó, bár megpróbálta a lakosságot, nem járt olyan rombolással, mint az 1912-es vagy az 1913-as árvíz.

(Benkő Samu: *Murokország. Művelődéstörténeti barangolás szülőföldemen.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972, 7–14. oldal)

Benkő Samu

Tanú a nyelv

Falvaink keletkezési idejét a fennmaradt oklevelekből nem lehet pontosan megállapítani. A nyelvtudomány egyik új hajtása, a névtudomány által feltárt adatsorok azonban lehetővé teszik, hogy a településneveket kronológiai fogódzóul használjuk.

A települések tekintélyes részének a neve személynévből alakult ki, s hogy milyen formában, az az elnevezés idejének, illetőleg a település létrejöttének a korára is utal. Így például statisztikailag bizonyítható, hogy a 10–12. században a magyar településnevek világában a puszta személynév lett a helységnév is. Ekkor – mint Kálmán Béla írja *A nevek világa* című szép könyvében – „a személynév *-i* képzővel megtoldva mutatta a birtoklás tényét. A XIII. század elejétől kezdve azután tömegesen bukkannak fel a *-laka*, *-háza*, *-telke*, *-földe*, *-szállása*, *-falva*, *-ülése* végű helynevek."

A három murokországi falu mindenikének neve személynévből származik: Lőrincfalva a *Lőrinc*, Lukafalva a Lukács becéző alakja, a *Luka*, Ilencfalva pedig az *Ilend* névből alakult oly módon, hogy az előtagul szolgáló személynévhez utótagul a *-falva* szó járult. Az ilyen típusú nevek kialakulásának természetesen az volt az alapja, hogy a névadó személy és az elnevezett település valamilyen közeli kapcsolatba került egymással. Mi ma már sajnos, az égvilágon semmit sem tudunk arról, hogy a három személy (Lőrinc, Luka és Ilend) nevét mint alapító, mint birtokos vagy esetleg mint valamilyen jeles cselekedet elkövetője hagyományozta falvainkra, de a fennebb idézett névtudományi bizonyságok alapján azt már bizton állíthatjuk, hogy a helyneveknek ez a típusa, melyben a személynév mint birtokos jelzős összetétel előtagja jelenik meg, a XIII. század névadásának a jellemzője.

Az itt tárgyalt falvak kialakulására vonatkozó másik nyelvtudományi támpontot a nyelvjáráskutatás szolgáltatja. Két helytörténész, Gergely Lajos és Sükösd István már a rendszeres dialektológiai kutatások megkezdődése előtt, 1891-ben felfigyelt vidékünk nyelvjárási sajátosságaira. *Maros-Tordamegye földrajza* c. könyvükben ezeket írják: „A Nyárád-vidék közepén és alsó részén szónyújtást és hangzók kicserélését nem tapasztaljuk; ott tisztábban beszélik a magyar nyelvet, kivéve a három alsó falut: Ilencfalvát, Lukafalvát és Lőrincfalvát, hol beszéd és írás közben is az o hangot a-val szeretik fölcserélni, pl. borsó helyett barsó, hordó helyett hardó, borjú helyett barjú stb., és némely hangot kihagynak, pl. pálca helyett páca stb. Ezen nyelvjárások oka a megye szélén való lakásban rejlik; jelzett szójárások a szomszéd Kis-Küküllő és Torda megyéből csúsztak be, nem újabb időben, hanem már régen." Ezeket az empirikus fogantatású megállapításokat félszázaddal később rendszeres kutatások követték.

Ma már abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a Nyárádmente nyelvére vonatkozóan a kutatók néhány alapvető munkát elvégeztek, és eredményeiket – legalább részben – közkinccsé tették. A kutatásokat még a negyvenes évek elején a kolozsvári magyar nyelvtudományi iskola megteremtője, Szabó T. Attila kezdeményezésére a Nyárádmentéhez hozzám hasonlóan sok szállal kötődő Benkő Loránd kezdte el, munkájának eredményét 1947-ben megjelent *A Nyárádmente földrajzinevei* című értekezésében foglalta össze. A tanulmányhoz kapcsolódó adattári részt pedig a Bárczi Géza szerkesztette *Magyar Népnyelv* hasábjain tette közzé. Benkő Loránd megállapította, hogy a Nyárádmente nyelvjárás tekintetében nem egységes, s négy olyan részt különböztetett meg, melyeknek nyelvjárása elüt egymástól. A nyugati rész – benne a mi három falunk – fel Csibáig a mezőségi nyelvjárásterülethez tartozik. „Sajátsága az e nyelvjárásra jellemző nyíltabb magánhangzók: *o~a*, *ö~e*, *ë~e* használata. Az a-zás itt még igen erős. A köznyelvi nyíltabb magánhangzók

Ünnepi közösség, ünnepi tánc a húsvéti házaló öntözéskor Szentháromságon. Bálint Zsigmond felvétele, 1983

helyett álló zártabbak: *o~u*, *ö~ü*, *ó~ú*, *ő~ű* szórványosak, úgyszintén az *i>ü* labilisatio is.“ Anélkül, hogy itt most részletekbe bocsátkoznánk, említsük még meg, hogy Benkő Loránd felosztása szerint a második nyelvjárási rész a Kisgörgény–Ákosfalva vonalig terjed, a harmadik rész megközelítőleg a Szentháromság–Gálfalva–Nyomát vonalig számítható, az ettől keletre fekvő falvak pedig a negyedikbe sorolhatók. A második és harmadik átmeneti típus a mezőségi és a székely nyelvjárás között, mégpedig úgy, hogy a második a mezőségihez, a harmadik a székelyhez áll közelebb. A negyedik, a legkeletibb rész nagyjából a székely nyelvjárásterület sajátságait mutatja.

Amikor emigyen négy nyelvjárási területre osztja Benkő Loránd a földrajzi egységet alkotó és hat százada (Nagyteremi és Újfalu kivételével) Marosszékhez tartozó Nyárádmentét, azt is hangsúlyozza, hogy bizonyos nyelvi sajátosságok mind a négy nyelvjárási vidékre érvényesek. Ezek a következők: „Az azonszótagú *l*, *r*, *j* előtt megnyúlik a rövid magánhangzó. Az *ly* hangot nem ismerik, helyette *j*-t ejtenek, néha még *l* helyett is *j* hangzik. A szótagvégi *l*, különösen hangsúlyos szótagban, ha utána mássalhangzó következik, gyakran kiesik. Általánosak a mássalhangzó-nyúlások: *s>ss*, *t>tt*.”

A magyar nyelvjárások atlasza eddigelé megjelent 388 térképe is megerősíti Benkő Loránd korábbi eredményeit. Az Atlaszban két kutatópont képviseli a Nyárádmentét, mégpedig Dózsa György (Lukafalva) és Nyárádremete. Végiglapozva a térképeket, nem kétséges a korábbi megállapítás helyessége, hogy ti. az első a mezőségi, a második pedig a székely nyelvjáráshoz tartozik. Tovább erősíti ezeket az eredményeket a kolozsvári Babeș–Bolyai Tudományegyetem magyar nyelvészeti tanszékének nyelvjáráskutató munkája is. Balogh Dezső és Teiszler Pál összegyűjtötte az egész Nyárádmente tájnyelvi atlaszának anyagát, és egyikük (Teiszler Pál) már arról számolhatott be, hogy a feldolgozás is eléggé előrehaladott állapotban van ahhoz, hogy a nyelvjárási rendszer területi vonatkozásait érintő kérdésekre már most viszonylag biztos feleletet nyerhessünk.

Teiszler megállapítja, hogy a Nyárád mentén, fel egészen a Buzaháza–Jobbágyfalva–Nyárádszereda–Szentháromság vonalig a nyelvjárás hangrendszerbeli jelenségei tetemes részükben megegyeznek a mezőségi nyelvjárásterületen ismert sajátosságokkal, mégpedig olyan módon, hogy minél fennebb megyünk a folyó völgyében, a mezőségi nyelvjárási sajátosságok úgy gyengülnek, és Nyárádszeredán felül egészen eltűnnek. A fokozatbeli eltérések alapján Teiszler is nyelvjárási alapegységekről beszél, lényegében elfogadja Benkő Loránd négyes felosztását, ugyanakkor hangsúlyozza bizonyos hangtani jegyeknek az egész Alsó-Nyárádmentén fellelhető azonosságát. „Nyárádtőtől felfelé – írja – az első falvak még

Megcsapás eljátszása a határhompon, Nyárádszeredában. Bálint Zsigmond felvétele, 1991

a hangsúlyos szótagbeli o~a váltakozást, az ö~e váltakozás szélesebb kiterjedtségét viszonylag jól képviselik, azonban a hangsúlytalan helyzetbeli o~a meg é–í–i, valamint az ö~e morfológiai megmaradása már egybefogja a területet egészen Nyárádszeredáig, illetőleg északkeletre Buzaházáig."

A dialektológia a nyelvjárási rendszerek területi elhatárolásakor elsősorban a hangtani sajátosságok statisztikai módszerű vizsgálatára alapozza megállapításait. A hangtani jelenségek őrzik meg ugyanis a legszívósabban, az időben legtávolabbra menően a nyelvjárási sajátosságokat. „Ezeket a sajátosságokat a magyar nyelvjárások hangrendszerében – írja ugyancsak Teiszler – a fonémák realizációja, a fonémák disztribúciója, illetőleg a fonémaváltozások képviselik a legérzékelhetőbben." A korszerű dialektológia azonban nemcsak a nyelvjárásokat egymástól elválasztó sajátosságokat veszi számba, hanem figyelmez azokra az azonos jegyekre is, melyek összekötik a különböző nyelvjárási rendszereket. Mint láttuk, a murokországi falvak nyelvében is bőven akadnak olyan hangtani jelenségek, amelyek megegyeznek a tőle keletre fekvő falvak nyelvével, s melyek végső soron a székelység felé utalnak.

Ha a hangtani jelenségeken túlmenően a nyelvföldrajzi adatokat, a nyelv szótári készletét, a földrajzi neveket is bevonjuk vizsgálódásunk körébe, akkor ama kétségbe nem vonható megállapítás mellett, hogy a Nyárádmente legalsó falvainak a nyelve a mezőségi nyelvjáráshoz tartozik, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy számtalan község és tulajdonnév utal a székelységgel való rokonságra.

Rokonságot említünk, s az olvasó joggal szegezheti nekünk a kérdést: ha falvaink ősi székely települések, nem az lenne-e a történelmileg indokolt és természetes, hogy lakosai a székely nyelvjárást használják? Ha székelyek, ajkuk miért nem ejti székelyesen a szót? Mik lehetnek hát ezek után azok a történelmi-társadalmi okok, melyeknek következtében a mezőségi nyelvjárást beszélik, s csak néhány nyelvjárás-tipológiai szempontból nem döntő hangtani és több-kevesebb szóföldrajzi jelenség utal a székelységgel való rokonságra?

A felvetett kérdésre emigyen válaszolhatunk:

1. A Nyárádmente legalsó falvai nemcsak a Székelyföldnek, hanem Marosszéknek is a legszélén fekszenek, és Nyugat meg Dél felől ún. vármegyei falvakkal szomszédosak, úgyannyira, hogy például Dózsa György (Lukafalva) ma már összeépült a régi Küküllő megyéhez tartozó Nagyteremivel és Teremiújfaluval, s csak a keskeny vágányú vasúti vonal választja el egymástól a három falut. Mindennapi életükben régóta állandó az érintkezés, és ez nyomot hagyott a beszélt nyelvben is. Ezzel a válaszunkkal kapcsolatban azonban fel kell hoznunk azt a logikusan adódó ellenvetést, hogy a szomszédos falvak is a megyei földnek, illetőleg a mezőségi nyelvjárási területnek a peremén fekszenek. Nagyteremit és Teremiújfalut ráadásul még a Nyárád–Kis-Küküllő vízválasztó is viszonylagosan elszigeteli a régi megyei területtől, miért nem alkalmazkodtak hát nyelvükben ezeknek a falvaknak a lakosai a székely nyelvjáráshoz, miért ment végbe a dolog éppen fordítva?

A szomszédság ténye tehát, mivel annak kétféle következménye is lehetséges, egymagában nem magyarázza meg azt, hogy a murokországiak miért beszélik a mezőségi nyelvjárást.

2. Az előbb említett peremhelyzet nemcsak a szomszéd falusiak mindennapos társas érintkezése okán járhatott a nyelvben is megmutatkozó következményekkel, hanem befolyásolhatta a demográfiai mozgást is. Mégpedig kettős értelemben: házassági kapcsolatok jöhettek létre a szomszédos falvak fiataljai között, és betelepedhettek falvainkba vármegyei lakosok. Mind a kettőre bőven idézhetünk adatokat, a történelmi források (összeírások, anyakönyvek) alaposabb szemügyre vétele azonban óvatosságra int. Falvaink lakosságának tekintélyes része ma is azoknak a székely lófő és gyalogkatona családoknak a leszármazottaiból tevődik össze, melyeknek neveivel már a legrégebbről fennmaradt katonai összeírásokban, lustrákban találkozunk. Ezeknek a családoknak a gyermekei csak elvétve kötöttek házasságot vármegyei jobbágyivadékokkal, s ha idegenből hoztak feleséget, az ilyen leány az esetek többségében vagy székely családból származott, vagy pedig vármegyei kisnemes szülött volt. Ez a helyzet – az anyakönyvek tanúsága szerint – még az 1848/49-es forradalom, a jobbágyfelszabadítás után is csak lassan változott meg. Száz esztendőnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a fiatalok egybekelésekor a családok ne hánytorgassák a hajdani rendi állapotot, s előbb a vagyoni helyzet, majd a személyes tulajdonságok alapján értékeljék a jövendőbelit. Az idegenből (székely és vármegyei falvakból) jött házastársak számbelileg kiegyenlítődtek, így a nyelvjárásra nem hathattak döntő módon.

Kiegyenlítődést tapasztaltunk a betelepedések esetében is, mert amekkora a vármegyei jobbágyságnak a beszivárgása (elsősorban Lőrincfalvára), legalább akkora a székelységből jötteknek a száma. Hogy csak példaként a magam családját említsem: Benkő őseim a XVI. század végén már Lukafalván élnek, 1602-ben Básta itt lustrálja őket, de a családi hagyomány úgy tudta, hogy a háromszéki Árkosról származnak; anyám ősei, a makfalvi Dósák a XVIII. század elején még Makfalván laknak, hogy aztán üknagyapám 1827-ben a háromszéki Illyefalváról telepedjék Ilencfalvára, feleségül véve a már korábban ide költözött Dósa Ádámnak az unokáját.

Érkeznek a nyárádköszvényesi határkerülők. Bálint Zsigmond felvétele, 1991

A demográfiai mozgás tehát éppen kiegyenlítettségénél fogva nem magyarázza falvaink nyelvjárási sajátosságait.

3. Felvetődhetik még az a – ismereteim szerint tudományosan sehol nem tárgyalt – kérdés is, hogy a mezőségi nyelvjárásban van valami domináns szerepre törő tulajdonság, s ahol érintkezésbe kerül más nyelvjárásokkal, ott előbb-utóbb uralkodóvá válik. A hangképzés kényelmessége, a kiejtés pongyolasága ragad (pl. mennyivel könnyebb kiejteni a mondtam helyett a „marasmenti" *mantam*-ot), s tapasztalatból tudom, hogy iskolázott, irodalmi nyelvet beszélőknek is hosszasabb murokországi tartózkodás után könnyen rááll a szája az a-zásra. E gondolatmenetben arra is emlékeztethetem az olvasót, hogy Aranyosszék székelysége is felcserélte ősi nyelvjárását a mezőségivel.

Mindaddig azonban, amíg a hazai nyelvatlasz-munkálatok nem valósítják ezt a csak nagyon óvakodva megfogalmazott feltételezést, fenti vélekedésemet magam sem minősíthetem olyan döntő érvényűnek, ami egymagában megmagyarázná szülőföldem nyelvjárását.

4. A nyelvjárási sajátosságok történelmi folyamatok következményei, s hitelességük tekintetében az írott forrásokkal vetekednek; mi több, a régmúltat illetően sokszor akkor is információkkal szolgálnak, amikor nem támaszkodhatunk írott szöveg bizonyságtételére. Ezért az Alsó-Nyárádmente mai nyelvjárásának megértéséhez, illetőleg e nyelvjárás kialakulását magyarázó hajdani események kibogozásához a történettudomány és a nyelvjáráskutatás eredményeit együttesen kell segítségül hívnunk.

A nyelvjáráskutatás és településtörténet egymástól elválaszthatatlan kutatási területek, s eredményeik csak akkor hitelesek, ha más-más oldalról indított vizsgálódásaik valahol találkoznak. A mi esetünkben bizonyságokra van szükségünk, hogy Marosszékben a Nyárád torkolata közelében letelepedett székelyek nemcsak érintkeztek a mezőségi magyarsággal, hanem huzamosan együtt is éltek velük.

Csánki Dezső írja a középkori Küküllő vármegyéről, hogy olykor ehhez a közigazgatási egységhez számítottak néhány, a Nyárád folyó mentén fekvő falut is, így Nyárádtőt, Lőrincfalvát és Nyárádkarácsonyfalvát. Nyárádtő (Nyaradtew) 1420-ban „mint Küküllő vármegyei helység, cserében Zsigmond királytól, a szántai Laczkok birtokába került". Lőrincfalvát (Lewrynczfalwa) 1493-ban Küküllő megyei helységként „mint a Szentpáliak és Hosszúaszóiak birtokát csupán egy alkalommal említik". Nyárádkarácsonyfalvát (Karachonfalwa) 1477-ben „mint helységet, határozottan Küküllő vármegyéhez számítják". Vessünk számot azzal, hogy a Nyárádtővel, Lőrincfalvával dél felől szomszédos, tájegységileg feltétlenül a Nyárád teréhez tartozó Teremi (Theremy) 1263-tól adatolhatóan mindig Küküllő megyéhez tartozott, soha nem került székely igazgatás alá, nem lett soha Marosszéknek a része. Mindebből nyilvánvaló, hogy a középkori Küküllő megye benyomult a Nyárád alsó folyásának mentére.

Ha ezeket a minden szórványosságuk mellett is valamelyes rendszerré összeilleszkedő adatokat egybevetjük a nyelvjáráskutatás eredményeivel, megkockáztathatjuk azt a feltevést, hogy az alsó-nyárádmenti falvak, mielőtt székely széki igazgatás alá kerültek volna, vármegyei területek voltak, illetőleg a székelyek itteni megtelepedése előtt e vidéket a vármegyei, tehát a mezőségi tájnyelvet beszélő magyarság már megülte. E feltevés lényegét tekintve egybevág Benkő Loránd ama megállapításával, „hogy a Nyárád alsó vidékének lakossága nem a székelységhez, hanem a mezőségi magyarsághoz tartozott".

(Benkő Samu: *Murokország. Művelődéstörténeti barangolás szülőföldemen.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972, 15–25. oldal)

Lokodi Imre

A semmiből született csoda

Zord helyen járunk, a Bekecs (a Keleti-Kárpátok legnyugatibb nyúlványa) nagy árnyékot terít. A római birodalom mindenek ellenére itt húzza meg a limest, ezen a vonalon ásnak ma is pesti, kölni, londoni régészek, a hajdan itt álló castrum (állótábor) nyomait keresik. Időkapszulánk is van hozzá, ha valakinek kedve támad időutazásra.

Mikháza ferences kolostora a csíksomlyóit követően Erdély második leghíresebb rendháza, itt írt, tanított, zárdát épített Kájoni János a 17. században. A kommunista hatalom 1949-ben felszámolta a kolostort, elűzte a szerzeteseket, a rendház tekintélyes könyvtárának (ősnyomtatványok) jó részét a marosvásárhelyi Teleki Könyvtárba szállították.

A falu szülöttje Kacsó Sándor író, hírlapíró, a marosvécsi Helikon tagja, és itt született egyazon kapun kijáró Széllyes Sándor népdalénekes, a legendás Székely Népi Együttes vezéralakja. Ide jár vissza a nagyszülői házhoz Szélyes Ferenc Jászai-díjas színművész, akit most már végképp a falu lakójának tekinthetünk. Ő jelenleg a budapesti Nemzeti Színház és a soproni Petőfi Színház között ingázva Magyarországon játszik.

Az Égerfás-tó Vármező közelében. Kósa István fényképe

Bevezetőnkből remélhetőleg kiderült, miért épült Mikházán csűrszínház, anélkül, hogy mindjárt meghatározó indítékokat keresnénk.

„2003-ban indítottuk el a Csűrszínház mozgalmat. Akkor még a marosvásárhelyi színház színészeként javasoltam, hogy a nyári szünetben szülőföldemen, Mikházán rendezzünk előadásokat. Egy maroknyi csapat három hét alatt hozta tető alá az első előadást a kultúrotthonban. Itt, ahol most beszélgetünk, régi csűr állt, ami elé egy színpadot ácsoltunk, s ebből fakadt a Csűrszínház elnevezés. Az időjárás nem kedvezett e formának, s hosszabb kilincselés, hányattatás után – a helyi, megyei, más forrásokból származó bevételekből későbbiekben felépítettük a mai formájában álló csűrszínházat. Eredetileg a környékbeli falvak lakosainak szerveztük az előadásainkat, mivel a városi színházak tájolásai napjainkra elmaradoztak, de a közönség java része mégis a környező városokból látogatott ide. Szerencsére, az utóbbi időben a környékről is egyre többen érkeznek, állandóan telt ház előtt játszunk: a teátrum hangulata, a drámától a zenés vígjátékig terjedő repertoár vonzza a közönséget” – emlékszik a kezdetekre Szélyes Ferenc színművész.

Volt, amikor a marosvásárhelyi Téka Rotary Club évi tevékenységét a színházi élet támogatásának szentelte, segítve a mikházi Csűrszínház felépítését, akkoriban ez volt az ország egyetlen ilyen jellegű vidéki játszóhelye. Már akkor felvetődött, hogy Mikháza csűrszínháza és a falu adott sűrű történelmi, néprajzi, geográfiai feltételeivel a vidék összművészeti központjává válhat. Az ügy felkarolásában döntő szerepet vállalt Lokodi Edit Maros megyei tanácselnök, néhai Gál Lajos polgármester, és természetesen Szélyes

A csűrszínház épülete Mikházán. Kép: Hagyományok Háza

Ferenc ötletgazda. A csűrszínház jelenlegi formája Koszta Árpád tervező-építész munkája. Az alapítók leszögezték, itt nem üzleti vállalkozásról lesz szó, hanem lehetőséget kell teremteni arra, hogy a marosvásárhelyi Nemzeti Színház magyar tagozata, az Ariel Ifjúsági Színház, az Állami Filharmónia, a Színművészeti Egyetem vidékre is kivigye műsorait.

Sokan állítják, a csűrszínház építészeti kuriózum. Koszta Árpád műépítész, a hagyományos csűr minden jellegzetességét megőrizve, az építmény központi terére helyezte a színpadot. A régi csűrbe a rakott hordószekérrel is be lehetett, illetve be kellett állni lovastul. Ez a szerkezet eleve akkora játékteret biztosít, amelyen egy nagy létszámú együttes is táncra perdülhet. A csűr hátsó kapuja hagyományos ácsolatú építmény rusztikus keresztkötésekkel. Az első csűrajtó nem szárnyas, hanem harmonikaszerűen összecsukható. Emiatt a nézőtérre nem kell rányitni a deszka-„függönyt", az oldalfalak kiképzése is az ajtóhoz hasonló és ehhez illő. Népi ihletésű darabokat, táncokat ebben a környezetben „örökös" díszletben lehet játszani. Ehhez az építményhez Keresztes Géza egy jurtaszerű, hatalmas nézőteret épített. Belső faszerkezete, a domborított tartópillérek, a pillérek vasalása formájában, rusztikusságában és anyagszerűségében szervesen kapcsolódik a csűrhöz, azaz a játéktérhez. A fedett nézőtér – a jurta – és a csűr nagy formája is arányos, egymáshoz illő, valami ősiséget sugárzó, a Makovecz Imre építészetére jellemző stílusjegyeket felmutató építmény, amely önmagában, játék nélkül is magához vonz tekintetet és gondolatot.

Sylvester Lajos sepsiszentgyörgyi néhai újság- és közíró, egykori színházigazgató sajátosan írta le az általa látottakat: „Marosvásárhelytől nem egészen harminc kilométerre, Szovátától alig húszra van egy mesefalu. Hogy ez a városi világ érdeklődését milyen mértékben kelti fel, annak jelzésére legyen elegendő azt mondanom, hogy »fő műsoridőben« kilométeres, két utcaoldalas gépkocsioszlop szállta meg a falut, de jutott vendég a négycsillagos Reneszánsz Szálló és vendéglő udvarára, éttermébe, a sátrak tömege telepedett a porták hatalmas diófái alá. A Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulata, amint láthattuk, felkarolta az ötletet. Napok múlva Bródy Sándor *A tanítónő*jét mutatják be, az iskola tanulóit a mikházi gyerekek közül válogatják ki. Országokat behálózó tendencia, hogy a városi lakosság megszállja a falvakat, felújítja a saját tulajdonában lévő házakat, vagy felvásárolja a kótyavetyére kitett portákat. Ez a folyamat sok esetben az újfajta gyarmatosítás nemkívánatos eszköze, ez a típusú megszállás megbontja az etnikai arányokat.

Mikháza más. A faluhoz valamiképp kötődő, szokásait és építészeti örökségét becsülő seregek szálláshelye.

A mikházi csoda a semmiből született. Egy szenvedélyes színész, ifjabbik Szélyes Ferenc ötlötte ki, hogy a megmaradt csűrt, a körülötte lévő, majdan egy egész kempinget befogadó kertet felajánlja ennek a meseszép gondolatnak fészekül. És figyelemre méltó módon a támogatás, a támogatók melléje nőttek, és megtámasztották az ötletet. A nyárádremetei tanács, Marosvásárhely és ennek hivatalai, a Rotary Club."

Tekintettel arra, hogy keretünkbe nem férhet bele a Csűrszínház több mint másfél évtizedének sűrű története, mi inkább a színház köré szerveződött népi vonalú eseményekre térünk ki bővebben. Nos, a későbbiekben Csűrszínházi Napokká emelkedett rendezvény kilencedik fordulóján megnyitották a Széllyes Sándor-emlékszobát. A falu szülöttje több évtizedig a Székely, majd a Maros Népi Együttes tagja, közismert és közkedvelt rímfaragó mókamestere volt. Előbb a Szélyes-portán – a Kacsó Sándor írónak is emléket állító szoba mellett – rendezték be a helyiséget a család itthon maradt tagjai. Az emlékszobák 2019-ben költöztek át a falu hajdani kántori lakásába, kiegészítve mindezt Salat Dénes fafaragász bútoraival. A hangulatosan elrendezett tárgyak között megtalálhatjuk a népdalénekes útlevelét, írógépét, az általa faragott székely kapu makettjét.

Idős Szélyes Ferenctől, az előadóművész testvérbátyjától tudjuk (kilencven évesen elkezdte megírni visszaemlékezéseit), Sándor öccsének nehéz sorsa, élete volt, hiszen miután a Bolyai Farkas-líceumban érettségizett, évekig munkaszolgálatos volt és napszámosként a marosvásárhelyi

konzervgyárban dolgozott. A Székely Népi Együttes alapító tagja, 1956-tól 1988-ig a társulat énekeseként és egy ideig művészeti vezetőjeként is dolgozott. Az együttessel a rendszerváltás előtt sikerült eljutnia a Szovjetunióba, Észak-Koreába, Kínába és Mongóliába, majd 1990 után Ausztriában, Németországban, Franciaországban, Svédországban, az Amerikai Egyesült Államokban, Kanadában vendégszerepelt. Több díjat, elismerést kapott, például a Rákóczi-díjat, illetve a kanadai Orbán Balázs Egyesület oklevelét és a Hargita Nemzeti Székely Népi Együttes emléklapját. Ezek közül több is látható az emlékszobában, fellépőruhái, csizmája és kalapja mellett.

Szélyes Ferenc színművész bevallottan állítja, többször volt alkalma bátyjával, vagyis Sándorral fellépni, és nagyon sokat tanult humorából, eredeti színpadi előadásmódjából.

A Csűrszínház 2012-től a Széllyes Sándor nevét viseli, hiszen egész lényével, műsoraival ő képviselte legeredetibben az ősi székely népi kultúrát, hagyományt, amely évszázadokig a mikháziakat, a felső-nyárádmentieket jellemezte. Így a neve a legjobb helyre, a Csűrszínház homlokzatára került.

A Széllyes Sándor Csűrszínház népi vonalát erősítő rendezvényeinek másik jelentős mozzanata Kallós Zoltán néprajzkutató szereplése volt. Mint tudjuk, azelőtt egy évvel nyílt meg a neves néprajzkutató szülőfalujában, Válaszúton a családi kúriában a múzeum, először csak három szobában. S bár időközben az egész házat népművészeti tárgyakkal rendezte be, rengeteg anyag maradt feldolgozatlanul a raktárban. Ebből hoztak el mintegy 300 darabot, s rendeztek be a mikházi kántori lakban vándormúzeumot. A belépők egyenesen a válaszúti szobában találták magukat, a két szélső helyiség mezőségi szoba tíz falu anyagából. A bútorokat, rokkát és egyéb fából készült használati tárgyat a helyiek hozták el, egyelőre kölcsön. Szélyes kifejezett szándéka volt egy tájház létrehozása, ahol a Nyárádmenti használati tárgyak, kézműves alkotások, lakberendezési tárgyak várják állandó jelleggel az ide látogatókat. A tájház megvalósult. „A Kallós-kiállítás tulajdonképpen nyitás volt egymás tájegységeinek megismerésére, a tárlattal a Mezőség eljött a Nyárádmentére" – emlékszik vissza Török Viola, színházi rendező, muzikológus.

A néprajzi tárgyú rendezvények koronája a 2019-es esztendő budapesti Hagyományok Házának vendégszereplése volt. Ennek előzménye a Duna Televízió *Fölszállott a páva* 2018-as előválogató műsorát a Csűrszínház fogadta be. Miért Mikházán? Kelemen Lászlót, a budapesti hagyományok Háza igazgatóját idézzük: „A nyárádmenti, Marosvásárhely közelében fekvő Mikháza az erdélyi kultúrának emblematikus helye. Lehet, hogy kevesen tudják, de a mikházi ferencesek rendfőnöke volt Kájoni János, a Cantionale Catholicum és a róla elnevezett Kódex szerzője, itt, egyházi keretek között, a kolostorban indult el az iskolai oktatás, amelyet később Vásárhelyre helyeztek. Itt született Kacsó Sándor hírlapíró és Széllyes Sándor, a legendás Székely Népi Együttes vezéralakja. Ezekhez a gyökerekhez térünk vissza az első Hagyományok Háza szabadegyetem megrendezésével, amely szándékaink szerint mindenki előtt nyitott, aki a hagyományátadás jó gyakorlatait akarja megismerni a nappali előadásokon, műhelymunkában. Ugyanakkor az esti műsorokra azokat is várjuk, akik egyszerűen akarnak egy jó előadást látni, és jót mulatni a hajnalig tartó táncházban." Az már akkor eldőlt, hogy a választás helyénvaló volt, a Hagyományok Háza az idén, vagyis 2020-ban is visszatér Mikházára.

Az előadások során Nyitrai Mariann néprajzkutató-népdalénekes a helyhez, a vidékhez kötődve Bartók Béla nyárádmenti gyűjtéseit foglalta össze. „1914-ben járt Maros-Torda vármegyében Bartók Béla, feleségével, Ziegler Mártával. Nagyon gazdag, alapos, analitikus gyűjteményt köszönhetünk nekik, a székelyföldi, a majdnem a Székely-Mezőséget érintő zenei dialektus gazdagodott munkájuk nyomán. Utolsó pillanatban érkeztek ide, külső hatásoktól mentes zenei világot rögzítettek, a világháború, s az iparosodás széthordta a férfinépet. A vármegyében 10-12 faluban jártak, falvanként húsz gyűjtött dallammal számolhatunk, így két-háromszáz dallamot minden bizonnyal lejegyeztek e tájon. Több népszerűvé vált, mint például a páva-dallam hamar elterjedt, s az oktatásban is szerepet kapott."

A Csűrszínház Egyesület rendezvényeinek sodrására időközben ráépült a Maros Megyei Múzeum. Amint azt Pánczél Szilamér és Győrfi Zalán, a múzeum munkatársai, illetve Széllyes Ferenc színművész, a Csűrszínház Egyesület vezetője a fesztivál indulása idején elmondták, céljuk a kettős örökség népszerűsítése, illetve hosszú távon értékesíteni, hozzáférhetővé tenni a helyi lakosság és az egyetemes kultúra számára. A térség két fontos kulturális örökségi helyszínéhez kapcsolódóan két történelmi kor hangulatát szeretnék feleleveníteni. A római határvédelmi rendszer Maros megyei szakasza és ennek részeként a mikházi katonai tábor és település nagy eséllyel pályázhat az UNESCO világörökségi státusra a több országra kiterjedő Római Birodalom határai világörökségi helyszín részeként. A mikházi ferences kolostor és templom az erdélyi késő reneszánsz építészet párját ritkító alkotása, alapítása pillanatától jelentős egyházi, szellemi, oktatási központ. A fesztivál célja egyrészt a római civilizáció és Dácia tartomány, másrészt a fejedelemség kori Erdély sajátos kultúrájának népszerűsítése. Mindezt az egy napon át zajló és a legszélesebb közönségnek szánt számos esemény, kulturális és didaktikai jellegű rendezvény és interaktív múzeumpedagógiai foglalkozás segítségével próbálja megvalósítani. Általában több helyszínen zajlanak a fesztivál programpontjai, e helyszínek között szekerek szállítják az érdeklődőket. A programot a Csűrszínház udvarán a hagyományőrző csoportok bemutatói (katonai hadgyakorlatok, gladiátorharcok stb.) mellett a római tartományok lakosainak hétköznapjait megidéző műhelytevékenységek gazdagítják, betekintést engedve az egykori római civilizáció polgárainak hétköznapjaiba.

Ha a színházi előadásokról ejtünk szót, mindjárt a budapesti Nemzeti Színházat kell említenünk, hiszen a rangos társulat évente jelen van Mikházán. Legutóbb Tamási Áron *Vitéz lélek* című darabjával jelentkezett. A csűrszínház további hűséges társulata a Csíki Játékszín, rendszeresen eljön a székelyudvarhelyi Tomcsa Sándor Társulat, újabban a temesvári Csíky Gergely Színház, valamint a szatmári Harag György Társulat is jelen van. Ugyancsak a Csűrszínház visszatérő vendége a Soproni Petőfi Színház, a Forrás Színház, valamint a felvidéki Csavar Színház. E sorokban nem tisztünk okokat keresni, mintegy ténymegállapításként jelentjük, hogy jó ideje sem a marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulata, sem a Színművészeti Egyetem nincs jelen előadásaival a Csűrszínházban.

Említést érdemel, hogy a Csűrszínház minden évadkezdés idején képzőművészeti tárlatnyitással indít, fontos marosvásárhelyi, szovátai, sóvidéki, székelyföldi képzőművészek állítottak ki, járt Mikházán Nagy Imre- és más gyűjteményes képanyag is.

Tamásné Szabó Csilla

A jobbágytelki népviselet

Jobbágytelke (rom. Sâmbriaș) a Felső-Nyárádmente egyik oldalvölgyének faluja, közigazgatásilag Székelyhodos községhez tartozik. Orbán Balázs Marosszék végfalujának nevezi, a hagyomány szerint lakói görgényi várjobbágyok voltak. A délkeleti irányt leszámítva, ahol Székelyhodos található, csupa román lakosú település veszi körül. Első írásbeli említése 1567-ből való Jobagijtelke alakban (Suciu II: 124). Kiss Lajos a helynév eredetéről a következőket írja: a név előtagja, a *jobbágy* – szolgálatra, szolgáltatásokra kötelezett személy – személynévként is használatos (vö. 1138/1329: *Eubag:* MNy 32: 132), utótagja a birtokos személyraggal ellátott *telek* – szántásra alkalmas, trágyázott föld (FNESz. I, 659). Határa dimbes-dombos, nehezen művelhető, emiatt elkerülte a kollektivizálás. Gyengén termő földjei nem biztosítottak megélhetést a falu lakóinak, így alakult ki háziiparként a szalmafonás, amely máig meghatározó jelentőségű. A jobbágytelki szalmakalap messze földön híres volt. Népviselete is sajátosan alakult, a román és szász vidéken piacozó, kalapot áruló jobbágytelkiek kölcsönöztek egy-egy motívumot a különböző vidékek viseleteiből is. Táncait a falu több mint öt évtizede fennálló hagyományőrző együttese tette ismertté Erdélyen kívül is.

Az 1910-es népszámláláskor Jobbágytelkén 1091 volt a magyar nemzetiségűek száma. A magyarság itteni aránya a későbbiekben is szinte változatlan maradt: 1930-ban 1063 lakosából 1039, 1992-ben 861 lakosából 844 volt magyar, 13 cigány és 4 román nemzetiségű. 2002-ben 722-ből 705, 2011-ben 584-ből 568 vallotta magát magyarnak. Magyar ajkú lakosai római katolikus vallásúak.

Jobbágytelke, mint a fentiekből is kitűnik, több tekintetben is különbözik a környező falvaktól. Ez a későbbi telepítése óta folyamatosan így volt, így van ez ma is. Ezt a különállóságot tükrözi a viselet is, amely nagyon sok vonásában különbözik a környező falvak viseletétől, sőt némely vonását tekintve egészen egyedülálló.

A népviselet tulajdonképpen a korábbi, 200–300 évvel ezelőtti paraszti viselet továbbélése, amely elkülönült a nemesek viseletétől. A parasztöltözetek színes, újabb stílusa a 19. század második felében alakult ki. A századforduló idejére eső ipari fejlődés, a gyári anyagok elterjedése egyre inkább színesedő, egyre gazdagabb szimbolikájú öltözetet eredményezett. A viselet tükrözte az egyén nemét, társadalmi helyzetét, családi állapotát, korát, pillanatnyi helyzetét is (pl. gyász esetén). Ehhez kapcsolódóan számos szabály, sőt, a viselet hordásának egész szabályrendszere alakult ki, amelynek betartását az egész közösség felügyelte, s igencsak megszólták azt, aki megsértette ezeket az íratlan szabályokat. A székely viselet legtöbb eleme más magyar viseletekben is megtalálható, a különbség a háziszőttes anyagok nagyobb arányú felhasználásában mutatkozik meg.

A jobbágytelki népviselet is – minként a hagyományos viseletek is kivétel nélkül teszik – számos jelzést, jelentést hordoz. Az egyes darabok rétegződése, elkülönülése elsősorban nemek (férfi, ill. női), valamint korosztályok szerint mindenhol egyformán tetten érhető. Az sem helyi sajátosság csupán, hogy bizonyos darabok viselése alkalomhoz kötött, valamint azoknak díszítése sokszor tükrözi a gazdasági helyzetet is, cifrább, gazdagabban díszített ruházat a módosabbak kiváltsága volt.

A jobbágytelki viseletről legelső alkalommal az 1980-as évek elején gyűjtöttem információkat, aztán tizenöt évvel később, 1995-ben, a *Néprajzi Látóhatár*-ban közölt tanulmányhoz újabb adatokat gyűjtöttem húgom, Balássyné dr. Szabó Enikő, akkor néprajz szakos egyetemi hallgató segítségével Gazda Klára professzorasszony kérésére. A község szülöttje lévén, azóta is figyelemmel kísérem a viselet változásait, részt vettem

Idős férfi viselete: harisnya fekete cérnadíszítéssel és fekete hajtókával a zseben, sokgombos posztólájbi, fehér ing. A jobbágytelki falumúzeum kiállítása. A képet Tamásné Szabó Csilla készítette 2020. január 8-án.

Téli ujjas. Férfi viselet. A díszítés kinek-kinek módja szerint. A jobbágytelki falumúzeum kiállítása. A képet Tamásné Szabó Csilla készítette 2020. január 8-án.

Idősebb nő ujjasa. A jobbágytelki falumúzeum kiállítása. A képet Tamásné Szabó Csilla készítette 2020. január 8-án.

több ízben a marosvásárhelyi Folk Center Alapítvány szervezésében zajló néptánctábor eseményein is, előadást is tartottam ez alkalommal a népviseletről. Első gyűjtésem alkalmával a 75 éves Boldizsár Zsuzsanna, Lengyel Ferenc 64 éves helyi szabómester, specialista, (aki minden darabot el tudott készíteni, amit varrógéppel lehetett megvarrni, beleértve a díszítő zsinórozást is) emlékeztek még gyermekkoruk jellemző viseletdarabjaira, és részletesen tájékoztattak ezekről. A viselet megújulása, változása a századforduló után, az 1920-as, 1930-as években gyorsult fel. Azonban az 1950-es évek végéig, de még az 1960-as években is nagyrészt a hagyományos viseleti darabok alkották a jobbágytelki ember öltözetét. Ezt követően azonban a modernizáció, bármennyire is külön utas volt a falu, nem kerülte el Jobbágytelkét sem. A népviseleti darabok mindennapi használata egyre inkább az idős korosztályra maradt, a fiatalabbak kivetkőztek. Ládafiába kerültek a viseleti darabok, azonban ezek rendszeresen előkerültek vasárnaponként, egyéb egyházi ünnepeken. Hogy a népviselet használata nem ment ki teljesen divatból, hogy a fiatalabbak is varrattak saját ruházati darabokat, ebben oroszlánrésze volt Balla Antalnak, aki 1959-ben 90 személlyel megszervezte és gyakorlatilag haláláig igazgatta a népi együttest. Az együttes színpadra állítása ugyanakkor egységesítette is a viseletet. Mivel amúgy is kikopott a mindennapi használatból, tulajdonképpen a színpadra került, ahol két-három változat női (később inkább csak egy-két), illetve egy-két, korosztályhoz illő férfi viselet maradt. Ez az állapot jellemezte tulajdonképpen a jobbágytelki népviseletet az 1960-as évektől az ezredfordulóig.

Másfél száz évvel ezelőtt a viselethez szükséges anyagot, a gyapjút, a posztót, a kendert, a mis-más vásznat (fele-fele arányban kenderből és gyapotból szőtt vászon, általában a felhúzó volt a gyapot), és a szalmát a falu népe maga állította elő és dolgozta fel. Csak a teljesen hiányzó ruházati cikkeket, mint például a csizmát vásárolták elsősorban piacokról, különböző városokból (Marosvásárhely, Beszterce, Segesvár), legfőképp ott, ahol amúgy is megfordultak vásárok alkalmával, hogy szalmaportékájukat értékesítsék. Ezeket a darabokat aztán nagyon kímélték, mert drágák és nehezen hozzáférhetőek voltak, így leginkább mezítláb, avagy maguk készítette bocskorban, később bakancsban jártak. Az adatközlők emlékezete szerint a faluban legalább száz éve van varrógép, de népviseleti darabokat egyaránt varrtak kézzel és géppel is. Szabókban és varrónőkben sosem volt hiány, napjainkban is van szabó, illetve varrónő, aki el tudja készíteni a viselet darabjait. Az öltözet darabjaihoz való anyagot (szövet, vászon, bársony) leginkább megvásárolják boltokban, illetve bizonyos, más falvak specialistái készítik el a posztót, illetve szőttest, a csizmát és a posztókalapot. A kereskedelemből származik a díszítéshez használt gyöngy (a kommunizmus éveiben Temesvárról szerezték be) és a zsinór is. Teljes egészében helyi készítésű viszont a *halánkszalma* (a legvékonyabb fajta szalma, jelenleg a bánkúti búzából nyerik, amit kézzel aratnak, és a szalmáját osztályozzák) fonatából készített kalap. Régebben vőlegényi kalapnak is nevezték, mert általában a lány ajándékozta a legénynek egy kézzel hímzett zsebkendő kíséretében aratótánc alkalmából.

De lássuk, milyen is a jelenlegi jobbágytelki népviselet? Mi az, ami megőrződött, mi az, amit legalább kivételes alkalmakon, vagy színpadi fellépések során viselnek a jobbágytelkiek?

A férfi viseletet a keményszárú csizma, a posztóharisnya, az ing, a lájbi, az ujjas (ősszel, télen), a szalma-, vagy posztókalap alkotja. A női viselet darabjai a csizma, vagy egész-, illetve félcipő, a pendely (alsószoknya), a szoknya, a kötény, az ing, a lájbi, a kendő, a szalag (hajfontba lányoknak), a gyöngy.

Vizsgáljuk meg kissé alaposabban a fent felsorolt darabokat! A keményszárú csizmát *kolozsvári csizmának* is hívják, mert ott készítették, elsősorban onnan lehetett beszerezni. A színe fekete, a kemény szára bokánál lágy, ami könnyíti a járást, de ott le is nyomható, kissé visszatűrhető, ezzel a szár magasságát lehetett állítani. A sarkánál egy háromszög vagy szív alakú bőrdísz, elől pedig kis rózsa van. A szár felső szélét szőrzsinór szegélyezi.

A posztóharisnya az évszaktól függően régebb készülhetett vastagabb vagy vékonyabb posztóból, szürkéből, fenyőágas mintával szőve, vagy fehérből. Manapság leginkább a fehér színű dívik, és már nincs évszakhoz illő vastagságbeli különbség. A harisnya zsebén a fiatalabbak zöld zsinóros díszítést, az idősebb, öreg férfiak fekete cérnával varrt, hasonló motívumokkal készített díszítést viselnek. A zseb széles hajtókája sötétkék, vagy fekete posztóból való, ugyanilyen színű az ellenző szélének szegélye is.

Fehér, elöl kb. mellközépig gombos, vállban ráncolt, hosszú ujjú inget viselnek, amelyet kis, keskeny gallérja miatt Petőfi-galléros ingnek is neveztek. Az ing ujja is keskeny, egygombos pántban végződik. A záró pántot, többnyire a gallért, valamint a mellen lévő hajtásokat cikkcakkos (ökörhúgyos) gépi varrás díszíti.

Lájbit, a fiatal és az idős korosztály még most is különbözőt hord: a fiatalabbak, a legények és a fiatal házasok is barackmagos mintájú bordó-fekete háziszőttest zöld zsinórozással. Ugyanilyen mintával és formával látni még őszi ujjast is. Az idősebb férfiak az ún. *vőlegényi lájbit* viselik, amely sötétkék, esetleg fekete posztóból készült,

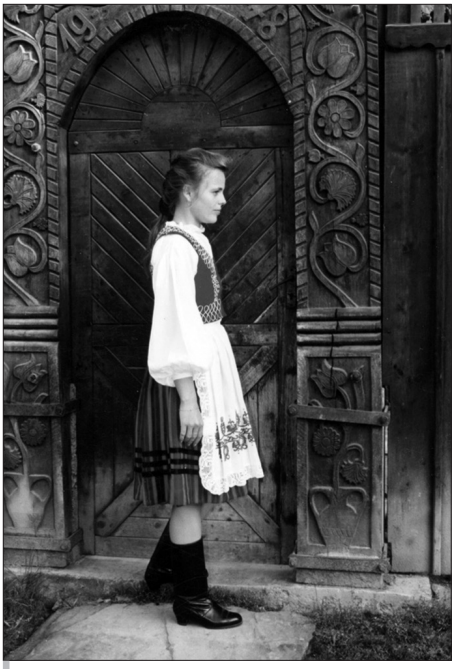

Kisebb (serdülőkorban lévő) lány öltözete nyolcas lájbival. A képet Bartha László marosvásárhelyi fotográfus készítette 1994-ben.

Fiatal menyecske öltözete lóherés zsinórozású lájbival. A képet Bartha László marosvásárhelyi fotográfus készítette 1994-ben.

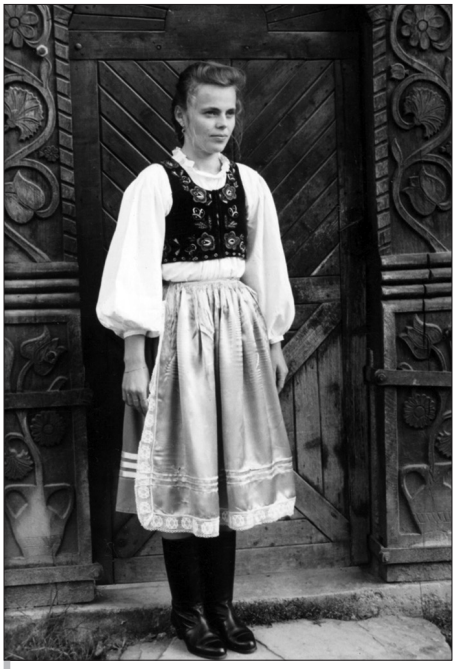

Középkorú nő öltözete rózsás lájbival. A képet Bartha László marosvásárhelyi fotográfus készítette 1994-ben.

és 120–150 fekete gombbal díszített. Az 1950-es évektől kezdve a zsinóros lájbit is díszítették gombokkal is, még jobban cifrítva, néha még ilyet is látni.

A téli viselethez tartozik a szürke posztóból készített ujjas, ezt színpadon ritkábban látni. Ezt az ujjast fekete zsinórozással, a zsebek szélén, az alján, illetve a galléron és az ujján fekete posztóval szegélyezték (ritkábban barna bársonyból készült rátétet is lehet látni, esetleg sötétkék díszítésű változatot).

A fejre szalmakalap, illetve posztókalap kerül, ez máig is a mindennapi öltözet része. Természetesen az ünnepi öltözethez, a színpadra, a halánkszalmából készült vőlegényi kalap illik (a lány/menyasszony bokrétájával, árvalányhaj csokorral), de ma is viselik a hétköznapi, szintén sajátos formájú, helyben font (a jobbágytelkiek *kalapkötésnek* hívják a szalmafonás műveletét) és varrott, vastagabb közrendű szalmából készült kalapot is, ezt kínálják eladásra, ezt vitték korábban is a piacokra. A hidegebb időszakra azonban posztókalap szükséges, amely leginkább barna (régebben segesvári kalapnak hívták, mert ott készült), a fiatal legényeké zöld színű.

A nők viselete még ma is rétegzettebb, sokszínűbb, jobban megőrizték a különböző változatokat, csak a legutóbbi időkben (az utolsó 20 évben) figyelhető meg az viselet uniformizálódása. Különösen a Jobbágytelkéről elszármazottak körében tapasztalom – akár a világhálóra feltöltött fényképeket nézegetve –, hogy manapság szabályokat hágnak át, ami korábban elképzelhetetlen volt. Itt most egyetlen jelenséget említenék: több, egészen kicsi lányon is láttam zöld szoknyát és gyöngyös lájbit, természetesen méretre készítve, amelynek viselése még pár évtizeddel korábban szinte kizárólag a nagylányok kiváltsága volt. Világos, hogy ezeknek az öltözeteknek elsősorban identitásjelölő funkciójuk van (elsősorban a faluhoz való kötődést jelzik, majd a nemzetiségi hovatartozást is). A gyöngyös lájbi térhódítása akár külön tanulmányt is megérne. A kommunizmus idején az egyre erősödő nemzetiségi elnyomás elleni néma lázadásként is értelmezhető, ahogyan a népi együttes énekkara, sőt táncosai is egyre inkább a „magyar” színeket hangsúlyozták a viseletükben: a piros bársonyra zöld és fehér gyöngyökkel varrt csillagdíszítésű lájbit öltötték magukra a zöld szoknyához és a fehér köténhez.

Mi az, amit leggyakrabban látunk ma a jobbágytelki női viseletből? Elsősorban a színpadra felvett viseleti darabokat. A lábon keményszárú fekete csizma (amelynek sarka kb. két–három centiméter magas), testszínű, kereskedelemben kapható harisnya, pendely (alsószoknya) fehér vászonból, az alján általában csipkedíszítéssel. A pendely állhat két részből úgy, hogy egy szűkebb, egyenesebb szabásúra varrnak egy nagyobb fodrot is, így helyettesítve a bő alsószoknyát, de viselhetnek kettőt is. Ez esetben a *karatlan* (ujjatlan) térdig érő ingre veszik fel külön a ráncolt, bő alsószoknyát. Az ing nyaka tászlis, vagy galléros, csipke szegéllyel. Általában hosszú, vállban ráncolt bő ujjú, de lehet rövid, puffos ujjú is, amely kis fodorral zárul. A nyakban kétsoros piros gyöngy van, a két ágba font hajban piros szalag. A ráncolt szövetszoknya színe a zöld, rajta három sor krémszínű szalagdíszítéssel. A lájbi piros bársony, csillagos piros–fehér gyöngydíszítéssel. A szoknya az idők során egyre rövidült, ma térden alul ér két–három ujjnyival. A szoknya elé rakásokba szedett, és így is vasalt köténytet kötnek, amely általában pár centivel rövidebb a szoknyánál. A szélét körben csipke szegélyezi, alsó harmadába pedig piros és fekete cérnával készített hímzés került, általában szároltéssel, töltéssel, boszorkányöltéssel, láncöltéssel.

Jeles alkalmakon, nagy egyházi ünnepeken, falutalálkozókon, a néptánctábor alkalmával előkerülnek más viseletdarabok is, ilyenkor például az öltözet korosztály szerinti rétegződése sokkal inkább tetten érhető (elsősorban a szín- és mintavariációkban). A nagylányok viselete a fent bemutatott, színpadon is használt öltözet. Azt jegyezném meg, hogy a gyöngyös lájbinak létezik egy másik, tulipános mintájú változata is, amelyet fehér és fekete gyöngyből varrnak. A fiatal lányok, gyermekek színe a piros szőttesszoknya, keskeny fehér csíkokkal és pár szál feketével, amelyet három fekete

szalag díszít. Ehhez piros bársony lájbit viselnek ún. nyolcas díszítéssel, amely kb. 50 méter fehér zsinórból készül. A fiatalasszonyok szoknyája világoskék vagy drapp, amelyhez színben illő sárga, drapp, rózsaszín selyemkötényt kötnek, amely ráncolt, csipkés szélű, a hímzés helyett viszont három apró hajtás díszíti. A lájbi anyaga bársony, kék, zöld, barna, fekete, amely lehet zsinórozva sárgával, drappal lóherésen, vagy hímezve rózsásan sárgával, barnával, pirossal. A kor előrehaladtával a színek sötétednek, a drappot a barna, fekete, a világoskéket a sötétkék, illetve fekete váltja fel, a hímzések mintája is egyre sötétebb lesz, de a harmónia mindig kötelezően megmarad, mert „találniuk kell" az egyes daraboknak. Hűvösebb időben a lájbi helyett ujjas kerül elő, amely szövetből van, alján széles fodor, amely a szoknya derekát takarja, mellén színben illő hímzés vagy ráncolás, darázsolás lehet. Ez a ruhadarab újabban átkerült a polgári viseletbe, például ballagó lányok elegáns ruhadarabjává vált, amely most már készülhet bársonyból is, azonos színű apró gyöngydíszítéssel. A férjezett nők a hajukat kontyba kötik és kendőt tesznek a fejükre, amely színében harmonizál a viselet darabjaival, a krémszínűtől a sötét barnáig, illetve a feketéig terjed a skála. Ez gyakran hímzett, hagyományos virágmintákkal. Az ezredfordulótól azonban nem ritka a rövid, fodrásznál készült női frizura sem, még az idősebbek körében is.

Az 1990-es éveket jellemző erős kivetkőzési hullám gyakorlatilag eltüntette a népviseletet a hétköznapokból. Egyfajta revitalizációja figyelhető meg körülbelül 2005-től, azonban ez leginkább a színpadi továbbélését jelentette nagyfokú uniformizációval, valamint az egyes darabok átkerülésével a polgári viseletbe. A hagyományosabb, régiesebb darabokat egyesek el is adták, viszontláthatjuk ezeket elsősorban magyarországi táncegyüttesek ruhatárában, illetve színpadi fellépéseken.

Az 1980-as években már a jeles családi alkalmakon (keresztelő, esküvő) is a polgári öltözet volt az elfogadott: a férfiakon öltöny, fehér ing (nyakkendő nélkül), a nőkön szövetből készült kosztüm és selyemblúz (néha kendővel a fejen). A munkaalkalmakon is a praktikus öltözet – könnyű karton ruha, vászonnadrág, rövid, vagy hosszú ujjú kockás ing, erre hidegebb időben kötött szvetter, kabát, dzseki viselése – került előtérbe.

Máig megmaradt azonban a szalmakalap viselete, a férfiak és a nők körében

Legény és leány jobbágytelki viseletben. Ez az öltözet a leggyakoribb ma is, ebben az öltözetben látjuk a színpadon a jobbágytelki népi együttes tagjait. A fényképet Szabó György készítette 1981-ben.

egyaránt. Ennek oka a praktikusság, valamint az is, hogy máig elkészíthető a faluban, így viselésének hagyománya töretlen. Ezek a kalapok közepesen vastag szalma fonatából készülnek, a nők kalapjának karimája széles, jó arasznyi is lehet. Ezt díszíthetik a szélén recével, a fejrésznél szalaggal is. A férfikalapokat barna színű szalag, de leginkább szintén két szál szalmából készített fonat díszíti.

A népviselet változásai a nyelvben is nyomot hagynak, hiszen mára ismeretlen lett a szokmán, az abanadrág, a hasítékos ing, a firiskó és kostok zacskó, a tászli, a gárnyéros szoknya, a fisléder csizma; rég kiment divatból a sisakos fejű szalmakalap, a főkötő, és már csak az idős korosztályból némelyik asszony fésüli fésűskontyba a haját. Ezek a viseletdarabok eltűntek, velük együtt a szavak is kikoptak a nyelvből. Nyelvtörténeti szótárainkban lapozgatva, népmeséket olvasva, hallgatva elevenedik meg előttünk e szavak által ez a rég eltűnt világ.

Könyvészet:

Gazda Klára: 1998 *A székely népviselet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kiss Lajos: 1988 *Földrajzi nevek etimológiai szótára I-II. kötet*, Akadémiai Kiadó, Budapest.

Szabó Enikő: 1998 *Kalapkötés Jobbágytelkén. Néprajzi Látóhatár VII.* (3–4) 32–49.

Tamásné Szabó Csilla: 1995 *A jobbágytelki népviselet. Néprajzi Látóhatár IV.* (3–4) 61–73.

Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852-2011*. https://nepszamlalas.adatbank.transindex.ro/?pg=etnikai&id=915 letöltve 2020. január.

BARÁBÁSI